

AVALIACIÓN DO PROGRAMA DE BOLSAS DE FORMACIÓN DE PERSOAS EXPERTAS EN COOPERACIÓN INTERNACIONAL PARA O DESENVOLVEMENTO

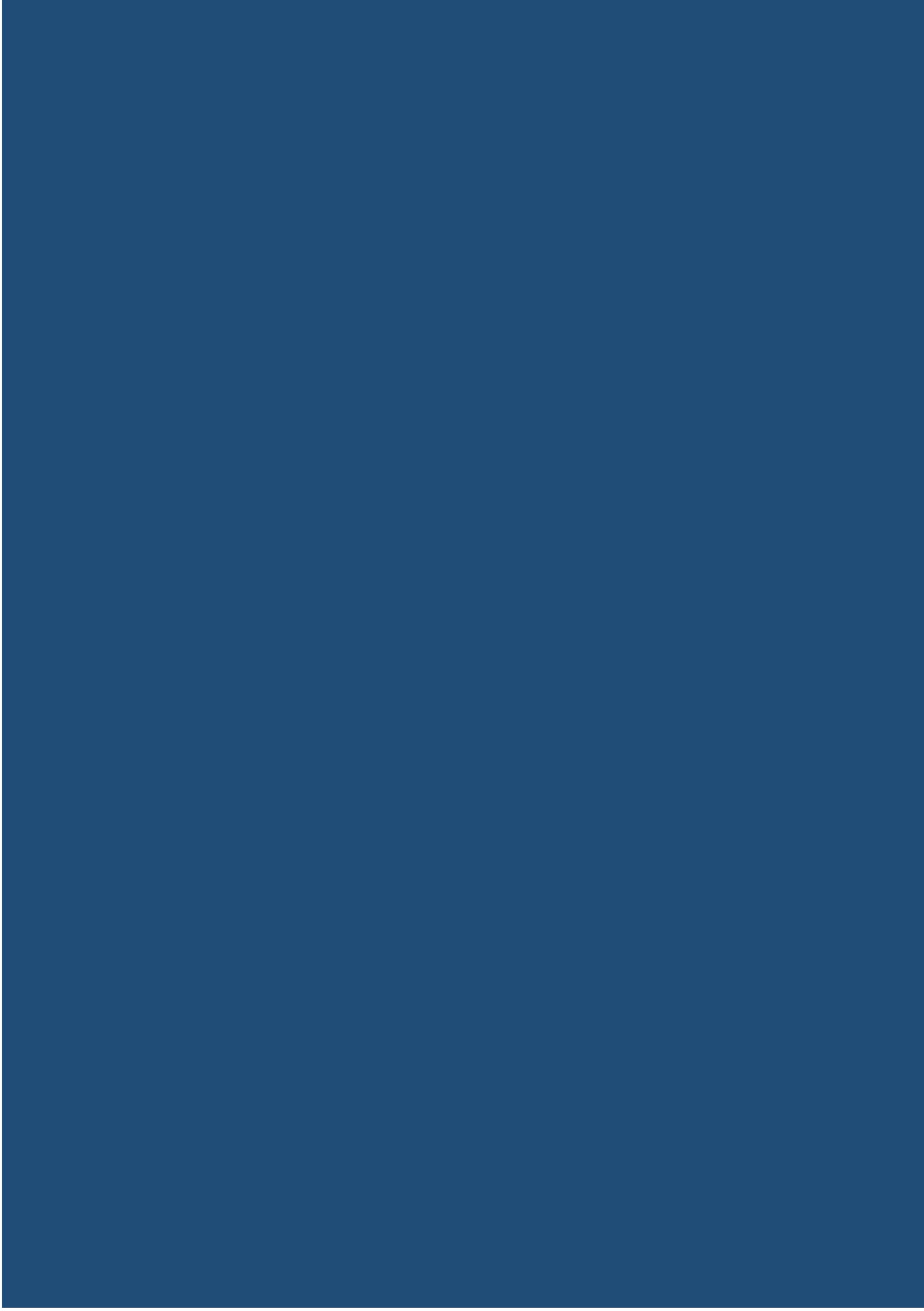
**AVALIACIÓN DO PROGRAMA DE BOLSAS DE FORMACIÓN DE PERSOAS EXPERTAS EN
COOPERACIÓN INTERNACIONAL AO DESENVOLVEMENTO**

Documento elaborado por Marta Díaz del Río García (FAÍSCA Consultora)
a petición da Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE.
Vicepresidencia e Consellería de Presidencia, Administracións Públicas e Xustiza.
Xunta de Galicia

Contido

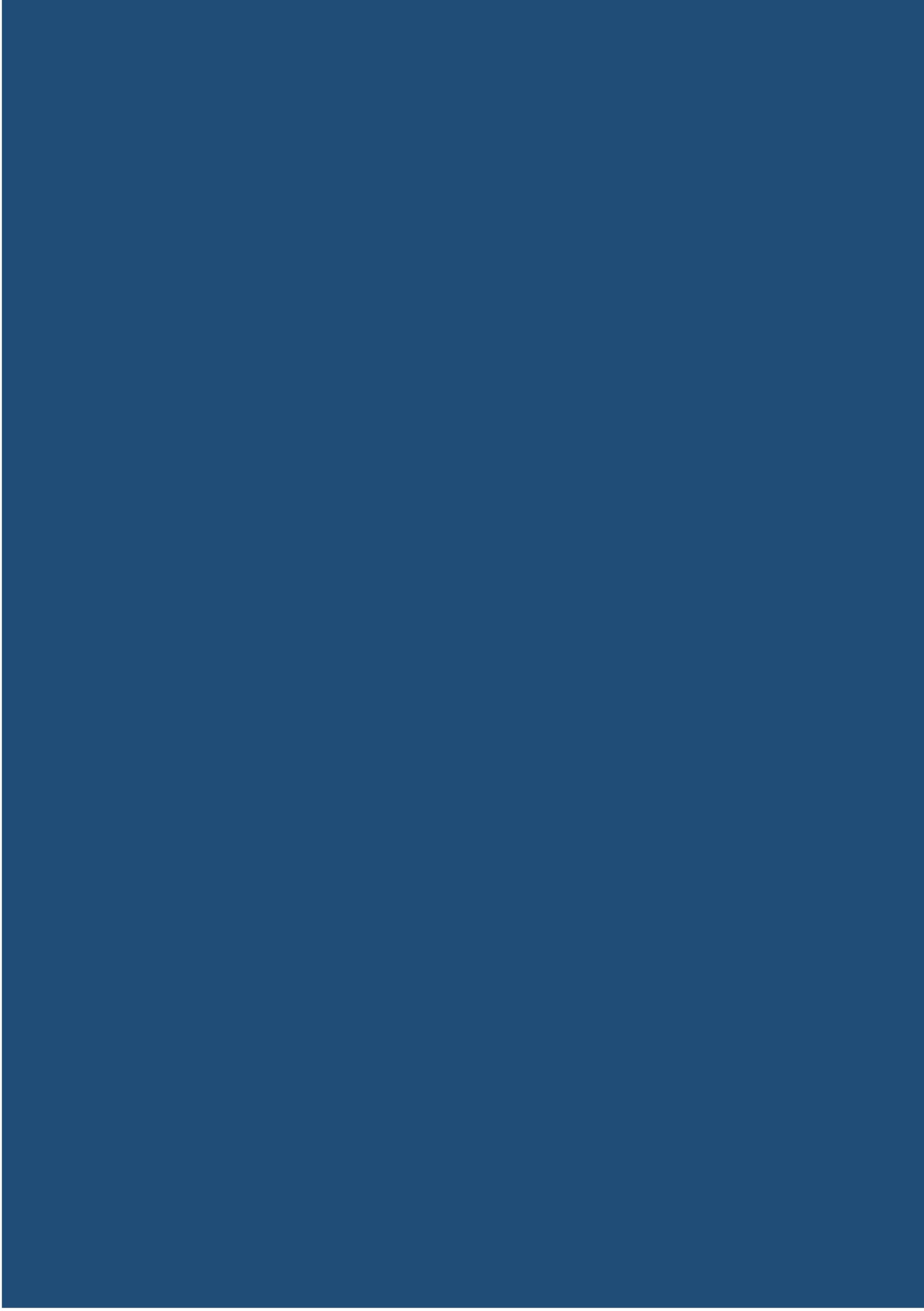
3

Lista de acrónimos, siglas e abreviaturas	5
INTRODUCIÓN	7
Capítulo 1: MARCO NORMATIVO, CRITERIOS DE AVALIACIÓN E ENFOQUE METODOLÓXICO.....	9
Marco Normativo	9
Criterios de Avaliación	10
Enfoque Metodolóxico	12
Capítulo 2: CARACTERIZACIÓN DAS BOLSAS.....	15
En que consisten as bolsas? Obxectivos e modalidades	15
Onde se regulan estas bolsas?	16
Cantas son, cal é a súa duración e destino?	17
Orzamento e gastos subvencionables	20
Requisitos e proceso de selección das persoas bolseiras	27
Cal é o perfil das persoas bolseiras?	30
Capítulo 3: ANÁLISE DOS CRITERIOS DE AVALIACIÓN.....	37
Pertinencia	37
Eficacia	42
Eficiencia	54
Impacto	56
CONCLUSIÓNS E RECOMENDACIÓNS.....	74
BIBLIOGRAFÍA.....	81
ANEXOS	86
Anexo I: Índice de Táboas	86
Anexo II: Índice de Gráficas	89
Anexo III: Instrumentos	90

Lista de acrónimos, siglas e abreviaturas

AECID	Axencia Española de Cooperación Internacional para o Desenvolvimento
AOD	Axuda Oficial ao Desenvolvimento
AH	Acción Humanitaria
CCAA	Comunidades Autónomas
DOG	Diario Oficial de Galicia
DXRREE e coa UE	Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE
EpD	Educación para o desenvolvemento
FAO	Organización das Nacións Unidas para a Agricultura e a Alimentación
H	Homes
IDI/s	Intervención/s de Desenvolvemento Integral da Xunta de Galicia
M	Mulleres
NNUU	Nacións Unidas
ODS	Obxectivos de Desenvolvemento Sostible
OEI	Organización de Estados Iberoamericanos
OTC	Oficina Técnica de Cooperación da Cooperación Española
ONGD	Organización non Gobernamental para o Desenvolvemento
ONU	Organización das Nacións Unidas
ONU Mulleres	Organización das Nacións Unidas para a Igualdade de Xénero
SDXCE	Subdirección Xeral de Cooperación Exterior
UCE	Unidade de Cooperación Exterior
UDC	Universidade da Coruña
UE	Unión Europea
UNIFEM	Organización das Nacións Unidas para a Igualdade de Xénero
USC	Universidade de Santiago de Compostela

INTRODUCCIÓN

O presente informe sintetiza o proceso de recollida, procesamento, análise e interpretación de información desenvolvido no marco da avaliación do Programa de bolsas de formación de persoas expertas en cooperación internacional para o desenvolvemento no período 2002-2018.

7

Este Programa de bolsas de formación de persoas expertas en cooperación internacional para o desenvolvemento foi convocado case de maneira ininterrompida dende o ano 2002 ata a actualidade, con diferentes modificacións e adaptacións ao longo do tempo, sendo este o primeiro proceso de análise e avaliación externa ao que se somete.

O proceso avaliador, financiado pola Vicepresidencia e Consellería de Presidencia, Administracións Públicas e Xustiza, a través da Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE (en adiante DXRREE e coa UE) ten por obxecto, consonte aos Termos de Referencia establecidos:

- a) A avaliación dos resultados previstos para o devandito programa de bolsas (Conclusións e aprendizaxes).
- b) A identificación de propostas de mellora do programa de bolsas de formación (Recomendacións).

No vixente IV Plan Director da Cooperación Galega (2018-2021), introducíese un apartado referido á avaliación e xestión do coñecemento, onde se establece a necesidade de promover a aprendizaxe colectiva dos axentes e actores da cooperación galega a través da apertura de espazos para o intercambio de coñecementos, boas prácticas e resultados, o que demanda un claro impulso de investigacións e avaliacións de calidade orientadas á mellora continua das actividades da cooperación galega, aspecto que se ten tomado de referencia para a posta en marcha deste proceso de avaliación do programa de bolsas de formación.

Ademais este IV Plan director, dentro do Resultado de Xestión 5 na súa *liña de acción 5.3 “Apoiar a formación e capacitación especializada dos actores e axentes galegos de cooperación”* establece que: “*Tamén se seguirán convocando anualmente as bolsas de formación de persoas expertas en cooperación ao desenvolvemento co fin de promover o desenvolvemento de carreira profesional no eido da cooperación e fornecer aos axentes galegos de cooperación de persoal técnico especializado. Ademais, realizarase un estudo sobre o impacto das devanditas bolsas*”.

En cumprimento deste mandato, o Plan Anual da Cooperación Galega 2019, recolle a necesidade de levar a cabo este proceso, co obxectivo de coñecer os resultados acadados e a

situación profesional dentro ou fóra do sector da cooperación, das persoas beneficiarias desde o comezo do programa de bolsas.

Co fin de dar cumprimento aos obxectivos propostos o informe estrutúrase en torno a tres apartados. No primeiro deles descríbese a metodoloxía empregada para o desenvolvemento desta avaliación, analizando o marco normativo e os criterios a empregar na mesma, así como o seu enfoque metodolóxico.

A continuación, no segundo apartado, realiza unha caracterización das bolsas de formación de persoas expertas en cooperación para o desenvolvemento describindo e analizando o seu obxecto e modalidades, a súa regulación, duración e cuantificación, entre outros aspectos.

No terceiro apartado analízanse un a un os criterios de avaliação seleccionados. E, por último, esbózanse as conclusións e recomendacións.

Capítulo 1: MARCO NORMATIVO, CRITERIOS DE AVALIACIÓN E ENFOQUE METODOLÓXICO

9

Marco Normativo

No ámbito da cooperación para o desenvolvemento a avaliação enténdese como “unha apreciación, tan sistemática e obxectiva como sexa posible, sobre un proxecto en curso ou acabado, un programa ou un conxunto de liñas de acción, a súa concepción, a súa realización e os seus resultados. Trátase de determinar a **pertinencia** dos obxectivos e o seu grao de realización, a **eficiencia** en canto ao desenvolvemento, a **eficacia**, o **impacto e a viabilidade**. Unha avaliação debe proporcionar unhas informacións cibles e útiles, que permitan integrar os ensinos sacados (leccións aprendidas ou aprendizaxes obtidas) nos mecanismos de elaboración de toma das decisións. (CAD, 1995, p. 178).¹

A Lei 3/2003, do 19 de xuño, de cooperación para o desenvolvemento estableceu no seu artigo 4 apartado c) a “eficacia na planificación, execución, seguimento e avaliação das políticas e dos proxectos de cooperación” como criterio da cooperación para o desenvolvemento da Comunidade Autónoma de Galicia.

Nesta Lei estableceuse ademais que a avaliação como “elemento esencial da política de cooperación para o desenvolvemento da Comunidade Autónoma de Galicia” rexerase polos criterios básicos de **eficacia, eficiencia, impacto, pertinencia e viabilidade**, adaptándose á metodoloxía da cooperación oficial do Estado español e da Unión Europea (art. 10).

Nos diferentes Plans Directores da Cooperación Galega publicados ata o momento tamén se lle ten dado á avaliação a importancia que require. No II Plan Director (2010-2013) da Cooperación Galega, considérase que “*a avaliação de políticas públicas defíñese na súa acepción más simple, como a recompilación e análise sistemática de información que nos permite emitir xuízos -tamén sistemáticos- sobre o mérito e o valor do programa avaliado*”. O III Plan Director (2014-2017), apostou por conseguir unha cooperación galega “*que aprende: a través das avaliações externas e independentes das súas actuacións, compartindo estas aprendizaxes co resto de actores e axentes de cooperación*”, e introduce unha nova cultura de xestión e aprendizaxe coa integración do modelo de xestión orientada a resultados de desenvolvemento para que a toma de decisións estratégicas e operativas se faga con base en información de calidade e relevante que achegue datos, feitos e evidencias. No IV Plan director

¹Extracto obtido do “Manual de Xestión de Avaliacións da Cooperación Española”.

(2018-2021), séguese fortalecendo esta cultura de xestión e aprendizaxe, tal como establece na súa *L.A.5.4. Reforzar a cultura de avaliación, investigación e aprendizaxe colectiva dos actores e axentes de cooperación.*

Con todo, “a avaliación non se fai en abstracto, senón como unha intención clara de mellorar os programas e políticas avaliadas, render contas e responsabilidades e/ou exemplificar ou ilustrar accións futuras” (Bustelo Ruesta, 2003).

10

Criterios de Avaliación

Para a realización desta avaliación partiuse dos criterios xeralmente empregados no ámbito da cooperación para o desenvolvemento, establecidos polo CAD e acollidos pola Cooperación Española e Galega, que anteriormente foron mencionados, para poñelos en relación co programa de bolsas de formación obxecto de estudio, co fin de definir a aplicabilidade e idoneidade de cada un deles.

Independentemente do ámbito de aplicación, neste caso a cooperación para o desenvolvemento, o programa a avaliar refírese a bolsas de formación que teñen como finalidade, tal como se recolle nas bases das convocatorias, complementar (de xeito práctico) a formación académica das persoas con titulación universitaria (de cara a súa especialización e inserción laboral).

Segundo a literatura sobre Formación Profesional (FP), as bolsas de formación enténdense igual que a FP, como formas primarias preparatorias do acceso ao mercado laboral, polo menos para un determinado grupo de persoas en posesión xa duns mínimos coñecementos teóricos de certo nivel, pero que necesitan completalos coa relación directa co medio produtivo e experimentalos coa súa aplicación práctica nunha organización de traballo real. Por iso, considérase que as bolsas, do mesmo xeito que a formación profesional, son un instrumento de formación do traballador do futuro (González Ortega e Moreno Díaz, 2001).

É necesario precisar tamén que unha bolsa non pode ser considerada como unha relación laboral. O elemento chave, que diferencia unha relación laboral dunha bolsa, é a formación. Nestes casos, o servizo prestado pola persoa bolseira non terá como finalidade a produtividade, senón que dita actividade debe redundar principalmente no enriquecemento persoal do bolseiro/a, aumentando a súa formación e o seu perfeccionamento profesional. Esta fórmula constitúe unha forma de achegarse á realidade produtiva, de habituarse ás súas esixencias e adaptarse ao traballo organizado e competitivo.

As bolsas acostuman estar dotadas, ademais, de maior flexibilidade que calquera outro instrumento, xa que fan que se adecúen á formación da persoa e ás necesidades produtivas do mercado en xeral, en concreto, ás de cada organización en particular. A flexibilidade é maior porque a formación pode adaptarse realmente ás necesidades puntuais das empresas ou organismos públicos en cada momento. As bolsas permiten adecuar a formación que se recibe ás características propias da organización produtiva e ordenar os instrumentos formativos dos que se dispón en razón dun plan formativo elaborado téndoos en consideración. (González Ortega e Moreno Díaz, 2001).

Debido a todo isto, e se as bolsas están correctamente utilizadas e reguladas pertinentemente, constitúen un posible instrumento eficaz e operativo de inserción laboral ou de inicio da experiencia profesional (González Ortega e Moreno Díaz, 2001). Son unha oportunidade para adquirir a experiencia necesaria esixida en calquera oferta de emprego.

Partindo destas consideracións sobre o obxecto do estudo, o programa de bolsas de formación de persoas expertas, seleccionáronse como criterios de avaliación os seguintes:

- **Pertinencia**, tratando de analizar a adecuación dos resultados e os obxectivos do programa de bolsas ao contexto no que se realiza. Para dita análise sería preciso considerar: i) os problemas e as necesidades ás que se quere dar solución; ii) as políticas de desenvolvemento no sector sobre o que se intervén; iii) a existencia doutras actuacións sinérxicas, complementarias ou competitivas, neste caso da propia Axencia Española de Cooperación Internacional para o Desenvolvemento (en adiante, AECID) ou de doutras Comunidades Autónomas; iv) a política (obxectivos e prioridades) propia da Cooperación Galega; e v) as capacidades técnicas e financeiras coas que se conta.

Cando se avalia este criterio, e máis tendo en conta o amplio período que abrangue este estudio (2002-2018), é necesario sinalar que se deron importantes cambios no contexto entre o momento en que comezou o programa, cando o sector da cooperación en Galicia era aínda incipiente e pouco profesionalizado, coma no resto do Estado; ata o momento no que se realiza esta avaliação, onde parece que o sector da cooperación comeza a recuperar a senda de crecemento, anteriormente afectada pola crise financeira que arrancou no 2008. A análise da pertinencia, por tanto, debe ser dinámica e non estática.

- **Eficacia**, trátase de medir e valorar se foron alcanzados o obxectivo e os resultados previstos. Neste sentido, e tendo en conta o obxecto de estudo, analizaranse distintos

aspectos en relación á formación e coñecementos adquiridos, dende o punto de vista das persoas bolseiras e das persoas encargadas da súa titorización.

- **Eficiencia**, consiste normalmente no estudo e valoración dos resultados alcanzados en comparación cos recursos empregados, no obstante, para maior utilidade práctica desta avaliación, focalizarse en coñecer a idoneidade e satisfacción das persoas bolseiras coa dotación da mesma.
- **Impacto**, analizando todo posible efecto ou consecuencia das bolsas, nun sentido más amplio que no caso da eficacia, non limitándose aos efectos previstos e desexados, isto é, a formación práctica e o acercamento ao ámbito da cooperación para o desenvolvimento, senón de modo más amplio, analizando a inserción laboral das persoas bolseiras.

12

Enfoque Metodolóxico

O enfoque de traballo baseouse na realización dunha avaliación que responde ás premisas de:

- a) Sistemática: nas súas diferentes fases de análise e recollida de información.
- b) Participativa: facilitando canles e espazos para a participación activa de actores.
- c) Crible: garantindo a independencia do equipo avaliador e a obxectividade dos resultados do exercicio de avaliación en prol do criterio de credibilidade.
- d) Orientada á incorporación de resultados: de tal xeito que o exercicio de avaliación permita o fortalecemento do sistema galego de cooperación e unha mellora da súa calidade e eficacia no marco do paradigma da eficacia do desenvolvemento.
- e) Transparente: o exercicio de avaliación garantirá a transparencia, favorecendo a rendición de contas e ofrecendo respuestas ás necesidades de información dos actores involucrados no sistema galego de cooperación.
- f) Útil: Os resultados da avaliación teñen que ser útiles para os xestores, planificadores e á sociedade galega en xeral, en prol de render contas e responsabilidades e/ou exemplificar ou ilustrar accións futuras.

O traballo de avaliación final realizouse en diferentes fases:

a) Fase I: Revisión documental e deseño.

En primeiro lugar, levouse a cabo unha análise detallada das bases das distintas convocatorias publicadas no período avaliado e as súas resolucións. Ademais revisáronse os diferentes plans directores da cooperación galega e as súas avaliacións intermedias e finais e tivéreronse en conta, por último, os plans e informes anuais e outros estudos e artigos de investigación relacionados coa materia.

13

A continuación deseñáronse os instrumentos de recollida de información (cuestionarios e entrevistas) que foron aplicados na fase de trabalho de campo.

b) Fase II. Traballo de campo

- Traballo de campo cuantitativo: Foron elaborados e aplicados dous cuestionarios, un dirixido ás 102 persoas ex-bolseiras, ao que responderon 71 delas (60 mulleres e 11 homes) e outro dirixido aos responsables das 8 Oficinas Técnicas da Cooperación Española (OTC) dos países que acollerón maior número de persoas bolseiras. A este cuestionario responderon 7 OTC diferentes, sendo as persoas responsables de responder á enquisa 2 mulleres e 5 homes, que levan traballando máis de 15 anos en cooperación internacional ao desenvolvemento, na súa maioría como coordinadores/as xerais ou responsables de proxectos no momento de tutorizar ás persoas bolseiras.

- Traballo de campo cualitativo: Realizáronse 10 entrevistas en profundidade, de xeito individual a 9 persoas ex-bolseiras (7 mulleres e 2 homes) que se propuxeron como voluntarias para facelo, e unha entrevista grupal con persoal da DXRREE e coa UE implicado xa xestión das bolsas.

c) Fase III: Elaboración de informes

- Informes parciais e achegas
- Informe definitivo de análise, conclusións e recomendacións.

d) Fase IV: Comunicación pública de resultados.

- Difusión e comunicación de resultados.

Táboa 1: Total persoas beneficiarias 2002-2018

Pessoas beneficiarias	TOTALS (2002-2018)					
	Mulleres		Homes		Total	
	86	84%	16	16%	102	100%

Táboa 2: Total de persoas beneficiarias participantes na enquisa

	Mulleres	Homes	TOTAL GLOBAL
TOTAL	60	11	71

14

Táboa 3: OTC seleccionadas para a enquisa e OTC participantes na enquisa²

OTC Seleccionadas	OTC Participantes
OTC Guatemala	Si
OTC Ecuador	Si
OTC Bolivia	Si
OTC Nicaragua	Si
OTC República Dominicana	Si
OTC Mozambique	Si
OTC Perú	Si
OTC O Salvador	Non

² Para participar na enquisa seleccionáronse, dos ata o momento 17 destinos no exterior, aquelas 4 OTC con maior número de persoas bolseiras ao longo do período destas bolsas e as 4 OTC que nos últimos anos recibiron maior número de persoas bolseiras (incluídos os destinos actuais).

Capítulo 2: CARACTERIZACIÓN DAS BOLSAS

En que consisten as bolsas? Obxectivos e modalidades

15

O obxectivo das bolsas de formación de persoas expertas en cooperación para o desenvolvemento, que non ten variado no esencial en todos estes anos, é, de acordo coas bases das convocatorias, apoiar a formación de expertos/as en cooperación internacional, coa finalidade de “complementar a formación académica dos titulados/as universitarios/as”.

Nas bases das convocatorias establecése tamén que a complementariedade á formación académica das persoas bolseiras, realizarase a través de prácticas ou estadías (a denominación foi variando ao longo dos anos) en institucións e lugares, que aínda que foron cambiando no período avaliado, teñen en conta a natureza, características e peculiaridades propias do traballo no ámbito da cooperación para o desenvolvemento, que se realiza habitualmente en sede, isto é en España, ou en terreo, no exterior, nos países socios destino da nosa axuda e solidariedade.

Tendo en conta os posibles destinos das bolsas, ao longo destes anos distinguíronse varias modalidades das mesmas:

1.- Bolsas en Sede: aquelas nas que a complementariedade á formación académica das persoas bolseiras desenvólvese con prácticas ou estadías no departamento da Xunta de Galicia con competencias en materia de cooperación para o desenvolvemento, o cal foi variando de rango e dependencia ao longo dos anos.

2.- Bolsas no Exterior ou en Terreo: aquellas nas que a complementariedade á formación académica das persoas bolseiras desenvólvese con prácticas ou estadías nos países de destino da axuda e prioritarios para a cooperación galega, segundo o establecido nos plans directores. Con carácter permanente, as delegacións en terreo da Axencia Española de Cooperación Internacional para o Desenvolvemento (AECID), as denominadas Oficinas Técnicas de Cooperación (OTC), foron o lugar no exterior no que máis persoas teñen disfrutado da bolsa.

No ano 2006 engádese a posibilidade de realizar estadías en proxectos que con apoio da Xunta se desenvolvan en países prioritarios, no 2008 engádense como destino das bolsas no exterior algunas axencias de Nacións Unidas (UNIFEM, ONU Mulleres e FAO) e no 2009 as oficinas da Organización de Estados Iberoamericanos (OEI).

3.- Bolsas Mixtas: entre os anos 2006 e 2010 púxose en marcha unha modalidade de bolsas mixtas onde as persoas bolseiras na sede de Galicia se trasladaban un tempo ao exterior e

complementaban así a súa formación tamén dende este punto de vista. Esta posibilidade de bolsa mixta, relaciónnase co feito de ampliar os lugares de destino das bolsas no exterior ou terreo, engadindo ademais das OTC, as Axencias de Nacións Unidas, a OEI, ou iniciativas concretas de desenvolvemento que contan con financiamento da Xunta de Galicia (chamadas “Intervencións Integrais de Desenvolvemento da Xunta de Galicia” -IDIs-). A duración das estancias no exterior destas bolsas mixtas foi de 6 meses na convocatoria 2006, e dun tempo menor e variable dependendo das circunstancias ou traballo a realizar, nas 2008-2010.

Onde se regulan estas bolsas?

Como é habitual no caso das subvencións, as bolsas de formación de persoas expertas en cooperación para o desenvolvemento regúlanse a través da publicación das súas bases mediante convocatorias anuais, que van variando para adaptalas ao contexto.

O programa de bolsas foi convocado todos os anos obxecto de estudio, entre o 2002 e o 2018, salvo no anos 2007 e 2013 que non foi publicado, e en 2011 no que se deu unha prórroga da convocatoria do 2010.

Este Programa xurdiu por primeira vez no ano 2002 vinculado á Consellería de Emigración e Cooperación Exterior, que tiña neses momentos as competencias en materia de cooperación para o desenvolvemento. As primeiras bases da convocatoria de bolsas publicadas só recollían a modalidade de bolsas no exterior, para desenvolver en Unidades de Cooperación Exterior (UCE) da AECID, en concreto nas OTC.

A partir do ano 2003, as competencias en materia de cooperación para o desenvolvemento foron asumidas pola Secretaria Xeral de Relacións coa UE e Cooperación Exterior, que posteriormente, no ano 2009 mudaría de nome para chamarse Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE.

No 2003, a diferenza do que sucedera en 2002, a modalidade recollida nas bases é de bolsa en sede, é dicir, a desenvolver no órgano competente na materia en Santiago de Compostela.

Durante os anos 2004 e 2005, as bases das convocatorias seguen a publicarse de forma separada, segundo a modalidade sede ou exterior, aínda que, a diferenza dunha por ano como 2002 e 2003, as dúas modalidades convócanse cada ano, sendo publicadas en 2004 e 2005 dúas convocatorias por ano, unha para as bolsas en sede e outras para as bolsas no exterior.

A partir do 2006 as diferentes modalidades (sede, terreo e mixta) unifícanse e publícanse nunha soa convocatoria de bases.

Outro aspecto que destaca é que todas as convocatorias das bolsas son plurianuais, é dicir, orzamentadas e executadas parte nunha anualidade e parte noutra. As excepcións a isto déronse dende o 2008 ata o 2010 (ambos incluídos) nas que o orzamento e desfrute prodúcese nunha soa anualidade.

A continuidade deste programa ao longo dos anos demostra o interese e compromiso da Xunta de Galicia non só por completar a formación académica da mocidade universitaria galega, senón tamén por fortalecer o sector da cooperación para o desenvolvemento a través do impulso á súa profesionalización e especialización.

Cantas son, cal é a súa duración e destino?

O número de bolsas, independentemente da modalidade das mesmas, foi variando ao longo do tempo, adaptándose ao contexto e en relación co orzamento dispoñible.

Táboa 4: Análise da continuidade, número de bolsas e duración

Ano da convocatoria	Publicación	Número de Bolsas	Duración das bolsas
2002. Exterior	Si	2	12 meses
2003. Sede	Si	2	18 meses
2004.a Exterior	Si	2	12 meses
2004.b Sede	Si	1	12 meses
2005.a Exterior	Si	2	12 meses
2005.b Sede	Si	2	12 meses
2006	Si	8	12 meses
2007	NON HOUBO CONVOCATORIA		
2008	Si	14	11 meses
2009	Si	14	11 meses
2010	Si	14	10 meses
2011	Prórroga	12	12 meses
2012	Si	12	12 meses
2013	NON HOUBO CONVOCATORIA		
2014	Si	8	10 meses
2015	Si	8	12 meses
2016	Si	6	12 meses
2017	Si	6	12 meses
2018	Si	6	12 meses

Como se observa na táboa, o número de bolsas foi aumentando paulatinamente, ata o ano 2010 que comezan a descender, con motivo dos recortes orzamentarios xeneralizados no ámbito autonómico e estatal, ocasionados pola importante crise financeira.

Nesta evolución do número de bolsas, destácanse varios momentos ou puntos de inflexión: o 2006, ano no que a oferta de bolsas se duplicou, pasando de 4 (2 en sede e 2 no exterior) a 8 (4 mixtas e 4 no exterior); e o 2008, medrando o numero de bolsas de 8 ata 14 (4 en sede e 10 no exterior), coincidindo cun importante aumento do orzamento destinado a cooperación para o desenvolvemento que pasa de 6.698.079,00 € no 2006 a 10.661.069,00 €³ no 2008. No ano 2012, e como efecto xa mencionado da crise económico financeira, o número de bolsas comeza a diminuír, de 12 ata 6, número no que se estabilizaron dende 2016 ata a actualidade.

18

Cabe destacar que a modalidade de bolsas más numerosa é a de terreo ou exterior, fronte á modalidade de sede ou mixta (71 no exterior; 31 en sede ou mixtas).

Como dato significativo, no ano 2011 prorróganse as bolsas do ano 2010, repetíndose as condicións. Sen embargo, o número de bolsas reduciuse de 14 a 12, xa que dúas persoas bolseiras non quixeron prorrogar. A súa duración pasou de 10 a 12 meses.

Polo que respecta á duración das bolsas, a media xeral foi de 12 meses, sen embargo existen excepcións, sendo nalgúns anos a duración superior, como en 2003 (18 meses para a modalidade de sede); e outros inferior, coma no ano 2008 e 2009 (11 meses), 2010 (10 meses) e 2014 (10 meses).

³ Orzamento operativo (non incluídos os gastos de persoal) do programa de cooperación.

Táboa 5: Destino das persoas bolseiras

Destino	TOTAL				TOTAL GLOBAL (sen 2011) ⁴	
	Mulleres		Homes			
DXRREE e coa UE	30	33%	1	6%	31	29%
IDI República Dominicana	1	1%	0	0%	1	1%
OTC Bolivia	6	7%	1	6%	7	7%
OTC O Salvador	2	2%	0	0%	2	2%
OTC Nicaragua	6	7%	2	12%	8	7%
OTC Guatemala	9	10%	2	12%	11	10%
OTC Perú	8	9%	3	18%	11	10%
OTC Mozambique	7	8%	2	12%	9	8%
OTC Senegal	2	2%	0	0%	2	2%
OTC Cabo Verde	1	1%	0	0%	1	1%
OTC Angola	1	1%	0	0%	1	1%
OTC República Dominicana	7	8%	1	6%	8	7%
OTC Haití	0	0%	1	6%	1	1%
OTC Ecuador	3	3%	2	12%	5	5%
FAO Nicaragua	1	1%	0	0%	1	1%
FAO Guatemala	2	2%	0	0%	2	2%
FAO Angola	0	0%	2	12%	2	2%
UNIFEM Ecuador	4	4%	0	0%	4	4%

19

Con respecto aos lugares de destino da bolsa, de 18 posibles, o máis destacable é: en primeiro lugar, áinda que as bolsas no exterior son más numerosas que as de sede ou mixtas, o centro directivo competente na materia de cooperación para o desenvolvimento da Xunta de Galicia, na actualidade Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE, é o destino onde máis persoas teñen desenvolvido a bolsa un 29%, o que é normal tendo en conta que é o único destino no que xeralmente ofértase máis dunha praza por ano.

Polo que respecta ás bolsas no exterior, nas OTC de Perú e Guatemala, teñen disfrutado da bolsa un 10%, dato pode relacionarse co feito de que estes son os países prioritarios da cooperación galega que historicamente reciben maior volume de fondos. A continuación está a OTC de Mozambique cun 8%. As OTC de Bolivia, Nicaragua e República Dominicana cun 7% cada unha son as seguintes, e por último Ecuador co 5 %.

Destinos como a IDI da República Dominicana, ou das Axencias de Nacións Unidas, FAO ou UNIFEM, repítense menos debido a que foron ofertados durante menos anos. Por outro lado

⁴As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de persoas beneficiarias (total mulleres/total homes/total persoas) segundo destino entre o número total de persoas beneficiarias (mulleres/homes/pers).

no caso da OTC de Senegal ou Angola, a presenza de bolseiros foi menor porque foron países considerados prioritarios só no marco do I Plan Director (2006-2009).

Orzamento e gastos subvencionables

As convocatorias de bolsas contan cun orzamento xeral que se distribúe para o pago mensual a cada persoa bolseira e para facer fronte a outro tipo de gastos (fundamentalmente de desprazamento) que se adaptan segundo as diferentes modalidades da bolsa (sede, exterior e mixta). Neste apartado analizaremos ambos aspectos.

Polo que respecta ao orzamento das bolsas, tal e como xa se comentou anteriormente e se desprende da táboa, para esta convocatoria asignouse, polo xeral, un orzamento comprendido en dúas anualidades de gasto, salvo nos anos 2008 ao 2010, no que o orzamento se limitou a unha soa anualidade.

Táboa 6: Orzamentos das bolsas e orzamentos xerais

Ano	Número de bolsas	Orzamento bolsas	Orzamento operativo (non incluídos os gastos de persoal) do programa de cooperación	% bolsas sobre total
2002. Exterior	2	41.000 € <i>(12.000€ no ano 2002 e 29.000€ no ano 2003)</i>	4.488.186,00	0,91%
2003. Sede	2	51.435 € <i>(12.600€ no ano 2003 e 38.835 € no ano 2004)</i>	5.074.083,00	1,01%
2004.1. Exterior	2	39.606,06 € <i>(27.606,06 € no ano 2004 e 12.000 € no 2005)</i>	5.460.588,00	1,04%
2004.2. Sede	1	17.333,00 € <i>(12.732,50 € no ano 2004 e 4.600,50 € no ano 2005)</i>		
2005.1. Exterior	2	39.607,00 € <i>(21.607 € no ano 2005 e 18.000 € no ano 2006)</i>	6.198.079,00	1,32%
2005.2. Sede	2	42.097,00 € <i>(23.665 € no ano 2005 e 18.432 € no ano 2006)</i>		
2006	8	150.268 € <i>(56.341 € no ano 2006 e 93.927 € no ano 2007)</i>	6.698.079,00	2,24%
2007		NON HOUBO CONVOCATORIA		

2008	14	184.140 € no ano 2008	10.661.069,00	1,73%
2009	14	227.160 € no ano 2009	11.114.164,00	2,04%
2010	14	227.160 € no ano 2010	9.294.669,00	2,44%
2011	12	PRÓRROGA da convocatoria do ano 2010 227.160 € no ano 2011	7.439.623,00	3,05%
2012	12	196.600 € <i>(inclúe o pago das bolsas e da seguridade social)</i> <i>(139.400 € no ano 2012 e 57.200 € no ano 2013)</i>	6.012.819,00	3,27%
2013		NON HOUBO CONVOCATORIA		
2014	8	116.779 € 114.000 € (58.000 € para o ano 2014 e 56.000 € para o ano 2015), e 2.779 € para a cota patronal da SS (1.112 para o ano 2014 e 1.667 para o ano 2015)	3.735.406,00	3,13%
2015	8	133.700 € 129.900 € (55.900 € para o ano 2015 e 74.000 € para o ano 2016) e 3.800 € para a cota patronal da SS (1.300 para o ano 2015 e 2.500 para o ano 2016)	3.735.406,00	3,58%
2016	6	96.530 € 93.600 € (39.200 € para o ano 2016 e 54.400 € para o ano 2017) e 2.930 € para a cota patronal da SS (930 para o ano 2016 e 2.000 para o ano 2017)	3.735.406,00	2,58%
2017	6	98.000 € 95.000 €s (40.000 € para o ano 2017 e 55.000 € para o ano 2018) e 3.000 € para a cota patronal da SS (1.000 € para o ano 2017 e 2.000 € para o ano 2018)	4.035.406	2,43%
2018	6	98.000 € 95.000 € (40.000 € para o ano 2018 e 55.000 € para o ano 2019) e 3.000 € para a cota patronal da SS (1.000 € para o ano 2018 e 2.000 € para o ano 2019)	4.535.406	2,16%

21

Tendo en conta a evolución orzamentaria das bolsas pódense observar tres períodos diferenciados:

- De 2002 a 2008: O orzamento das bolsas aumenta ao igual que o número de bolsas: de 41.000€ e 2 bolsas inicialmente a 184.140€ e 14 bolsas no 2008. Sen embargo, tomando de referencia o peso que as bolsas representan respecto do orzamento operativo destinado a cooperación para o desenvolvemento, obsérvase que a porcentaxe vai en aumento ata o 2006 (2,24%) e redúcese de xeito acusado no 2008 (1,73%), o que ten relación, dunha banda co importante aumento da AOD e do orzamento operativo nese ano, e doutra, a que como se analizará máis adiante, o ano 2008 foi o de menor dotación por bolsa.
- De 2009 a 2012: é o período no que os orzamentos das bolsas son os más elevados, e tamén no que máis bolsas se concederon, a pesar de que, como se observa, o orzamento operativo de cooperación comeza a sufrir recortes a partir do 2010, derivados da profunda crise financeira. Consecuentemente, a porcentaxe que as bolsas representan no orzamento operativo vai aumentando tamén, amosando que o compromiso con este programa é continuo.
- De 2014 a 2018: período caracterizado por un descenso xeral dos orzamentos das bolsas e do número das mesmas. Devandito descenso foi paulatino, quedando estabilizado en 2016, cuns orzamentos de pouco menos de 100.000 € por convocatoria e 6 bolsas. Cabe destacar que nos anos 2014 e 2015, a pesar dos recortes orzamentarios, se fixo unha aposta clara por manter un bo número de bolsas (8), aumentando a porcentaxe que esta convocatoria representa respecto do orzamento operativo de cooperación. A decisión de reducir e deixar o número de bolsas en 6 derivouse, por unha banda, da perda de importancia e peso do sector da cooperación a nivel autonómico e estatal, debido a súa lenta recuperación post-crise e a pesar da súa crecente importancia no mundo actual e, por outra banda, como resultado dunha reflexión realizada no marco das avaliaciós do II e III Plan Director da cooperación galega, onde se establecía o seguinte: “*detéctanse dificultades na capacidade de absorción do mercado galego de traballo en cooperación ao desenvolvemento destes expertos/as por mor da inelasticidade na demanda desta man de obra cualificada por parte dos axentes e actores de cooperación*”.

Outro aspecto que se pode destacar é que en 2012, grazas a un cambio lexislativo, as bolsas comezan a cotizar na Seguridade Social⁵. Nese ano o importe da mensualidade prevista na

⁵ Entrada en vigor do Real Decreto 1493/2011, de 24 de outubro, polo que se regulan os termos e condicións de inclusión no réxime xeral da Seguridade Social das persoas que participen en programas de formación en desenvolvemento do previsto na disposición adicional terceira da Lei 27/2011, de 11 de agosto, sobre actualización, adecuación e modernización do sistema da Seguridade Social.

orde de convocatoria, tivo que atender ao pagamento da mensualidade da bolsa e ao pago da cota da seguridade social, e é a partir de 2014 cando se lle asigna un orzamento exclusivo e independente.

Polo que respecta aos gastos subvencionables, tal e como se mencionou ao inicio do apartado, as convocatorias establecen unha asignación mensual por destinatario e diferentes asignacións para outro tipo de gastos, relacionados estes cos traslados e desprazamentos ao país de destino e a outro tipo de eventos ou reunións. Estes gastos inclúen, a partir de 2010, gastos para a asistencia a cursos de formación.

As cantidades asignadas para cada tipo de gasto están adaptadas a cada modalidade de bolsa segundo sexa no exterior, sede ou mixta e teñen variado bastante ao longo do período de estudio.

Táboa 7: Gastos subvencionables

Ano	Número de bolsas	Gastos subvencionables	
		Asignación mensual	Outro gastos
2002. Exterior	2	1.300 €	1.804 € para gastos de viaxe, seguro
2003. Sede	2	900 €	44 € diarios se o desprazamento é ao resto do territorio nacional 96 € diarios se o desprazamento é ao exterior
2004.1. Exterior	2	1.500 €	1.803,03 € para gastos de viaxe, seguro
2004.2. Sede	1	900 €	44 € diarios se o desprazamento é ao resto do territorio nacional 96 € diarios se o desprazamento é ao exterior
2005.1. Exterior	2	1.500 €	1.803,50 € para gastos de viaxe, seguro
2005.2. Sede	2	1.100 €	44 € diarios se o desprazamento é ao resto do territorio nacional 96 € diarios se o desprazamento é ao exterior
2006	8	1.500 € para destino no exterior ou terreo 1.100 € para destino en sede e 1.500 € nos meses que se despracen ao exterior ou terreo	1.803,50 €. para gastos de viaxe, seguro, no caso dos/as bolseiros/as destinados no exterior ou terreo Pessoas bolseiras destinadas en sede percibirán en concepto de axuda diaria a contía fixa de 120 €, para satisfacer os gastos inherentes á realización do desprazamento á AECID
2007			NON PUBLICADA
2008	14	900 € para Bolivia 1.000 € para Ecuador, Nicaragua, Guatemala, Perú, Mozambique,	Para gastos de viaxe, seguro: 3.600 € para o destino de Bolivia 3.000 € para os destino de Perú e FAO 2.800 € para os destino de Guatemala, Nicaragua,

		Senegal e Axencias das NNUU 800 € en Sede	Mozambique e Senegal 2.600 € para os destino de Ecuador e UNIFEM 2.400 €, para os bolseiros destinados en Sede cando se despracen a terreo Pessoas bolseiras destinadas en sede percibirán en concepto de axuda diaria a contía fixa de 120 €, para satisfacer os gastos inherentes á realización do desprazamento á AECID
2009	14	1.000 € para Bolivia 1.100 € para Guatemala, Perú, Mozambique, Cabo Verde, UNIFEM e OEI 1.200 € para Senegal, Angola e FAO 2.000 € para Haití 900 € en Sede	Para gastos de viaxe, seguro: 4.000 € para o destino de Haití 2.800 € para os destinos de Perú, Bolivia, Guatemala, Angola, Cabo Verde 3.000 € para o destino de Senegal 3.500 € para o destino de Mozambique 3.200 € para os destinos de Angola, Oficinas da FAO 2.600 € para os destinos de UNIFEM, oficinas da OEI 2.400 €, para os bolseiros destinados en Sede cando se despracen a terreo No caso de estimarse necesario pola dirección xeral o desprazamento temporal á sede principal de calquera dos organismos onde realizan as súas prácticas os/as bolseiros/as ou a algunha misión específica nos seus destinos percibirán, en concepto de aboamento de gastos de viaxe, 120 € diarios
2010	14	1.200 € para destino no Exterior ou terreo. Esta poderá aumentarse en 200 € mensuais, sempre motivada pola carestía da vida do país de destino e previa resolución do Director Xeral. 990 € para destino en Sede	Para gastos de viaxe, seguro, 1 ^{er} establecemento: 3.000 € para os/as bolseiros/as co destino no exterior 2.500 € para os/as bolseiros/as destinados en Sede cando se despracen ao exterior ou terreo No caso de estimarse necesario pola dirección xeral o desprazamento temporal á sede principal de calquera dos organismos onde realizan as súas prácticas os/as bolseiros/as ou a algunha misión específica nos seus destinos, percibirán en concepto de aboamento de gastos de viaxe: - 100 € diarios se o desprazamento ten lugar fóra de Galicia - 50 € diarios se o desprazamento ten lugar en Galicia Asistencia a cursos de formación que a DXRREE e coa UE considere convenientes, no caso de existir disponibilidade orzamentaria
2011	PRORROGADA A CONVOCATORIA DO ANO 2010		
2012	12	1.200 € para destino no Exterior ou terreo 1.000 € para destino en Sede	Para gastos de viaxe, seguro, 1 ^{er} establecemento: 3.000 € para os/as bolseiros/as co destino no exterior No caso de estimarse necesario pola dirección xeral o desprazamento temporal á sede principal de calquera dos organismos onde realizan as súas prácticas os/as bolseiros/as ou a algunha misión específica nos seus destinos, percibirán en concepto de aboamento de gastos de viaxe: - 100 € diarios se o desprazamento ten lugar fóra de Galicia

			<ul style="list-style-type: none"> - 50 € diarios se o desprazamento ten lugar en Galicia <p>Asistencia a cursos de formación que a DXRREE e coa UE considere convenientes, no caso de existir dispoñibilidade orzamentaria</p>
2013	NON PUBLICADA		
2014	8	1.200 € para destino no Exterior ou terreo 1.000 € para destino en Sede	Para gastos de viaxe, seguro, 1 ^{er} establecemento: 3.000 € para os/as bolseiros/as co destino no exterior Asistencia a cursos de formación ou a realización de misións específicas que a DXRREE e coa UE considere convenientes, no caso de existir dispoñibilidade orzamentaria
2015	8	1.200 € para destino no Exterior ou terreo 1.000 € para destino en Sede	Para gastos de viaxe, seguro, 1 ^{er} establecemento: 3.000 € para os/as bolseiros/as co destino no exterior Asistencia a cursos de formación ou a realización de misións específicas que a DXRREE e coa UE considere convenientes, no caso de existir dispoñibilidade orzamentaria
2016	6	1.200 € para destino no Exterior ou terreo 1.000 € para destino en Sede	Para gastos de viaxe, seguro, 1 ^{er} establecemento: 3.000 € para os/as bolseiros/as co destino no exterior Asistencia a cursos de formación ou a realización de misións específicas que a DXRREE e coa UE considere convenientes, no caso de existir dispoñibilidade orzamentaria
2017	6	1.200 € para destino no Exterior ou terreo 1.000 € para destino en Sede	Para gastos de viaxe, seguro, 1 ^{er} establecemento: 3.000 € para os/as bolseiros/as co destino no exterior Asistencia a cursos de formación ou a realización de misións específicas que a DXRREE e coa UE considere convenientes, no caso de existir dispoñibilidade orzamentaria
2018	6	1.200 € para destino no Exterior ou terreo 1.000 € para destino en Sede	Para gastos de viaxe, seguro, 1 ^{er} establecemento: 3.000 € para os/as bolseiros/as co destino no exterior Asistencia a cursos de formación ou a realización de misións específicas que a DXRREE e coa UE considere convenientes, no caso de existir dispoñibilidade orzamentaria

25

Se analizamos os datos e os relacionamos cos períodos anteriormente aplicados na evolución orzamentaria, observamos:

- De 2002 a 2008: a asignación mensual media por persoa bolseira foi a máis alta de todo o período de estudio chegando, en 2002 e 2005, a 1.708,33 €/mes e 1.702,17 €/mes. A excepción deuse en 2008, que o orzamento non creceu ao mesmo ritmo que

o número de bolsas. Por tanto, o gasto medio mensual por persoa resentiu-se sendo o más baixo de todo o período de estudo (1.195,71 €).

- De 2009 a 2012: áinda que é o período no que os orzamentos son os máis elevados, os gastos medios mensuais por persoa son lixeiramente inferiores aos do pasado período (entre 1.475,06 € no 2009 e 1.622,57€ no 2010 -período intermedio-), e descendendo tamén en 2012 (1.365,28 €) ao nivel que terán no último período.
- De 2014 a 2018: é un período caracterizado polo importante descenso orzamentario da AOD e do número de bolsas, a pesar do que, ou precisamente polo compromiso con este programa, os orzamentos das bolsas foron superiores aos iniciais de 2004-2005, pero ao contar con más persoas bolseiras, os gastos mensuais medios por persoa resultan os más baixos de todo o período de estudo (entre os 1.459,74 € de 2014 e os 1.361,11 € de 2017 e 2018), a excepción do 2008 (1.195,71 €).

26

Vale a pena mencionar algúns aspectos relevantes en canto á variabilidade no tempo de certos gastos, relacionándoo coa modalidade da bolsa, así:

- Nas bolsas no exterior a asignación mensual foi más alta, e estivo acompañada sempre pola asignación de gastos de viaxe, seguro médico e gastos de primeiro establecemento no país de destino. Nas bolsas plurianuais os gastos asociados ao traslado exterior, deben ser xustificados dentro da primeira anualidade, ou reintegrar o non gastado, sendo solicitado de forma xeneralizada polas persoas bolseiras a eliminación deste requisito, para aportar maior flexibilidade permitindo que estes gastos se poidan repartir nas dúas anualidades.
- Importante resaltar a excepcionalidade das convocatorias 2008 e 2009, onde se establecen distintas asignacións mensuais e gastos asociados ao traslado a terreo, dependendo do país de destino. Volver a este aspecto ten sido solicitado en bastantes ocasións polas persoas bolseiras participantes neste estudio.
- Para as bolsas en sede, a asignación mensual é sempre máis baixa e xeralmente complementada con gastos de desprazamento/día vinculados á súa actividade durante o desfrute da bolsa. Estes gastos varían en función de se o traslado é dentro ou fóra de Galicia, incluso só aplican cando o traslado é a unha institución determinada (AECID) e por un tempo determinado.
- No período no que as bolsas foron mixtas (2006 a 2010) a casuística do tipo de gastos aumenta, xa que ademais de que as persoas bolseiras en sede poden trasladarse ao exterior para completar a súa formación, coincide tamén cos anos nos que as

asignacións se atoparon por destino. Así, no 2006, obsérvase que as persoas cobran más nos meses en terreo que en sede, xa que obviamente van ter que fazer fronte a maiores gastos. No 2008-2009 asígnase un gasto de 2.400 € para o traslado ao exterior, que sobe ata os 2.500 € no 2010.

- É tamén neste ano 2010 cando se comeza a prever unha asignación para a asistencia a cursos de formación que se xulguen convenientes polo órgano directivo do que dependen as bolsas. Habitualmente a partida asociada a este concepto está condicionada á existencia de orzamento.

Requisitos e proceso de selección das persoas bolseiras

Antes de pasar a analizar o perfil das persoas bolseiras no seguinte apartado, faise necesario referirse, pola relación que teñen con este perfil, aos requisitos e proceso de selección recollidos nas convocatorias das bolsas.

En canto aos requisitos, ao longo do período de estudo, recolléronse aspectos relacionados con:

- Idade: do 2002 ao 2009 establecíase coma requisito non superar os 30 anos na data na que rematara o prazo de presentación das solicitudes. Dende o 2010 ao 2016, mantívose o requisito de idade pero baixo a fórmula de ter nacido con posterioridade a unha determinada data. A partir de 2017, eliminouse este requisito.
- Estudos: dende o comezo das bolsas foi requiso imprescindible ter rematados os estudos superiores de licenciatura, diplomatura ou equivalentes. A partir de 2003 e ata 2006 a esixencia varía sendo que non poden transcorrer máis de 4 anos dende o remate dos estudos superiores. Despois dun longo período sen introducir requisitos neste sentido, en 2017 e 2018, volven a establecer un requisito similar, ao exixir que se teñan rematado os estudos no ano 2008 ou con posterioridade.
- Relación con entidades e axentes de cooperación: Nas convocatorias de 2002 a 2016 (ambas inclusive), especificaban entre os seus requisitos o de: "*Non manter relación laboral en vigor co organismo que promove a bolsa nin coas entidades colaboradoras.*" Nas convocatorias de 2006 a 2016 (ambas inclusive), ao requisito anterior engaden o seguinte: "*Durante o período de disfrute da bolsa, non colaborar con ningún axente da cooperación dos establecidos no artigo 23 da Lei 3/2003, do 19 de xuño, de cooperación para o desenvolvemento.*" En 2017 e 2018, en lugar dos requisitos

anteriores establecese non ter emprego remunerado nin gozar doutra bolsa, calquera que fora esta, ou no caso de ter emprego remunerado ou gozar doutra bolsa, presentar un compromiso expreso de renunciar a eles con anterioridade á aceptación da bolsa.

- Imposibilidade de repetir a bolsa, non podendo ter sido anteriormente beneficiario dunha bolsa de formación no eido da cooperación para o desenvolvimento da Xunta de Galicia, requisito que apareceu no 2008 se mantivo ata o 2015. A partir de 2016 e ata o 2018 establecese unha excepción ao mesmo no sentido de que non se pode ter sido beneficiaria anteriormente, salvo que na convocatoria do ano anterior a persoa fose chamada da lista de reserva e gozase da bolsa por un período non superior a 3 meses.

28

No que respecta ao proceso de selección das persoas bolseiras, con carácter xeral e como soe ser habitual neste tipo de convocatorias, este proceso efectúase valorando os méritos de cada candidata (estudos, experiencia previa, etc.) e a realización dunha entrevista. Con respecto ao acceso á bolsa, dende o inicio, o proceso de selección consiste na suma das puntuacións obtidas en razón dos méritos achegados (formación mais experiencia) xunto aos puntos alcanzados nunha entrevista. Para acceder a esta entrevista necesítase unha puntuación mínima nos méritos, e para acceder á bolsa, unha puntuación mínima na entrevista. Unha vez obtidas ambas puntuacións, estas son sumadas e as persoas que maiores puntuacións obteñan acadan a bolsa, quedando as restantes nunha lista de reserva.

Táboa 8: Valoración de méritos

Ano	Valoración de méritos
2002	Formación (0-10) Experiencia (0-2) Voluntariado (0-3) Aquellos solicitudes que no epígrafe de formación e experiencia acadan como mínimo un total de 6 puntos, realizarán un cuestionario de personalidad, que os declarará aptos ou non Entrevista (0-5)
2003	Formación (0-7) Experiencia (0-5) Puntuación mínima para acceder á entrevista 6 puntos Entrevista (0-8) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2004.1	Formación (0-6) Experiencia (0-4) Puntuación mínima para acceder á entrevista 4 puntos Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos

2004.2	Formación (0-6) Experiencia (0-4) Puntuación mínima para acceder á entrevista 4 puntos Entrevista (0-6) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2005.1	Formación (0-6) Experiencia (0-4) Puntuación mínima para acceder á entrevista 4 puntos Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2005.2	Formación (0-6) Experiencia (0-4) Puntuación mínima para acceder á entrevista 4 puntos Entrevista (0-6) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2006	Formación (0-6) Experiencia (0-4) Puntuación mínima para acceder á entrevista 4 puntos Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2008	Formación (0-6) Experiencia (0-4) Puntuación mínima para acceder á entrevista 4 puntos Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 3,5 puntos
2009	Formación (0-6) Experiencia (0-4) Puntuación mínima para acceder á entrevista 4 puntos Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 2 puntos
2010	Méritos (10) A comisión determinará a puntuación mínima para acceder á entrevistas Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 2 puntos
2011	PRÓRROGA
2012	Méritos (20) A comisión determinará a puntuación mínima para acceder á entrevistas Entrevista (0-10) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2014	Méritos (20) A comisión determinará a puntuación mínima para acceder á entrevistas Entrevista (0-10) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2015	Méritos (20) Despois de resolverse as reclamacións, publicarase na páxina web a lista definitiva coa puntuación obtida na fase de avaliación dos méritos xunto coa puntuación mínima para acceder á fase de entrevista Entrevista (0-10) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2016	Méritos (20) Despois de resolverse as reclamacións, publicarase na páxina web a lista definitiva coa puntuación obtida na fase de avaliación dos méritos xunto coa puntuación mínima para acceder á fase de entrevista Entrevista (0-10) Puntuación mínima para superar a entrevista 4 puntos
2017	Méritos (15) Despois de resolverse as reclamacións, publicarase na páxina web a lista definitiva coa puntuación obtida na fase de avaliación dos méritos xunto coa puntuación mínima para acceder á fase de entrevista Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 2,5 puntos

2018	Méritos (20) Convocarase ás 18 persoas aspirantes con maior puntuación. No caso de empate no número 18, convocarase á entrevista a todas as que teñan a puntuación do número 18 Entrevista (0-5) Puntuación mínima para superar a entrevista 2,5 puntos
------	--

30

Como se pode observar con carácter xeral, os méritos, isto é, o nivel de formación e a experiencia previa no campo da cooperación internacional para o desenvolvimento teñen un maior peso que a entrevista.

Tal e como se comentou, sempre se limitou o acceso á entrevista, e se estableceu un mínimo indispensable para superala. Polo que respecta ao límite de acceso á entrevista, salvo na primeira convocatoria en 2002 que establecía a realización dun test de personalidade, nas seguintes bases o límite establecíase en base a unha puntuación mínima obtida nos méritos. A partir de 2010 e ata 2017 a comisión constituída para este proceso, determina a puntuación mínima para acceder á entrevista, permitindo así unha maior adaptación á casuística das bolsas e control na xestión das entrevistas. No 2018, cámbiase a fórmula establecendo que acceden á entrevista as 18 candidaturas que obteñan maior puntuación nos méritos.

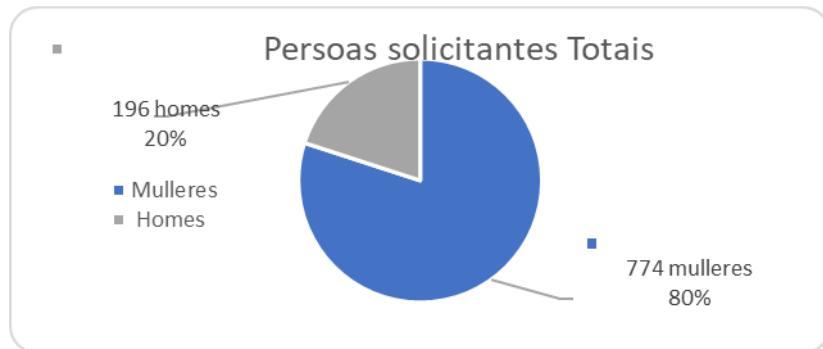
Resulta salientable a progresiva facilidade para acceder á entrevista, ben rebaixando o mínimo de puntos necesario de méritos para o acceso, ben deixándoo directamente ao criterio do comité avaliador. A última solución adoptada, garante unha cantidade de persoas entrevistadas que supón que haberá un mínimo tres candidaturas por bolsa, 18 (ou máis en caso de empate no posto 18) para 6 prazas, ou máis ben, que as obterá o terzo de persoas que obteña maior puntuación.

Para rematar, é importante mencionar que no proceso de selección, concretamente na entrevista, ven sendo habitual que xunto ao persoal do centro directivo que promove as bolsas, participe persoal técnico especializado no ámbito da cooperación internacional para o desenvolvemento e unha persoa en representación da AECID.

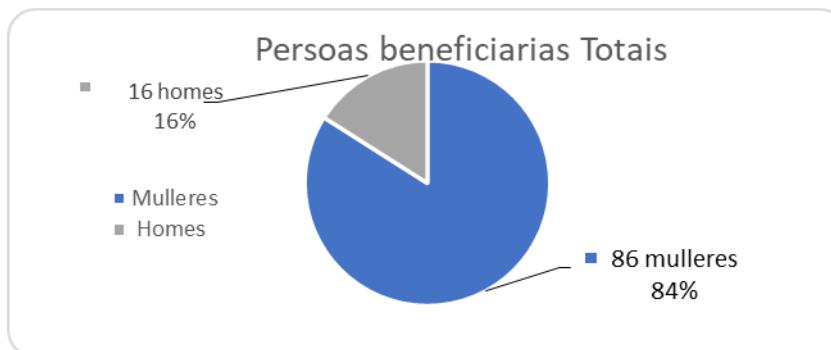
Cal é o perfil das persoas bolseiras?

Se tomamos como categoría de análise o sexo, obsérvase que, do total das 970 persoas solicitantes das bolsas entre os anos 2002 e 2018, 774 foron mulleres e 196 homes. Tamén do total das 102 persoas beneficiarias das mesmas neses anos, 86 foron mulleres e 16 homes.

Gráfica 1: Total persoas solicitantes

Gráfica 2: Total persoas beneficiarias

O dato en canto a sexo, áinda que sorprendente, non é novo nin descoñecido. No Informe sobre as organizacións de cooperación ao desenvolvemento realizado pola Coordinadora Española de ONGD no 2017, establecése que “*O sector das organizacións de cooperación para o desenvolvemento está moi feminizado. Tanto dentro do persoal voluntario, como do persoal asalariado o 70 % son mulleres. Non é de estrañar este dato, xa que tradicionalmente as mulleres estiveron relacionadas cos roles comunitarios e de coidado (atención social). Ademais, os perfís profesionais maioritarios son os da rama humanidades - ciencias sociais, moi feminizados. Outro factor que podería influír é que, en xeral, o nivel salarial é máis baixo que no sector privado lucrativo para postos que requiren a mesma formación e experiencia*”.

Con respecto á idade das persoas beneficiarias o rango varía entre 23 e 36 anos, sendo a media de idade por sexo a seguinte⁶:

Táboa 9: Media de idade das persoas bolseiras

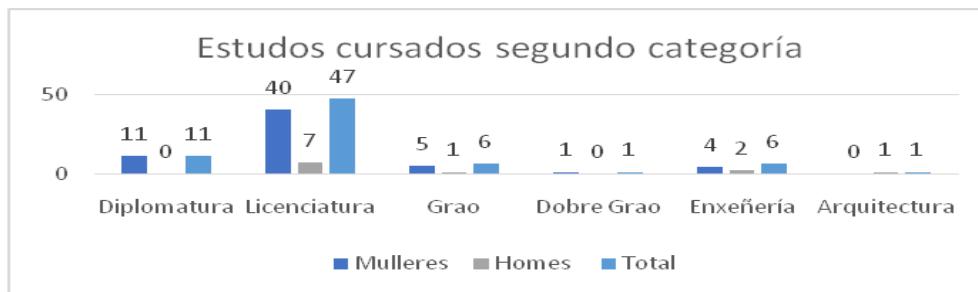
Media de idade		
M	H	TOTAL
27,86	28	27,93

⁶Datos extraídos dos cuestionarios.

O dato é o esperado se temos en conta que, como se viu no apartado anterior, en moitas das convocatorias existiu un requisito que establecía un límite máximo de idade. Nas últimas convocatoria este requisito mudou, establecéndose como límite a data de remate dos estudos, dando acceso a persoas de maior idade.

Segundo categoría de estudos, tendo en conta que ter estudos superiores é requisito das bolsas, é normal, tal e como se ve na seguinte gráfica, que con estudos superiores de licenciatura, grado, dobre grao, enxeñería e arquitectura haxa entre os participantes desta avaliación 60 persoas (50 mulleres e 10 homes). Con estudos superiores de diplomatura 11 persoas en total, todas mulleres.

Gráfica 3: Estudios cursado segundo categoría

Afondando na tipoloxía de estudios segundo área ou rama de coñecemento observase que o 80% das persoas bolseiras pertencen á rama das Ciencias Sociais e Xurídicas. A segunda área de coñecemento con maior peso (11%) é a de Enxeñería e Arquitectura.

Táboa 10: Estudios cursados segundo a rama ou área de coñecemento

Área de coñecemento	TOTAL		TOTAL GLOBAL ⁷⁸
	M ⁹	H ¹⁰	
Artes e Humanidades	4	7%	0 0%
Ciencias da Saúde	2	4%	0 0%
Ciencias Sociais e Xurídicas	47	82%	6 67%
Enxeñerías e Arquitectura	4	7%	3 33%
			7 11%

⁷As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de persoas segundo a rama de estudios entre o número total de persoas que responderon á enquisa.

⁸Os datos totais non coinciden cos datos de resposta xa que algunas respostas foron eliminadas por non axustarse a esta categoría. Hai persoas que responderon soamente “Licenciado/a” (3), “Licenciada e Máster” (1), “Enxeñeiro” (1) e “Máster + DEA” (1) (resposta que foi eliminada de todos os apartados, xa que non responde aos parámetros de estudio) polo que non aparecen nesta táboa, senón na gráfica seguinte “Estudios cursados segundo categoría”.

Tamén existen persoas que teñen dobre titulación segundo as ramas, como se pode ver na táboa de “Estudios académicos”.

⁹As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de mulleres segundo a rama de estudios entre o número total de mulleres que responderon á enquisa.

¹⁰As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de homes segundo a rama de estudios entre o número total de homes que responderon á enquisa.

Se analizamos máis profundamente os estudos das persoas bolseiras que teñen participado na avaliación, tendo en conta as carreiras cursadas, destacan aquelas que estudaron Ciencias Políticas e da Administración [23% en total: 13 mulleres (23%) e 2 homes (22%)], o que pode estar relacionado, por unha banda, co feito de que nesta carreira existe unha rama específica de relacóns internacionais, na que se inclúe o estudio de organismos internacionais e das relacóns entre os Estados que abranguen as de colaboración mutua e as de cooperación para o desenvolvemento. Por outra banda, pode estar tamén relacionado con feito de que, durante anos, a Facultade de Ciencias Políticas e da Administración da Universidade de Santiago de Compostela contou cun Máster propio de Cooperación para o Desenvolvemento e xestión de ONGD, más coñecido e maioritariamente cursado polas persoas que asistían a esa facultade.

Táboa 11: Estudos cursados polas persoas bolseiras

Carreiras profesionais	Mulleres ¹¹	Homes ¹²	Total ¹³
Administración e Dirección de Empresas	1 2%	0 0%	1 2%
Arquitectura	0 0%	1 11%	1 2%
CC. Políticas e da Administración	13 23%	2 22%	15 23%
Dereito	3 5%	1 11%	4 6%
Dereito e CC. Políticas	1 2%	0 0%	1 2%
Dereito e ADE	1 2%	1 11%	2 3%
Enxeñería Agraria	0 0%	1 11%	1 2%
Enxeñería de Camiños	2 4%	0 0%	2 3%
Enxeñería Forestal	1 2%	0 0%	1 2%
Enxeñería de Montes + Educación Social	1 2%	0 0%	1 2%
Economía	2 4%	1 11%	3 5%
Educación Social	4 7%	0 0%	4 6%
Educación Social + Pedagogía	1 2%	0 0%	1 2%
Educación Social + Psicopedagogía	1 2%	0 0%	1 2%
Enfermería	1 2%	0 0%	1 2%
Estudios Árabes e Islámicos	1 2%	0 0%	1 2%
Historia da Arte	2 4%	0 0%	2 3%
Maxisterio	1 2%	0 0%	1 2%
Medicina	1 2%	0 0%	1 2%
Pedagogía	3 5%	0 0%	3 5%
Psicoloxía	4 7%	1 11%	5 8%
Publicidade e Relaciones Públicas	3 5%	0 0%	3 5%
Socioloxía	1 2%	0 0%	1 2%
Traballo Social	4 7%	1 11%	5 8%
Tradución e Interpretación	1 2%	0 0%	1 2%
Xornalismo	3 5%	0 0%	3 5%
TOTAL	56¹⁴ 100%	9¹⁵ 100%	65 100%

¹¹As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de mulleres segundo estudos académicos entre o número total de mulleres que responderon á enquisa.

¹²As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de homes segundo estudos académicos entre o número total de homes que responderon á enquisa.

¹³As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de persoas segundo estudos académicos entre o número total de persoas que responderon á enquisa.

¹⁴4 respostas foron eliminadas por non axustarse aos parámetros de estudo. 2 persoas responderon "Licenciada", 1 "Licenciada e Máster" e 1 "Máster e DEA".

¹⁵2 respostas foron eliminadas por non axustarse ao parámetros de estudo. 1 persoa contestou "Enxeñeiro" e 1 "Licenciado".

Na cuantificación dos méritos das persoas bolseiras, valórase positivamente contar con estudos previos específicos no ámbito da cooperación para o desenvolvimento, o que sen dúbida inflúe no feito de que o 92% das persoas bolseiras teñan estudos previos específicos en cooperación internacional para o desenvolvemento, tal e como se observa na seguinte táboa.

Táboa 12: Estudos previos específicos en cooperación internacional para o desenvolvemento

Tipo estudios específicos en CID	TOTAL			TOTAL GLOBAL ¹⁶	
	M ¹⁷	H ¹⁸			
Máster	39	61%	8	67%	47 62%
Cursos de postgrao	10	16%	1	8%	11 14%
Cursos de especialización	7	11%	1	8%	8 11%
Outros ¹⁹	8	13%	2	17%	10 13%

Segundo o número e porcentaxe por tipo de estudio específico, a mostra é de 71 persoas, pero se suman as cifras brutas totais en global, o resultado é superior a 71, xa que existen algunas persoas que teñen dobre ou tripla titulación, é dicir, estudos de Máster e postgrao á vez, ou postgrao e outros, por exemplo.

Como se observa, un 62% das persoas que teñen estudos previos en cooperación cursaron un Máster nesta temática e o 14% un Postgrao, o que pode estar relacionado co feito de que as universidades galegas teñen ofertado este tipo de estudos, Máster, como xa se dixo na USC e Postgrao na Universidade da Coruña (UDC).

Ademais, entre as persoas bolseiras existe un bo número delas que contan con estudos de postgrao ou Máster noutros ámbitos distintos aos de cooperación para o desenvolvemento antes de conseguir a bolsa. Os resultados, segundo a enquisa, amosan que o 52% teñen este tipo de estudos, podendo coincidir que as persoas que teñan estudos previos de cooperación para o desenvolvemento, tamén teñan estudos previos en outras ramas de especialización.

¹⁶As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de persoas segundo estudos previos específicos en cooperación internacional ao desenvolvemento entre o número total de persoas que responderon positivamente á enquisa nos diferentes apartados (existen persoas que responderon positivamente a máis dun apartado, por exemplo, Máster + postgrao ou postgrao + curso de especialización).

¹⁷As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de mulleres segundo estudos previos específicos en cooperación internacional ao desenvolvemento entre o número total de mulleres que responderon positivamente á enquisa nos diferentes apartados (existen persoas que responderon positivamente a máis dun apartado, por exemplo, Máster + postgrao ou postgrao + curso de especialización).

¹⁸As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de homes segundo estudos previos específicos en cooperación internacional ao desenvolvemento entre o número total de homes que responderon positivamente á enquisa nos diferentes apartados.

¹⁹No apartado de outros, atópanse sobre todo cursos non homologados de diferentes horas impartidos por ONGDs.

Este tipo de estudo de Máster ou postgrao non específico de cooperación varía bastante, como se amosa na seguinte táboa.

35

Táboa 13: Estudos de Máster ou postgrao previos diferentes a cooperación internacional ao desenvolvemento

Tipoloxía estudos distintos de CID	Mulleres	Homes	Total
Acción Solidaria Internacional	-	1	1
Artes escénicas	1	-	1
Comunicación Social	1	-	1
Criminoloxía	1	-	1
Dereitos Humanos	2	-	2
Educación	3	-	3
Educación e Xénero	1	-	1
Educación emocional	1	-	1
Educación, cultura e desenvolvemento comunitario	1	-	1
Enfermería de Empresas	1	-	1
Enxeñería	2	-	2
Estudos latinoamericanos	1	-	1
Mediación Familiar	1	-	1
Microfinanzas	1	-	1
Orientación e asesoramento familiar	1	-	1
Prevención de Riscos	1	-	1
Problemas Sociais	1	-	1
Programa e proxecto sociais	1	-	1
Recursos Humanos	1	-	1
Relacións internacionais	1	-	1
Relacións internacionais e Estudos africanos	1	-	1
Saúde pública	1	-	1
Seguridade alimentaria	-	1	1
Transformación de conflitos, paz e seguridade	-	1	1
Unión Europea	3	-	3
Urbanismo, planeamento e medio ambiente	-	1	1
Xénero	5	-	5
Xestión cultural	1	-	1
Xestión deportiva	1	-	1
Xestión pública	-	1	1

Dentro destes estudos son salientables os temas relacionados con Xénero e os temas relacionados coa Unión Europea e Educación.

O que más destaca en relación a este criterio é o alto nivel de formación e especialización previa das persoas bolseiras.

Tomando en consideración outro dos requisitos das convocatorias referido á experiencia previa e ao tipo de colaboración coas entidades e axentes de cooperación, cabe destacar que o 87% das persoas bolseiras participantes na enquisa teñen algún tipo de experiencia e colaboración de voluntariado ou laboral cos axentes de cooperación ao desenvolvemento antes de optar ás bolsas.

O tipo de vínculos coas entidades e axentes do sector aparecen na seguinte táboa. É importante ter en conta que en ocasións trátase de vínculosdobres, tal e como se explica a pé de páxina.

Táboa 14: Vínculos de colaboración con entidades de cooperación ao desenvolvemento previos á bolsa

Vínculos e colaboracións	TOTAL				TOTAL GLOBAL ²⁰
	M ²¹		H ²²		
Persoa voluntaria	42	59%	7	47%	49 57%
Persoa bolseira	13	18%	4	27%	17 20%
Persoa asalariada	15	21%	2	13%	17 20%
Consultor/a experto/a	1	1%	2	13%	3 3%

O tipo de colaboración ou vínculo máis xeneralizado é o de voluntariado, o 57% do total das persoas participantes fixeron voluntariado antes de optar ás bolsas (42 mulleres e 7 homes); seguido da colaboración como bolseira neste eido con anterioridade (20%: 13 mulleres e 4 homes) e coma persoa asalariada (20%: 15 mulleres e 2 homes). Con respecto ao rol de consultor/a experto/a, a porcentaxe é menor (3% das persoas participantes) e invértese a proporción, é dicir, hai más homes que mulleres (2 homes e 1 muller).

Como conclusión pódese afirmar que o perfil característico das persoas bolseiras é o de unha muller, de 27 anos, moi formada e con experiencia previa de colaboración con entidades do sector, fundamentalmente de voluntariado.

²⁰As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de persoas segundo a experiencia previa en cooperación ao desenvolvemento entre o número total de persoas que responderon positivamente á enquisa nos diferentes apartados (existen persoas que responderon positivamente a máis dun apartado, por exemplo, voluntariado + bolsa ou voluntariado + persoa asalariada).

²¹As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de mulleres segundo a experiencia previa en cooperación ao desenvolvemento entre o número total de mulleres que responderon positivamente á enquisa nos diferentes apartados (existen persoas que responderon positivamente a máis dun apartado, por exemplo, voluntariado + bolsa ou voluntariado + persoa asalariada).

²²As porcentaxes foron extraídas de dividir o número total de homes segundo a experiencia previa en cooperación ao desenvolvemento entre o número total de homes que responderon positivamente á enquisa nos diferentes apartados (existen persoas que responderon positivamente a máis dun apartado, por exemplo, voluntariado + bolsa ou persoa asalariada + consultor experto).

Capítulo 3: ANÁLISE DOS CRITERIOS DE AVALIACIÓN

37

Pertinencia

Como xa se mencionou, a análise da pertinencia require de que se teñan en conta diversos aspectos, relacionados coa problemática e necesidades ás que se quere fazer fronte, ás políticas de apoio e complementaridade coas políticas doutras entidades, ou ás capacidades técnicas e económicas das que se dispón.

Polo que se refire á problemática e necesidades ás que o programa de bolsas quere responder, xunto coas políticas de apoio en marcha, e tendo en conta que a análise da pertinencia debe ser dinámica, adaptándose ao amplo período que abrangue este estudio (2002-2018), é necesario sinalar que se deron cambios desde o momento en que comezou o programa ata o momento no que se realiza esta avaliación, que afectan á problemática e necesidades e ás políticas de apoio.

As bolsas xorden nun momento en que o sector da cooperación en Galicia e o resto do Estado era aínda incipiente e pouco profesionalizado, coa finalidade de fortalecer a este sector a través da provisión de persoal cualificado e especializado. A medida que o sector da cooperación para o desenvolvimento foi gañando importancia e peso nos orzamentos, aumentouse o número de bolsas e, a pesar dos efectos da crise financeira no sector, seguiu manténdose un bo número de bolsas, xa que se considera que continúa a ser necesario fortalecer ao sector con profesionais especializados e tamén tomando en consideración as dificultades de acceso da xuventude ao mercado laboral, que fan que o desemprego xuvenil en España sexa un problema de primeira magnitude. Quérese continuar permitindo que mozos e mozas teñan interese en profesionalizarse e fagan carreira neste sector.

A pesar de contar nos últimos anos coas xeracións de mozas e mozos mellor e más formados, persisten as dificultades de acceso e incorporación ao mercado laboral, tamén no ámbito da cooperación para o desenvolvimento. En moitas ocasións, na literatura consultada ao respecto, relaciónnase esta dificultade para acceder ao mercado laboral coas disparidades existentes entre a formación académica recibida e as necesidades concretas do mercado laboral e das entidades empregadoras. Diferentes fórmulas se poñen en marcha para tratar de atallar esta problemática, entre elas, potenciar de xeito máis contundente a Formación Profesional, o establecemento de contratos en prácticas ou a oferta de bolsas de formación práctica e especialización.

No caso concreto desta avaliación, e tal como se desprende da análise do perfil das persoas bolseiras no apartado anterior, pártese dun alto nivel de formación académica, que se quere complementar de cara á formación de persoas expertas en cooperación para o desenvolvimento dando resposta, por unha banda, á necesidade de formación práctica e adaptada ao sector e, por outra, fomentando a especialización e profesionalización de cara ao fortalecemento do sector de cooperación.

Neste ámbito concreto, ademais, dáse a peculiaridade de que en moitas ocasións o traballo desenvólvese no exterior, en terceiros países empobrecidos, con contextos difíciles nos que se fai necesario traballar e adquirir experiencia de cara a ter unha visión máis clara e global do complexo problema do desenvolvimento e o empobrecemento, así como ter maior sensibilidade coas dificultades a enfrentar. A experiencia no exterior ou en terreo é habitualmente a más difícil de conseguir, xa que se non tes esta experiencia, as entidades empregadoras non soen contratarte, e neste sentido estas bolsas afrontan un dos problemas más habituais das persoas que queren especializarse no sector, tal e como quedou corroborado nas entrevistas: “...en cooperación é moi difícil estar se non tiveches experiencia en terreo. Era o que estaba a buscar, traballar nunha organización institucional e en terreo. Para min foi unha honra ir coa Xunta....”

Dende esta perspectiva considérase o programa de bolsas de formación de persoas expertas en cooperación coma altamente pertinente de acordo coa problemática e necesidades das persoas destinatarias e coas políticas de apoio existentes, facilitando a formación práctica para que mozos e mozas se especialicen e teñan maior acceso ao mercado laboral, profesionalizando e fortalecendo o sector.

Para contrastar dun xeito máis claro a pertinencia do programa a avaliar, con respecto das necesidades e intereses das persoas destinatarias, afóndase na análise de dúas variables concretas: análise do número de solicitudes xerais e particulares das persoas bolseiras participantes.

Como xa se mencionou, o número total de persoas solicitantes das bolsas no período de análise foi de 970 (774 mulleres e 196 homes) sendo beneficiarias 102 persoas (86 mulleres e 16 homes).

Táboa 15: Número de persoas solicitantes e beneficiarias das bolsas de 2002 a 2006

		Mulleres		Homes		TOTAL	
Ano 2002 (Terreo)	Pessoas solicitantes	13	72%	5	28%	18	100%
	Pessoas beneficiarias	2	100%	0	0%	2	100%
Ano 2003 (Sede)	Pessoas solicitantes	28	80%	7	20%	35	100%
	Pessoas beneficiarias	2	100%	0	0%	2	100%
Ano 2004.1 (Terreo)	Pessoas solicitantes	35	78%	10	22%	45	100%
	Pessoas beneficiarias	2	100%	0	0%	2	100%
Ano 2004.2 (Sede)	Pessoas solicitantes	31	82%	7	18%	38	100%
	Pessoas beneficiarias	1	100%	0	0%	1	100%
Ano 2005.1 (Terreo)	Pessoas solicitantes	44	86%	7	14%	51	100%
	Pessoas beneficiarias	1	50%	1	50%	2	100%
Ano 2005.2 (Sede)	Pessoas solicitantes	43	88%	6	12%	49	100%
	Pessoas beneficiarias	2	100%	0	0%	2	100%
Ano 2006 (Sede + Terreo)	Pessoas solicitantes	57	79%	15	21%	72	100%
	Pessoas beneficiarias	7	87,50%	1	12,50%	8	100%

39

Táboa 16: Número de persoas solicitantes e beneficiarias das bolsas de 2008 a 2018

		Mulleres		Homes		Total	
Ano 2008	Pessoas solicitantes	31	100%	9	100%	40	100%
	Admitidas	30	97%	9	100%	39	98%
	Excluídas	1	3%	0	0%	1	3%
	Pessoas beneficiarias	9	71%	2	29%	11 ²³	100%
Ano 2009	Pessoas solicitantes	42	100,00%	15	100,00%	57	100,00%
	Admitidas	42	100,00%	15	100,00%	57	100,00%
	Excluídas	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
	Pessoas beneficiarias	11	78,57%	3	21,43%	14	100,00%
Ano 2010	Pessoas solicitantes	86	100%	29	100%	115	100%
	Admitidas	81	94%	27	93%	108	94%
	Excluídas	5	6%	2	7%	7	6%
	Pessoas beneficiarias	13	93%	1	7%	14	100%
Ano 2011	Pessoas solicitantes			Prórroga das bolsas			
	Admitidas						
	Excluídas						
	Pessoas beneficiarias	11	92%	1	8%	12	100%
Ano 2012	Pessoas solicitantes	156	100%	41	100%	197	100%
	Admitidas	128	82%	33	80%	161	82%
	Excluídas	28	18%	8	20%	36	18%
	Pessoas beneficiarias	9	82%	2	18%	11 ²⁴	100%
Ano 2013	Non houbo convocatoria						

²³Neste ano, no 2008, tres persoas renunciaron, e non consta que foran substituídas (1 muller e 2 homes).

²⁴No 2012, unha persoa renunciou á praza, un home.

	Pessoas solicitantes	56	100%	15	100%	71	100%
Ano 2014	Admitidas	54	96%	14	93%	68	96%
	Excluídas	2	4%	1	7%	3	4%
	Pessoas beneficiarias	6	75%	2	25%	8	100%
Ano 2015	Pessoas solicitantes	47	100%	5	100%	52	100%
	Admitidas	44	94%	5	100%	49	94%
	Excluídas	3	6%	0	0%	3	6%
Ano 2016	Pessoas beneficiarias	8	100%	0	0%	8	100%
	Pessoas solicitantes	34	100%	9	100%	43	100%
	Admitidas	32	94%	8	89%	40	93%
Ano 2017	Excluídas	2	6%	1	11%	3	7%
	Pessoas beneficiarias	5	83%	1	17%	6	100%
	Pessoas solicitantes	30	100%	6	100%	36	100%
Ano 2018	Admitidas	25	83%	4	67%	29	81%
	Excluídas	5	17%	2	33%	7	19%
	Pessoas beneficiarias	3	60%	2	40%	5²⁵	100%

Poñendo atención ao número de solicitudes, pódese ver que estas foron aumentando paulatinamente ata os anos 2010 e 2012, onde as cifras superan o centenar de persoas solicitantes e á vez admitidas. Despois destes anos foron diminuíndo tamén progresivamente, aínda que no 2018 observase novamente un ascenso. Neste sentido pese a diminución no número de solicitudes dos últimos anos, considérase que existe moito interese neste tipo de bolsas, que sempre teñen un bo número de solicitudes, e que polo tanto o programa é pertinente.

Para corroborar o comentario anterior parece interesante referirse a outra variable na que se analiza cal foi o número de solicitudes feita polas persoas participantes antes de acadar a bolsa.

Táboa 17: Número de solicitudes por persoa bolseira

Solicitudes	Mulleres	Homes	Total global
1ª solicitud	30	50%	2
2ª solicitud	29	48%	9
3ª solicitud	1	2%	0
			32
			45%
			38
			54%
			1
			1%

Un 45% das persoas solicitantes foron beneficiarias das bolsas o primeiro ano que se presentaron. O 54% despois de facer 1 intento, é dicir, obtiveron a bolsa na 2ª solicitud e un

²⁵Neste ano, no 2017, houbo unha renuncia, e a persoa non puido ser substituída.

1% conseguírona despois de 2 intentos, na 3ª solicitude. Isto demostra que o interese pola bolsa é alto e que este, a priori, responde ás necesidades de complemento práctico da formación académica das persoas destinatarias. Segundo as entrevistas realizadas, hai persoas que comentan que o seu primeiro intento de solicitude foi realizaron unha vez acabada a carreira, sen máis estudos específicos de cooperación ou sen experiencias de voluntariado. Sen embargo, optaron por reforzar a súa formación para presentarse unha segunda vez, con máis estudos e experiencia, e conseguiron ser beneficiarias das mesmas.

41

En relación á complementariedade coas políticas doutras entidades de cooperación para o desenvolvimento, considérase importante comentar que Galicia non é a única Comunidade Autónoma que financia bolsas en cooperación internacional para o desenvolvimento, senón que existen outras, como por exemplo Euskadi, Asturias, País Valenciano, Castela e León e Estremadura, que teñen programas similares.

Entre os programas de bolsas actualmente vixentes, algúns comparten con Galicia o obxectivo de formación de persoas expertas, outros sen embargo, teñen un obxectivo máis sensibilizador que de formación, orientados a facilitar ou fomentar o voluntariado internacional. Comunidades autónomas como Navarra e Castela-A Mancha, tiveron no pasado estes tipos de programas de bolsas (nas súas diferentes modalidades, como formación ou como fomento do espírito solidario), aínda que actualmente non contan con eles.

Existe outro aspecto relacionado con estes programas de bolsas que se considera importante resaltar, é o referido á coordinación que se establece con outras entidades. No caso de Galicia este programa de bolsas ten contribuído ao reforzamento da relación coa AECID, a través da sinatura de dous convenios de colaboración. Tamén nos anos nos que a modalidade de bolsa era mixta, e se ampliaron os posibles destinos, asináronse convenios con FAO, UNIFEM e OEI. No caso da Xunta de Galicia, as entidades colaboradoras nas bolsas teñen un marcado carácter institucional, trátase de axencias doantes fundamentalmente. Sen embargo, no caso dos programas de fomento do voluntariado, os socios habituais para o desfrute da bolsas son ONGD que levan a cabo proxectos financiados pola CC.AA concreta. Tendo en conta a importancia das ONGD no sistema galego de cooperación, onde son socias estratégicas e xestionan a maior parte de fondos, podería pensarse en incluír algún tipo de colaboración con elas neste programa.

Por último, para rematar a análise da pertinencia é necesario referirse ás capacidades técnicas e financeiras, das que a Xunta de Galicia ten demostrado estar dotada nestes anos, a través do compromiso amosado coa súa continuidade e adaptación aos diversos contextos, incluso a pesares da profunda crise financeira, continuaron concedéndose.

A modo de conclusión, o programa de bolsas amósase pertinente tanto dende o punto de vista da problemática e necesidades ás que se quere fazer fronte, como das políticas de apoio existentes, pois complementa de xeito práctico e especializado a formación académica, dando resposta ás necesidades de profesionalización e especialización do sector da cooperación para o desenvolvemento en busca do seu fortalecemento, e responde ao interese e necesidades de posibles persoas bolseiras, que incluso chéganse a preparar previamente para acadala. Tamén é pertinente con respecto das políticas de outras axencias e organismos de cooperación ás que complementan e coas capacidades técnicas e económicas do departamento que as xestionan, que foi quen de darlle continuidade a pesar de contextos adversos.

Eficacia

Para a análise deste criterio e indagar sobre o cumprimento dos obxectivos e cales foron os resultados previstos acadados polo programa, pártese do obxectivo das bolsas, consonante ás bases das mesmas: “apoiar a formación de expertos/as en cooperación internacional, coa finalidade de complementar a formación académica dos titulados/as universitarios/as”.

Aínda que no programa non aparecen resultados como tal, derívase do seu obxectivo que o resultado previsto do programa é a formación especializada no ámbito da cooperación ao desenvolvemento, unha formación que permita a adquisición de coñecementos prácticos e específicos na materia, e complemente á académica.

Para contrastar se este resultado se acadou e poder afirmar que o programa de bolsas foi eficaz, indagouse sobre a satisfacción das persoas bolseiras cos coñecementos adquiridos e das persoas responsables de OTC coa presenza e desempeño das bolseiras. Analizouse ademais a tipoloxía de coñecementos adquiridos (partindo do establecido nas bases e diferenciando entre bolsas en sede e no exterior), así como sobre as dificultades atopadas na adquisición dos mesmos; por último analizouse o método de formación empregado.

En relación á satisfacción das persoas bolseiras e os/as responsables das OTC participantes cos coñecementos adquiridos e o desempeño ao longo da experiencia de formación das bolsas, o 80% das persoas bolseiras valoraron como alta (moito) ou moderadamente alta (bastante) a adquisición de coñecementos durante a bolsa, ao igual que as persoas responsables das OTC que respondieron a esta pregunta no cuestionario, valoran como alta a satisfacción co desempeño das persoas bolseiras. Ademais, todas as persoas bolseiras

entrevistadas consideran que as bolsas complementan a nivel práctico a súa formación académica.

Desagregando estes datos obsérvase que o 44% das persoas bolseiras están moi satisfeitas coa aprendizaxe, o 36% bastante satisfeitas e o 20% pouco. Non hai ningunha persoa que non estea nada satisfeita.

43

Táboa 18: Grao de satisfacción das persoas bolseiras coa aprendizaxe obtida durante a bolsa

GRAO DE SATISFACCIÓN	Nada	Poco	Bastante	Muito
Grao de satisfacción coa aprendizaxe que tiveches no organismo de destino	-	20%	36%	44%

Con respecto ao grao de satisfacción das entidades de acollida, neste caso as OTC, destacan as poucas respostas a esta pregunta (só 3) que están entre bastante e moi satisfeitas co desempeño que as persoas bolseiras teñen a nivel xeral, e tamén coa presenza das mesmas no organismo en cuestión. Tendo en conta a alta mobilidade do persoal de AECID, a non resposta a esta pregunta por parte dalgúns das persoas responsables das OTC pode deberse a que a persoa en concreto non tivese a cargo áinda ningunha bolseira e non tivese, por tanto, criterios para valorar a súa satisfacción co traballo desempeñado.

Táboa 19: Grao de satisfacción das OTC co desempeño das persoas bolseiras a nivel xeral

GRAO DE SATISFACCIÓN	Nada	Poco	Bastante	Mucho
Grao de satisfacción co desempeño das persoas bolseiras a nivel xeral	-	-	2	1

Táboa 20: Grao de satisfacción das OTC coa presenza de persoas bolseiras na súa organización

GRAO DE SATISFACCIÓN	Nada	Poco	Bastante	Mucho
Grao de satisfacción coa presenza de persoas bolseiras na OTC/UCE	-	-	2	1

Para fixar a tipoloxía de coñecementos adquiridos recorreuuse ás bases das convocatorias. Nas catro primeiras convocatorias establecíase que a persoa coordinadora das OTC en terreo fixaría o tipo de formación das persoas bolseiras e o organismo da Xunta de Galicia competente na materia, o das persoas que permanecían en Galicia, sen facer mención a contidos específicos. A partir de 2006 establecécese cales serán as temáticas das formacións:

- Formación sobre estrutura, estratexias e programación da institución de destino.
- Formación sobre as etapas ou fases do ciclo dun proxecto de cooperación: identificación, formulación, seguimento e avaliación.

Estas foron as tomadas para esta análise, complementadas con outras relacionadas coas habilidades adquiridas de traballo en equipo ou trato con persoas de outras culturas.

Ademais, pareceunos interesante analizar a tipoloxía de coñecementos adquiridos segundo se a bolsa se desfrutou en sede ou no exterior, sendo conscientes das diferenzas que normalmente existen no traballo en cooperación realizado nun o outro lugar.

Polo que respecta á tipoloxía de coñecementos adquiridos polas persoas bolseiras en sede, cabe destacar que a maioría de coñecementos son valorados cunha adquisición alta (moito) ou moderadamente alta (bastante), tal e como aparece sinalado nas porcentaxes marcadas en verde.

Táboa 21: Porcentaxes Globais de Coñecementos Adquiridos ao longo das experiencia de formación das bolsas en SEDE^{26, 27}

COÑECIMENTOS ADQUIRIDOS	Nada	Pouco	Bastante	Moito
1. Coñecemento da estrutura do organismo de destino	-	5%	29%	67%
2. Coñecemento da forma de traballar en destino	-	10%	33%	57%
3. Coñecemento da programación de traballo no organismo de destino	-	14%	33%	52%
4. Coñecementos e habilidades sobre identificación de intervencións	-	33%	33%	33%
5. Coñecementos e habilidades sobre formulación de proxectos	-	19%	57%	24%
6. Coñecementos e habilidades sobre seguimento de proxectos	-	5%	43%	52%
7. Coñecementos e habilidades sobre avaliación de proxectos	-	19%	48%	33%
8. Coñecementos e habilidades sobre xustificación de proxectos	-	10%	19%	71%
9. Habilidades de trato coas persoas beneficiarias e/ ou institucións destinatarias no marco dos programas ou proxectos xestionados	-	24%	43%	33%
10. Habilidades de traballo en equipo e integración no mesmo no organismo de destino	-	19%	38%	43%
11. Habilidades de trato con persoas doutras culturas	19%	29%	29%	24%

Se afondamos un pouco máis obsérvase que nas bolsas en sede, sobre todo, adquírense coñecementos e habilidades sobre xustificación de proxectos (valorados cunha adquisición dun 71%) e coñecementos e habilidades sobre formulación de proxectos (valorados como moderadamente altos nun 57% dos casos).

Entre a adquisición de coñecementos valorados como moderadamente baixos (pouco), destacan aqueles relacionados coa identificación de intervencións, fase do ciclo do proxecto que normalmente se realiza no exterior en contacto coa poboación destinataria, o que pode vincularse co feito tamén de que, o único coñecemento avaliado con unha adquisición nula (nada) é o relacionado con habilidades de trato con persoas doutras culturas, obtendo un 19%.

²⁶Mostra 21 persoas.

²⁷Cadro extraído directamente da plataforma do cuestionario.

Polo que respecta á tipoloxía de coñecementos adquiridos polas persoas bolseiras no exterior cabe destacar que, ao igual que para as bolseiras en sede, na táboa de porcentaxes globais de coñecementos adquiridos ao longo da experiencia das bolsas, todos os ítem teñen unha cualificación na adquisición entre moito e bastante (cifras sinalas en verde).

45

Táboa 22: Porcentaxes Globais de Coñecementos Adquiridos ao longo das experiencia de formación das bolsas NO EXTERIOR²⁸

COÑECIMENTOS ADQUIRIDOS	Nada	Pouco	Bastante	Moito
1. Coñecemento da estrutura do organismo de destino	-	8%	43%	61%
2. Coñecemento da forma de traballar en destino	-	8%	45%	59%
3. Coñecemento da programación de traballo no organismo de destino	-	24%	41%	47%
4. Coñecementos e habilidades sobre identificación de intervencións	6%	27%	67%	12%
5. Coñecementos e habilidades sobre formulación de proxectos	12%	41%	51%	8%
6. Coñecementos e habilidades sobre seguimento de proxectos	4%	24%	57%	27%
7. Coñecementos e habilidades sobre avaliación de proxectos	12%	39%	49%	12%
8. Coñecementos e habilidades sobre xustificación de proxectos	14%	35%	53%	10%
9. Habilidades de trato coas persoas beneficiarias e/ ou institucións destinatarias no marco dos programas ou proxectos xestionados	2%	8%	47%	55%
10. Habilidades de traballo en equipo e integración no mesmo no organismo de destino	-	27%	37%	49%
11. Habilidades de trato con persoas doutras culturas	2%	6%	37%	67%

Destaca, nas bolsas no exterior, que as habilidades e coñecementos mellor adquiridos son o trato con persoas doutras culturas, valorado como “moito” cunha porcentaxe de 67%, e os coñecementos e habilidades sobre identificación de intervencións, valorado cunha porcentaxe de 67% na cualificación de “bastante”.

Os coñecementos e habilidades menos adquiridos foron formulación de proxectos, valorado cun 41% na cualificación de “pouco”, e a xustificación de proxecto, valorado cun 14% na cualificación de “nada”.

Como conclusión, pódese dicir que, a maioría dos coñecementos e habilidades que son planificados nas Ordes de bases das convocatorias adquírense de maneira alta (moito) ou moderadamente alta (bastante), e que estes coñecementos e habilidades están invertidos nas cualificacións segundo as persoas desempeñen a súa bolsa no exterior ou en sede, creando perfís de expertos diferentes e á vez complementarios pero, en todo caso, adaptados aos perfís profesionais requeridos no sector.

Ademais dos coñecementos e habilidades que facilita desempeñar o posto de persoa bolseira, as persoas que recibiron a bolsa complementaron a súa formación a través da

²⁸Mostra: 56 respostas.

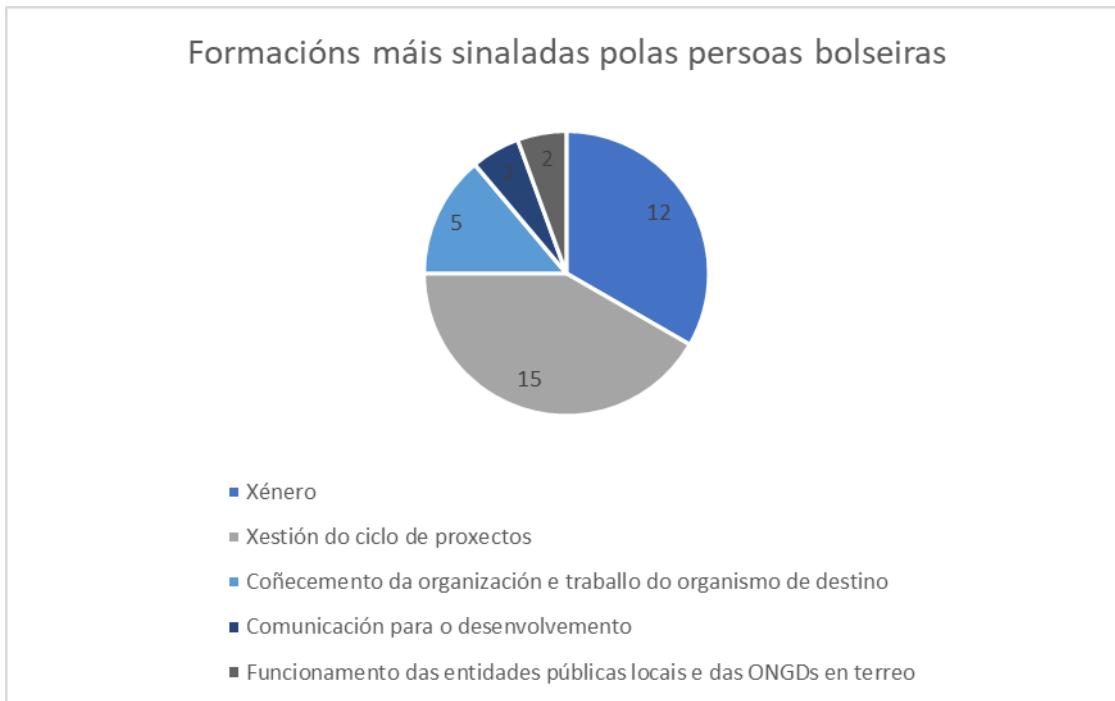
realizaron de cursos externos específicos xa que, a partir de 2010, se comezan a ofertar os servizos de formacións externas que se consideren apropiados, sempre e cando exista orzamento dispoñible.

A porcentaxe global de persoas que participaron en formación externa (cursos, seminarios, etc.) durante a bolsa é do 67%, é dicir, 47 persoas das 70 que responderon a esta pregunta.

De entre todas as formacións propias das bolsas e cursos externos que fixeron as persoas bolseiras durante as súas estadías, as más sinaladas por estas foron: xénero (12), xestión do ciclo de proxectos (diagnóstico, identificación, formulación, seguimento, xustificación e avaliación) (15), coñecemento da organización e traballo do organismo de destino (5), comunicación para o desenvolvemento (2), funcionamento das entidades públicas locais e das ONGDs en terreo (2), tal e como se pode ver na seguinte gráfica:

46

Gráfica 4: Formacións externas más cursadas polas persoas bolseiras

A continuación, detállanse os cursos externos financiados a partir do 2012 pola Xunta de Galicia, que non se recolle todos os anos, nin tampouco outros cursos ou eventos de asistencia gratuita ou por invitación.

Táboa 23: Cursos de formación financiados ás persoas bolseiras 2012-2018²⁹

Ano da orde da convocatoria	Denominación do curso	Importe €	Destino do bolseiro
2017	Introducción a los Sistemas de Información Geográfica aplicados a proyectos de desarrollo	100,00	Terreiro (Mozambique)
	Curso de especialización en feminismos decoloniales	250,00	Sede DXRREEeUE
	Curso novas fronteiras na igualdade de oportunidades 2.0	120,00	Sede DXRREEeUE
	Curso de OPEN DATA KIT NIVEL BÁSICO	82,00	Terreiro (Mozambique)
2015	Identificación e valoración de necesidades humanitarias 2015	70,00	Sede DXRREEeUE
	Microcreditos como ferramenta de desenvolvemento	65,00	Sede DXRREEeUE
	Reducción de riesgos de desastres	135,00	Sede DXRREEeUE
	TheChallengesof Global Poverty	44,66	Sede DXRREEeUE
	Evaluating Social Programs	42,77	Sede DXRREEeUE
2014	<i>Construcción de indicadores de género en la cooperación y la educación al desarrollo (Título propio de la universidad de Córdoba)</i>	450,00	Sede DXRREEeUE
	<i>Construcción de indicadores de género en la cooperación y la educación al desarrollo (Título propio de la universidad de Córdoba)</i>	450,00	Sede DXRREEeUE
	<i>Aplicación do enfoque baseado en dereitos humanos (EBDH) en accións de cooperación</i>	390,00	Sede DXRREEeUE
	<i>Gestión de RRHH en entidades no lucrativas</i>	175,00	Sede DXRREEeUE
	<i>Curso superior de community manager no terceiro sector</i>	115,00	Sede DXRREEeUE
2012	<i>Curso de experto en mediación social intercultural con perspectiva de xénero</i>	60,00	Sede DXRREEeUE
	Curso virtual Xestión de proxectos humanitarios	100,00	Sede DXRREEeUE
	Curso virtual Xestión de proxectos humanitarios	100,00	Sede DXRREEeUE
	Curso virtual Xestión de proxectos humanitarios	100,00	Sede DXRREEeUE
	Evaluar con sentido. Una manera de aprender haciendo	122,65	Sede DXRREEeUE
	Evaluar con sentido. Una manera de aprender haciendo	215,77	Sede DXRREEeUE
	Sistematización	90,00	Sede DXRREEeUE
	Fondos da UE. ¿Como acceder?	115,00	Sede DXRREEeUE
	Fondos da UE. ¿Como acceder?	130,00	OTC Perú

Pódese concluír que as persoas bolseiras, non soamente son formadas mediante o modalidade de práctica laboral que proporcionan as bolsas, senón que o 67% das persoas tivo

²⁹ Ás persoas bolseiras beneficiarias nas convocatorias dos anos 2010, 2016 e 2018 non se lles financiou ningún curso de formación.

a oportunidade de formarse nos eidos de interese vincellados ás bolsas, entre os que destaca o tema de xénero e o ciclo de proxectos.

Considerase, despois desta conclusión, destacar o seguinte comentario que unha persoa bolseira deixou neste apartado do cuestionario: “*Respondo porque quero recalcar que a formación non ten por que vir en formato cursos. Traballar per sé é unha formación. Eu non participei como tal en seminarios nese período pero colaborei na avaliación de proxectos AECID, apoiei á persoa responsable de elaborar un Plan de Actuación País, apoiaba a labor da persoa responsable do Programa de Educación en Bolivia, encargándome de diferentes tarefas, e realizaba as tarefas propias da bolsa, viaxando e coñecendo os diferentes proxectos financiados pola Cooperación Galega. Foi un programa formativo moi completo, aínda que non fora un ‘curso’.*”

48

En relación ás dificultades para acceder á adquisición de coñecementos e habilidades das propias bolsas, sen incluír as formacións externas, o 79 % das persoas que responderon a esta pregunta (53 sobre 70) non atoparon dificultades. O 24% (17 sobre 70) reflicte que si.

Táboa 24: Porcentaxes globais das persoas que NON atoparon dificultades no proceso de adquisición de competencia e capacidades segundo destino³⁰

Destino	Nº de respostas	%
Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE/ Secretaría Xeral de Relacións coa UE e Cooperación Exterior	21	40%
IDI República Dominicana	3	6%
OTC República Dominicana	2	4%
OTC Guatemala	2	4%
OTC Nicaragua	3	6%
OTC O Salvador	1	2%
OTC Ecuador	5	9%
OTC Perú	5	9%
OTC Bolivia	5	9%
OTC Mozambique	6	11%
OTC Senegal	-	-
OTC Angola	1	2%
FAO Guatemala	1	2%
FAO Angola	2	4%
ONU Mulleres Ecuador/ UNIFEM Ecuador	2	4%
Outro (Por favor especifique) ³¹	1	2%
Respostas recollidas		60
Pessoas que responderon		53

³⁰ Nesta táboa se rexistraron 53 persoas, pero tendo en conta as bolsas mixtas, pode haber algúns persoas que teña estado en dous lugares no tempo das bolsas e que haxa marcado ese dous lugares como referencia, por iso a suma das respostas recollidas é maior que da suma das persoas que responderon.

³¹Visita mensual a Guinea Bissau e Centro de Formación da AECID en Antigua Guatemala.

Táboa 25: Porcentaxes globais das persoas que SI atoparon dificultades no proceso de adquisición de competencia e capacidades segundo destino

Destino	Nº de respostas	%
Dirección Xeral de Relaciónes Exteriores e coa UE/ Secretaría Xeral de Relacións coa UE e Cooperación Exterior	-	-
IDI República Dominicana	1	6%
OTC República Dominicana	1	6%
OTC Guatemala	3	18%
OTC Nicaragua	2	12%
OTC O Salvador	-	-
OTC Ecuador	1	6%
OTC Perú	3	18%
OTC Bolivia	-	-
OTC Mozambique	3	18%
OTC Senegal	1	6%
OTC Angola	-	-
FAO Guatemala	1	6%
FAO Angola	-	-
ONU Mulleres Ecuador/ UNIFEM Ecuador	-	-
Outro (Por favor especifique) ³²	1	6%
Respostas recollidas	17	
Pessoas que responderon	17	

Destacar destas dúas táboas, que o total das persoas bolseiras en sede que participou no cuestionario, non atopou dificultades no seu proceso de adquisición de coñecementos e habilidades. As dificultades atopadas no proceso de adquisición de coñecemento e habilidades encóntrase nas persoas bolseiras do exterior, e se poden resumir no escaso apoio, acompañamento e seguimento por parte da persoa responsable:

- *Falta de coordinación e seguimento por parte da persoa encargada.*
- *Falta de traballo correspondente aos Termos de Referencia asignados por escrito.*
- *Abandono por parte da OTC, que estaba a uns 2000 km de distancia do meu lugar de desfrute da bolsa.*
- *Non existía ningún plan de aprendizaxe, todo dependía da empatía que puideses occasionar na persoa á que estabas ao cargo e o seu interese por compartir información e formación.*
- *Cheguei á unha OTC onde ninguén me esperaba. Tiven que forxarme o meu traballo eu soa.*
- *Falta de coñecementos específicos sobre o programa no que estaba asignada que limitou dalgunha forma o poder por en práctica a miña formación e experiencia.*
- *Falta de acompañamento e seguimento.*

³²Resposta anulada.

- *Moitas veces como bolseira non sabes exactamente cal é o teu papel, que tes que facer... realmente non estaba escrito en ningún sitio. Creo que dependen moiísimo da personalidade da bolseira, pero tamén da persoa que acolle, dos compañeiros...*
- *Tiven que ser autodidacta, xa que apenas obtiven explicacións ni guía por parte dos profesionais en mi destino.*

50

Con respecto á existencia de dificultades á hora de acceder á formación externa, un 16% de persoas (11 de 69) afirma que SI tiveron dificultades, un 84% (58 persoas de 69) sinalan que NON. A maioría das persoas que afirman que SI tiveron problemas para acceder á formación externa, expoñen motivos como que dende a AECID e dende a Xunta non tiveron a oportunidade, xa que dende a Xunta aínda non se financiaban, e dende a AECID non sempre inclúen nas formacións propias ás persoas bolseiras.

Por último, de cara a valorar a eficacia do programa indagouse tamén sobre o método de formación empregado para garantir a adquisición de coñecementos prácticos que complementen aos académicos, tanto dende o punto de vista das persoas bolseiras coma das súas responsables no terreo.

O 57% das persoas bolseiras consideran que a metodoloxía de adquisición de coñecementos e habilidades foi mediante unha aprendizaxe en servizo, é dicir, aprendendo a través das actividades diárias. O 19% cun plan de formación informal, é dicir, unha serie de pasos a seguir, non escritos, sempre flexibles ás cuestións que puideran xurdir. Só o 1% estivo suxeito a un protocolo de formación regulado.

Táboa 26: Porcentaxes globais sobre o método de formación segundo as persoas bolseiras

Método de formación	Nº de respostas	%
A un plan/protocolo de formación regulado (documento escrito e pautado)	1	1%
A un plan/protocolo de formación regulado (documento escrito), pero sempre flexible ás cuestións que poidan xurdir	9	13%
A un plan de formación informal, é dicir, unha serie de pasos a seguir, que non está escrito	-	-
A un plan de formación informal, é dicir, unha serie de pasos a seguir, non escritos, sempre flexible ás cuestións que poidan xurdir	13	19%
A unha aprendizaxe en servizo, aprendendo a través das actividades diárias	40	57%
Outro (Por favor especifique)	7	10%
Respostas recollidas	70	
Persoas que responderon	70	

No apartado de outros podemos atopar as seguintes respostas:

- *De forma previa á incorporación ao lugar de destino (FAO en Nicaragua) tiven un briefing en FAO Roma, onde a través de diferentes reunións con persoas encargadas e*

responsables de proxectos en Nicaragua proporcionábanme información coñecer o contexto, os programas e proxectos e a labor da organización no país de destino...

- *Unha mestura entre un plan protocolo regulado e un plan de formación informal flexible a cuestiós que poidan xurdir ou inquietudes que eu tiña.*
- *A unha aprendizaxe en servizo, aprendendo a través das actividades diárias sumada a unha serie de formacións específicas, escritas, con documentos a consultar pero flexibles a novas cuestiós, complementados por unha serie de formacións levadas a cabo por iniciativa propia pero sempre co respaldo do departamento.*
- *Plan de aprendizaxe en servizo e plan informal flexible.*
- *O proceso formativo na OTC de Mozambique para bolseiros non estaba en absoluto regulado nin organizado. Dende a coordinación e coordinación adxunta desa OTC non se establecían protocolos de traballo orientados a introducir, formar e acompañar ás persoas bolseiras (de diferentes procedencias) na súa andaina laboral. No meu caso, debido á xa dilatada experiencia profesional previa (no sector sanitario) e á vontade das dúas persoas técnicas do departamento de saúde da OTC, puiden adquirir competencias na área de maneira satisfactoria. Pero non porque houbera un protocolo definido por parte da AECID nese país e, moito menos, por parte da Xunta.*

51

Dende a perspectiva das persoas responsables nas OTC os métodos de formación para a adquisición de coñecementos e habilidades son os seguintes:

Táboa 27: Porcentaxes globais sobre o método de formación segundo as persoas responsables de OTC

Método de formación	Nº de respostas	%
Existe un plan/protocolo de formación reglado (documento escrito y pautado)	-	-
Existe un plan/protocolo de formación reglado (documento escrito), pero siempre flexible a las cuestiones que puedan surgir	1	14%
Existe un plan de formación informal, es decir, una serie de pasos a seguir, no escritos, siempre flexibles a las cuestiones que puedan ir surgiendo	3	43%
El aprendizaje es en servicio, se aprende haciendo en las actividades diárias	2	29%
Otro (Por favor especifique)	1	14%
Respuestas recogidas		7
Personas que respondieron		7

Ao igual que na resposta das persoas bolseiras o que más prima é a existencia dun plan de formación informal, é dicir, unha serie de pasos a seguir, non escritos, sempre flexibles ás cuestiós que poidan ir xurdindo (43%) e o aprendizaxe en servizo (14%). Na resposta de outros atópase: “*Existe un plan de acogida que pasa por una reunión en primer lugar con la Coordinación, para conocer el marco general de la cooperación en el país. Posteriormente, se*

mantiene una con cada una de las personas del equipo técnico para conocer los proyectos, y las líneas de trabajo de cada uno”.

Chama a atención que as persoas bolseiras perciben menos estruturación nos plans de aprendizaxe, que os seus responsables nas OTC. En xeral, tendo en conta ambas respostas, pódese concluir que as actividades “pouco definidas” ou “nada” (segundo a quen se lle pregunte ás OTCs ou ás persoas bolseiras, respectivamente).

52

A modo de conclusión pódese afirmar que o programa de bolsas de formación de expertos en cooperación para o desenvolvimento foi eficaz no cumprimento do seu resultado, xa que todas as persoas entrevistadas consideran que as bolsas complementan a nivel práctico a súa formación académica, independentemente dos métodos de formación empregados e das dificultades de acceso á mesma.

Entre as opinións e comentarios feitos ao respecto polas persoas bolseiras destacan:

- *A nivel práctico complementou a miña formación académica. Foi unha forma moi didáctica de aprender a manexar todas as convocatorias e a legislación. E ver a parte que é do organismo competente e a parte que é de intervención....*
- *Os coñecementos e habilidades e competencias coma a priorización, o traballo en equipo, a xestión do estrés, axudáronme nas seguintes etapas despois da bolsa... Penso que axudan á inserción dentro do mercado da cooperación.*
- *Foi gracias á bolsa que consegúin meter cabeza na cooperación e mantívenme no Terceiro Sector gracias a iso.... Botei en falta o tema de xestión económica, xustificación e cofinanciación para completar a miña formación académica...*
- *A bolsa foi a bisagra que me permitiu poñer en práctica os coñecementos que xa tiña. É importante o tempo, xa que eu tiven a sorte de ser bolseira dous anos. Tiven un tutor brillante e aproveitei esa oportunidade. Puiden adquirir habilidades como a adaptación ao contexto, xestión de conflitos, resiliencia persoal e profesional, toma de decisións inmediata, xestión áxil do cambio...*

No caso das persoas responsables das OTC o 100% delas considera que se observa unha evolución positiva destas persoas no seu desempeño ao largo da bolsa, como se pode ver nos seguintes comentarios:

- *Es un período de formación práctica y se integra al equipo de dirección y gestión desde el principio.*
- *Hemos tenido becarios que posteriormente han continuado trabajando en cooperación en Ecuador.*

- *Porque llegan y necesitan un período de ubicación de contexto de país, de la temática e incluso de la cultura organizacional de la AECID y con el tiempo conocen y pueden dar una respuesta más apropiada.*
- *Ha habido un empoderamiento y un aprendizaje evidente.*
- *Evidentemente depende de las personas, pero en nuestra experiencia esta evolución positiva es palpable.*
- *Sus tareas como becarios les permiten conocer de primera mano cómo funciona una OTC, cómo se ejecutan y valoran los diferentes instrumentos de cooperación (bilateral, ONGDs) y, sin lugar a dudas, los 12 meses de duración permiten observar un crecimiento exponencial del desempeño y conocimiento de las personas recibidas.*
- *Normalmente han sido de gran ayuda para la oficina, especialmente por el espíritu colaborativo que han presentado los becarios. Además, su integración ha permitido completar equipos de trabajo normalmente pequeños.*

53

Aínda que queda claro que as bolsas de formación complementan a formación académica das persoas bolseiras e permítelles adquirir coñecementos e habilidades prácticas e evolucionar durante o período de disfrute, 4 das OTCs consideran que despois da bolsa, as persoas beneficiarias poden ser consideradas expertas en cooperación, aínda que 3 responden que non a esta premisa. É importante saber o razonamento das persoas que din que NON:

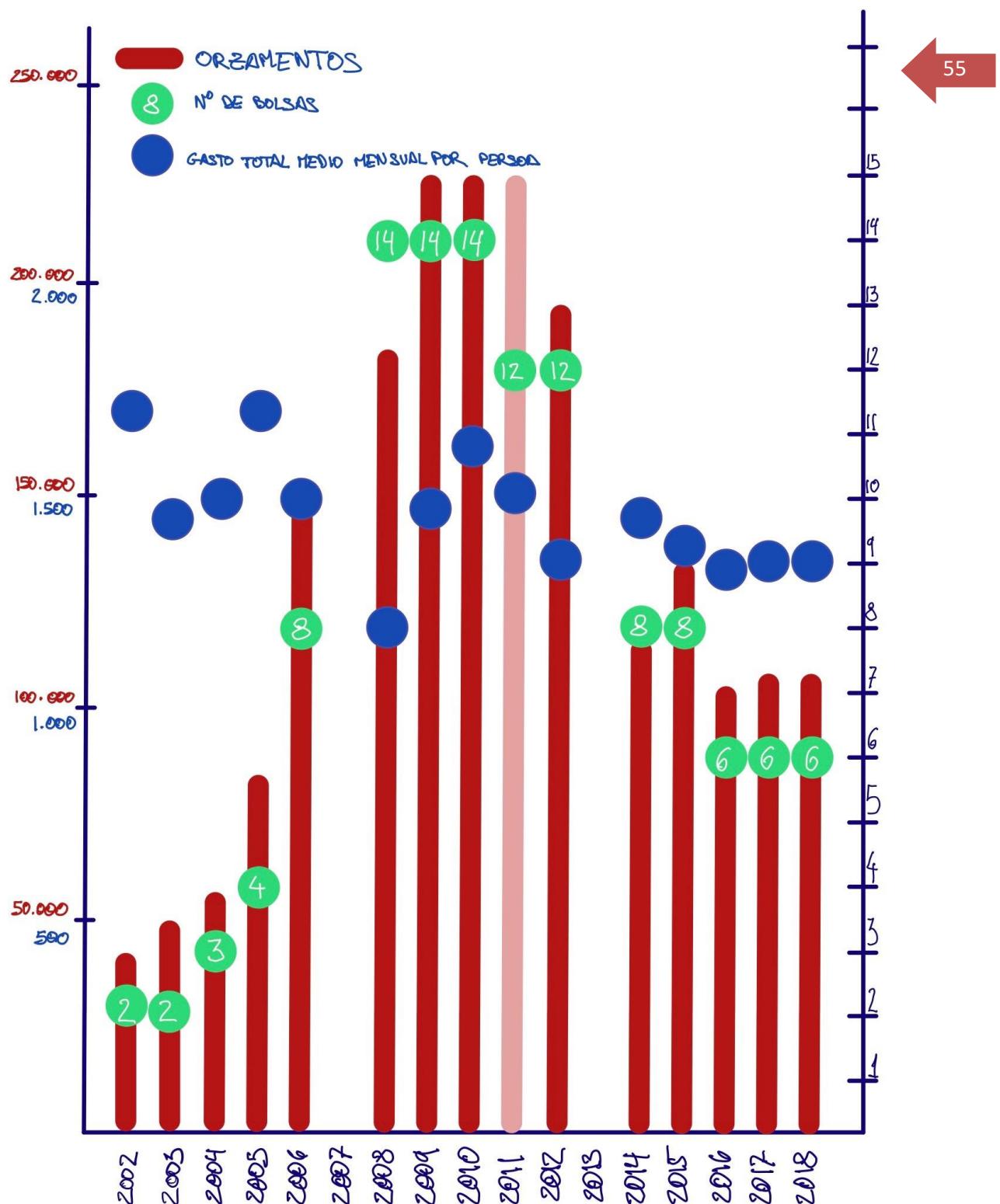
- *La experiencia está dirigida a la mejora y especialización profesional en cooperación siempre y cuando se cuente con una formación específica anterior, en otro caso el programa de becas sirve únicamente para facilitar la incorporación de jóvenes al ámbito de la cooperación, pero no se puede entender que sea suficiente para adquirir un nivel de experta/o.*
- *Como expertas no, porque para eso necesitan no solo estas experiencias sino la de tener responsabilidades reales de gestión y estar a cargo completamente sin tutorías.*
- *Creo que expertas es un adjetivo un poco grande. Estoy convencido que ganan una experiencia sobre cómo funciona un programa de cooperación, sin estar en todo especializados en asuntos concretos.*

Eficiencia

A análise da eficiencia consiste normalmente no estudo e valoración dos resultados alcanzados en comparación cos recursos empregados. Tendo en conta a evolución no número de bolsas ofertadas e no seu orzamento, reflectidos no apartado 2 deste estudio, e despois de ver que a eficacia no cumprimento de obxectivos e resultados é alta, para analizar este criterio, indagouse na consideración que as persoas bolseiras teñen, respecto da dotación económica de cada bolsa, segundo destino: en sede ou no exterior.

Como se pode ver no diagrama, o programa de bolsas foise adaptando de xeito eficiente o número de bolsas ao orzamento dispoñible, tratando de manter o máis estable posible a dotación de cada bolsa, a excepción do ano 2008, no que se primou aumentar o número de bolsas ofertadas, pero non o orzamento na mesma proporción, resultando a dotación individual a máis baixa do período analizado.

Gráfica 5: Orzamentos, número de bolsa e gasto total medio mensual por persoa

Entre as persoas consultadas, ningunha considerou que a dotación da bolsa fora insuficiente ou descompensada co destino ou traballo a realizar, pero, en base aos comentarios realizados, parece que no caso concreto de Mozambique a bolsa é suficiente

porque, cando o destino é Maputo, a OTC proporciona ás persoas bolseiras aloxamento, polo que non deben facer fronte a gastos de aluguer; tamén no caso de Guatemala parece axustada, e moitos se amosan de acordo con adaptar a contía ao destino. Entre os comentarios recollidos, destácanse:

- *A mensualidade era suficiente.*
- *É o salario más grande que tiven na miña vida.*
- *Tiven vivenda gratuíta en Mozambique, senón tería dificultades porque a vivenda é especialmente cara.*
- *Chegábame o salario pero eu non pagaba aluguer en Mozambique... Quizais debería adaptarse máis á situación do país... Pagar a retribución dos billetes para ir ver os proxectos da Xunta.*
- *Para mim foi boa. En outros países no che diría o mesmo. Pagaronme a viaxe, a formación e boas condiciones da bolsa en Ecuador. Como suxestión diría que habería que pagar a bolsa en función do país.*
- *Houbo retrasos no primeiro desembolso, estivemos pendentes de incorporarnos. O desembolso das bolsas non era mensual... Poñería a retribución en función do país... Aumentaría 200 o 300€ en Guatemala.*
- *En República Dominicana si chega para unha vida tranquila. Poñería o diñeiro segundo o país.*
- *O vexo suficiente e creo que funciona de forma correcta. A cantidade complementaria permitíume facer dos visitas a Pemba. E ademais, pagaronme dous cursos externos.*
- *Estivo ben... A axuda do principio, que hai que gastar antes de decembro debería ser más flexible para ter marxe para ver os proxectos.*

Impacto

Analizar o impacto de calquera actuación, supón tomar en conta todo efecto ou consecuencia da mesma, pero sen centrarse nos efectos previstos coma cando se analiza a eficacia, senón tendo en conta outros efectos non previstos.

Consonte á literatura consultada, no caso concreto das bolsas de formación e da FP, co fin de precisar o impacto que teñen unha vez rematado o período de formación, é necesario analizar as ocupacións de persoas que foron bolseiras durante un tempo determinado, coa misión de valorar se o fluxo de coñecementos adquiridos durante aquel período foi

empregado posteriormente en algo útil e directamente relacionado coa formación recibida a través de devandito instrumento. Neste sentido, deberíanse utilizar datos que proporcionen información relativa ás distintas ocupacións que tivesen estas persoas dende que finalizaron o seu período como bolseiros/as e os distintos elementos que puideron influír na traxectoria ocupacional dos mesmos (lugar de realización da bolsa, centro de formación do bolseiro/a, área de coñecemento no que se formou, ano de finalización, prazo de acceso ao mercado de traballo, primeiro traballo, ocupación definitiva algúns anos despois da finalización da bolsa, etc.) (González Ortega e Moreno Díaz, 2001).

Partindo destas premisas, analizouse en primeiro lugar cales foron os coñecementos adquiridos durante a bolsa que máis se utilizaron posteriormente.

A continuación, indagouse nos efectos producidos máis alá da formación práctica e especialización no ámbito da cooperación para o desenvolvemento, poñendo o foco de atención no tipo de vínculo ou colaboración (voluntariado, asalariado ou consultoría) establecida co sector despois do desfrute da bolsa (distinguindo entre o acontecido nos primeiros 24 meses despois da bolsa e na actualidade), para indagar cantas das persoas bolseiras se teñen incorporado ao mercado laboral, en que lugares (sede ou terreo -exterior-), en que ámbito (cooperación internacional, acción humanitaria ou educación para o desenvolvemento) ou en que tipo de organizacións, entre outros.

Por último, pareceunous oportuno coñecer cuntos anos levaban as persoas bolseiras participantes recibindo contraprestación económica polo seu traballo no sector.

En canto á utilidade posterior dos coñecementos e habilidades adquiridos coas bolsas, das 68 persoas que respondieron á pregunta do cuestionario de se utilizan as habilidades e coñecementos adquiridos durante a bolsa na súa labor habitual, 51 persoas (75%) afirmaron utilizalos e 17 (25%) dixerón que non.

As persoas entrevistadas concretaron que os coñecementos e habilidades adquiridas que aplicaron máis na etapa posterior das bolsas foron:

- *Traballar en proxectos de xénero. O tema de agricultura ecolólica.*
- *Xustificación de proxectos.*
- *Comprender a lóxica dos proxectos, ter unha imaxe más real.*
- *Coordinación, traballo en equipo, resolución de problemas, relacións institucionais e presenza en actos oficiais.*
- *Traballar con xente de diferentes culturas, coas comunidades, facilitar e practicar a escoita activa.*

- *Coñecer a oficina, como funcionaba en relación con Madrid. A área de Gobernabilidade. A coordinación.*
- *Formulación e identificación de proxectos (escribir e ordenar un proxecto). Participar en ámbitos institucionais.*
- *Coñecementos sobre cooperación internacional e as administracións. Confianza en resolver as cousas a nivel técnico. Relacións institucionais. Perder o medo a ir a reunións. Reforzo na xestión e en ser eficiente na mesma.*
- *Relacións Institucionais. Interlocución e comunicación política. Falar en público.*

58

Moitos dos coñecementos e habilidades que lles foron útiles ao longo da súa experiencia post-bolsa ás persoas entrevistadas non están presente na Orde da convocatoria, senón que son aprendizaxes que van máis alá do previsto, en relación ao cal pode dicirse que, neste sentido, o impacto das bolsas é positivo, xa que permite formarse en moitos aspectos máis que os previstos inicialmente.

Polo que respecta ao tipo de vínculo ou colaboración establecida co sector polas persoas bolseiras despois do desfrute da bolsa, decidiuse analizar en base a dous períodos: os 24 meses despois da bolsa e na actualidade.

Durante os primeiros 24 meses despois do desfrute da bolsa, o 79% das persoas bolseiras (54 persoas de 68 que responderon a esta pregunta no cuestionario) colaboraron nunha entidade de cooperación ao desenvolvimento.

Analizando o tipo de colaboración establecida, obsérvase que destas 54 persoas, o 31% foi como persoal voluntario, o 57% como persoa asalariada, o 28% como consultor/a experto, 1 como persoa bolseira noutra bolsa, e 1 aprobou a oposición de persoal laboral fixo na AECID. É importante resaltar que varias persoas colaboraron con máis dun vínculo á vez.

Táboa 28: Tipo de colaboración establecida co mundo da cooperación das persoas bolseiras os primeiros 24 meses despois do desfrute da bolsa³³

Tipo de colaboración establecida	Nº de respuestas	%
Persoa voluntaria	17	31%
Persoa asalariada	31	57%
Consultor/a experto/a	15	28%
Outro (Por favor especifique)	2	4%
Respostas recollidas	65	
Persoas que responderon	54	

³³ Nesta táboa rexistráronse 54 persoas, pero hai que ter en conta que ao tratarse dunha resposta múltiple, é moi posible que existan persoas que marcaran máis dunha opción de respostas, por iso se recollen 65 respostas.

Unha vez analizado o tipo de colaboración establecida co sector polas persoas bolseiras nestes primeiros 24 meses despois da bolsa, quíxose afondar na relación existente entre o lugar de destino da bolsa e o establecemento dunha colaboración co sector como persoa asalariada, ou consultora externa neste primeiro período, é dicir, tratando de establecer a relación entre a inserción laboral e o lugar de destino da bolsa.

No que respecta ao lugar de disfrute da bolsa das persoas que durante os primeiros 24 meses estableceron unha relación como persoas asalariadas co sector, vese na seguinte táboa:

Táboa 29: Destinos da bolsa das persoas asalariadas durante os primeiros 24 meses

Destinos das bolsas das persoas asalariadas (primeiros 24 meses)	Nº de respostas
Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE/ Secretaría Xeral de Relacións coa UE e Cooperación Exterior	8
IDI República Dominicana	2
OTC Guatemala	4
OTC Nicaragua	4
OTC Ecuador	5
OTC Perú	3
OTC Bolivia	3
OTC Mozambique	3
OTC Senegal	1
OTC Angola	1
ONU Mulleres Ecuador/ UNIFEM Ecuador	1
Outro (Por favor especifique) ³⁴	1
Respostas recollidas	
Persoas que respondieron	

Entre as persoas asalariadas (31 persoas en total, o 57%), destaca que 8 desenvolveron a súa labor en sede durante o período da bolsa. Se temos en conta a modalidade de bolsa no exterior obsérvase que, o maior número de persoas asalariadas nos 24 meses posteriores á bolsa que estiveron no exterior, desenvolveron a súa bolsa nas OTC de Ecuador (5 das persoas asalariadas) e nas OTC de Guatemala e Nicaragua (4 en ambos casos), tendo en conta que o total de bolseiras no exterior que estableceron o seu vínculo como persoas asalariadas foi 27. Nesta análise é preciso sinalar que, a pesar de que se recollen respostas de 31 persoas, ao haber persoas que realizaron a bolsa mixta, é dicir, que estiveron en sede (en Galicia) e tamén no exterior, se facemos a conta de o número de respostas totais contabilízanse 36 respostas.

En relación ás persoas que estableceron un vínculo de colaboración co sector nos primeiros 24 meses, como consultoras expertas (15 persoas en total, o 28%), recóllense os datos na táboa:

³⁴Visita mensual a Guinea Bissau.

Táboa 30: Destinos da bolsa das persoas consultoras expertas durante os primeiros 24 meses³⁵

Destinos das bolsas das persoas consultoras (primeiros 24 meses)	Nº de respostas
Dirección Xeral de Relaciónes Exteriores e coa UE/ Secretaría Xeral de Relaciónes coa UE e Cooperación Exterior	5
IDI República Dominicana	1
OTC República Dominicana	0
OTC Guatemala	1
OTC Nicaragua	1
OTC O Salvador	1
OTC Ecuador	1
OTC Perú	1
OTC Bolivia	2
OTC Mozambique	2
FAO Guatemala	1
FAO Angola	1
Outro (Por favor especifique)	1
Respostas recollidas	18
Pessoas que responden	15

Entre as persoas que estableceron un vínculo como consultoras expertas, nos primeiros 24 meses despois da bolsa, destacan tamén as bolseiras que estiveron en sede, actuando 5 delas como consultoras expertas. Polo que respecta ás bolseiras no exterior que foron nos 24 primeiros meses consultoras, 2 disfrutaron a bolsa na OTC de Bolivia e outras 2 na OTC de Mozambique, sendo un total de 13 persoas as que foron consultoras expertas e desenvolveron a súa actividade durante a bolsa en terreo.³⁶ Nesta análise é preciso sinalar, ao igual que no anterior cadro, que a pesar de que son 15 persoas as que responden, ao haber persoas que realizaron a bolsa mixta, é dicir, que estiveron en sede (en Galicia) e tamén no exterior, se facemos a conta de o número de respostas totais contabilízanse 18 respostas.

Para seguir afondando na análise do impacto das bolsas na inserción laboral das persoas bolseiras nos 24 meses posteriores ao disfrute das bolsas, analizouse tamén:

1. O lugar (sede ou terreo -exterior-) onde as persoas asalariadas e consultoras nos 24 primeiros meses despois da bolsa desempeñaron o seu papel, obtendo como resultado que o lugar de colaboración maioritario para ambas categorías é en terreo, o que non sorprende tendo en conta que a maior parte das bolseiras que estableceron unha relación laboral nos 24 meses seguintes ao remate da bolsa a disfrutarán no

³⁵ Hai que ter en conta as diferentes modalidades de bolsa: sede, exterior ou terreo e mixta; polo que hai persoas que puideron disfrutar da bolsa en sede e en terreo e ser asalariadas nos primeiros 24 meses, motivo polo que áinda que as respostas sexan de 31 persoas, estas puideron marcar dous destinos á vez (resposta múltiple no cuestionario).

³⁶ Hai que ter en conta as diferentes modalidades de bolsa: sede, exterior ou terreo e mixta; polo que hai persoas que puideron disfrutar da bolsa en sede e en terreo e ser consultoras nos primeiros 24 meses, motivo polo que áinda que as respostas sexan de 15 persoas, estas puideron marcar dous destinos á vez (resposta múltiple no cuestionario).

exterior, onde supostamente puideron crear a rede de contactos necesarios para a súa contratación posterior.

Táboa 31: Lugar de colaboración das persoas bolseiras asalariadas os primeiros 24 meses despois da bolsa³⁷

Lugar de colaboración persoas asalariadas (24 primeiros meses)	Nº de respostas	%
1. Sede	11	35%
2. Terreo	21	68%
Respostas recollidas	32	
Pessoas que responden	31	

Táboa 32: Lugar de colaboración das persoas bolseiras consultoras expertas os primeiros 24 meses despois da bolsa³⁸

Lugar de colaboración persoas consultoras (24 primeiros meses)	Nº de respostas	%
1. Sede	6	40%
2. Terreo	10	67%
Respostas recollidas	16	
Pessoas que responden	15	

2. Tamén se analizou o ámbito concreto no que desempeñaron o seu traballo nestes primeiros 24 meses, tomando como referencia os 3 ámbitos de actuación xeralmente recoñecidos, isto é, cooperación internacional para o desenvolvemento, acción humanitaria e educación para o desenvolvemento. Desta análise conclúese que o ámbito de colaboración maioritario para ambas categorías, asalariadas e consultoras é o de cooperación internacional, seguido de educación para o desenvolvemento e por último acción humanitaria. O que tamén é normal seguindo o argumento anterior, xa que en terreo non se desenvolve normalmente traballo en EpD. Considérase preciso destacar que 5 persoas asalariadas traballaron no ámbito humanitario fronte a 1 soa persoa consultora experta.

³⁷ Ao tratarse dunha resposta múltiple, pode ser que exista unha persoa bolseira que traballase como asalariada tanto en sede como en terreo.

³⁸ Ao tratarse dunha resposta múltiple, pode ser que exista unha persoa bolseira que traballase como consultora experta tanto en sede como en terreo.

Táboa 33: Ámbito de colaboración das persoas bolseiras asalariadas os primeiros 24 meses despois da bolsa³⁹

Ámbito de colaboración persoas asalariadas (24 primeiros meses)	Nº de respostas	%
1. Cooperación Internacional ao Desenvolvimento	24	80%
2. Acción Humanitaria	5	17%
3. Educación para o Desenvolvimento e a Cidadanía Global	9	30%
Respostas recollidas	38	
Pessoas que responderon	30	

Táboa 34: Ámbito de colaboración das persoas bolseiras consultoras expertas os primeiros 24 meses despois da bolsa⁴⁰

Ámbito de colaboración persoas consultoras (24 primeiros meses)	Nº de respostas	%
1. Cooperación Internacional ao Desenvolvimento	13	87%
2. Acción Humanitaria	1	7%
3. Educación para o Desenvolvimento e a Cidadanía Global	6	40%
Respostas recollidas	20	
Pessoas que responderon	15	

3. Considerouse tamén o tipo de organización ao que estiveron vinculadas como asalariadas ou consultoras, atopando as diferenzas máis importantes entre ambas categorías, xa que, as persoas asalariadas estiveron maiormente vinculadas á ONGDs de ámbito estatal, tanto dentro como fóra de Galicia; mentres que as consultoras expertas estiveron maiormente vinculadas a ONGDs dentro do ámbito galego e a outros axentes de cooperación (ONGs sociais, empresas e asociacións empresariais, universidades).

³⁹ Ao tratarse dunha resposta múltiple, pode ser que exista unha persoa bolseira que traballase como asalariada en máis dun dos campos ao longo dos 24 meses.

⁴⁰ Ao tratarse dunha resposta múltiple, pode ser que exista unha persoa bolseira que traballase como consultora experta en máis dun dos campos ao longo dos 24 meses.

Táboa 35: Tipo de organización na que traballaron as persoas bolseiras asalariadas os primeiros 24 meses despois da bolsa⁴¹

Tipo de organización persoas asalariadas (24 primeiros meses)	Nº de respostas	%
1. ONGD propiamente galega	4	13%
2. ONGD de ámbito Estatal con sede en Galicia	7	23%
3. ONGD de ámbito autonómica fóra de Galicia	1	3%
4. ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia	7	23%
5. ONGD local (países do Sur)	3	10%
6. Plataformas ou Coordinadoras de actividades para o desenvolvimento	3	10%
7. Plataformas de acción social	1	3%
8. No ámbito dos outros axentes de cooperación (ONGs sociais, empresas e asociacións empresariais, universidades)	5	16%
9. Administración pública galega	1	3%
10. Noutra Administración pública autonómica diferente de Galicia	0	0%
11. Administración pública estatal	6	19%
12. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica Galega	3	10%
13. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica fóra de Galicia	0	0%
14. Como parte dun equipo dunha Consultora Nacional	1	3%
15. Como parte dun equipo dunha Consultora Internacional	0	0%
16. Organismos do Sistema das Nacións Unidas	2	6%
17. Organismos da Unión Europea	1	3%
Outro (Por favor especifique)	3	10%
Respostas recollidas	48	
Pessoas que responderon	31	

Táboa 36: Tipo de organización na que traballaron as persoas bolseiras consultoras expertas os primeiros 24 meses despois da bolsa⁴²

Tipo de organización persoas asalariadas (24 primeiros meses)	Nº de respostas	%
1. ONGD propiamente galega	4	27%
2. ONGD de ámbito Estatal con sede en Galicia	3	20%
3. ONGD de ámbito autonómica fóra de Galicia	2	13%
4. ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia	3	20%
5. ONGD local (países do Sur)	2	13%
6. Plataformas ou Coordinadoras de actividades para o desenvolvimento	1	7%
7. Plataformas de acción social	2	13%
8. No ámbito dos outros axentes de cooperación (ONGs sociais, empresas e asociacións empresariais, universidades)	4	27%
9. Administración pública galega	3	20%
10. Noutra Administración pública autonómica diferente de Galicia	0	0%
11. Administración pública estatal	2	13%
12. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica Galega	3	20%
13. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica fóra de Galicia	0	0%
14. Como parte dun equipo dunha Consultora Nacional	0	0%
15. Como parte dun equipo dunha Consultora Internacional	0	0%
16. Organismos do Sistema das Nacións Unidas	0	0%
17. Organismos da Unión Europea	1	7%
Outro (Por favor especifique)	2	13%
Respostas recollidas	32	
Pessoas que responderon	15	

⁴¹ Ao tratarase dunha pregunta con resposta múltiple, existen posibilidades de que máis dunha persoa respondera de maneira dobre ou tripla.

⁴² Ao tratarase dunha pregunta con resposta múltiple, existen posibilidades de que máis dunha persoa respondera de maneira dobre ou tripla.

4. Por último analizáronse as funcións, postos técnicos e temáticas más traballadas por cada categoría, asalariada e consultora. Neste sentido as funcións, postos desempeñados e temáticas maioritariamente tratadas polas persoas asalariadas foron:
- A mayoría das persoas asalariadas traballaron coma técnicas/coordinadoras de proxectos en terreo (as súas funcións teñen que ver co ciclo de proxectos), para ONGD ou para organismos internacionais como ACNUR ou PNUD, delegacións da Unión Europea en terreo, así como para a AECID. A temática que más destacan estas persoas son os temas de xénero, educación, pobos indíxenas e dereitos humanos, así como conflitos armados.
 - Por outra banda, hai persoas que traballaron no eido da educación para o desenvolvemento. Entre as súas funcións atópanse as de comunicación social ou actividades propias de educación para o desenvolvemento en ONGDs, sendo tamén técnicas de proxectos neste eido.

Polo que respecta ás persoas consultoras expertas:

- Destacan as persoas que traballaron en terreo facendo asistencias técnicas propias dun técnico de proxecto, existindo persoas que traballaron directamente en ONG locais, é dicir localizadas en países empobrecidos. Tamén moitas das persoas consultoras realizaron tarefas de asistencia técnica para diagnoses e avaliaciós, pero son as menos.
- Non existen comentarios sobre as temáticas, agás unha persoa que traballou no eido dos dereitos humanos e seguridade humana e outra que traballou en I+D nun proxecto de biodixestores para pequenos gandeiros, ambas en terreo.

A modo de conclusión podería dicirse que nos 24 meses posteriores á finalización da bolsa, as persoas bolseiras que conseguiron insertarse no mercado laboral (85% aproximadamente), fixérono fundamentalmente como asalariadas, pero tamén como consultoras; proviñan maioritariamente de bolsas en terreo e desempeñaron o seu traballo, nestes 24 meses, tamén en terreo e no ámbito da cooperación internacional, no caso das persoas asalariadas en ONGD de ámbito estatal, dentro e fóra de Galicia, e no caso das consultoras, en ONGD de ámbito galego e outros axentes.

Unha vez visto o acontecido nos primeiros 24 meses despois de obter a bolsa, tal e como se dixo, analízase que sucede na actualidade. Actualmente, o 44% das persoas que responderon a esta pregunta (68 respostas) seguen traballando no eido da cooperación internacional para o desenvolvemento, é dicir, 30 persoas. Do restante 56% (38 persoas, das 68 que responderon a esta pregunta), destacan dous grupos: as persoas que deixaron de traballar en cooperación fai pouco e as persoas que traballan en temas afíns de acción social, relacións internacionais, proxectos europeos ou empoderamento persoal (27). Hai moi poucas persoas (11) cuxo ámbito de traballo non estea relacionado de ningunha maneira coa cooperación internacional para o desenvolvemento.

Táboa 37: Persoas que traballan actualmente no eido da cooperación

Persoas que traballan actualmente en cooperación	Nº de respostas	%
Si	30	44%
Non	38	56%
Respostas recollidas	68	
Persoas que responderon	68	

Polo que se refire ao tipo de colaboración establecido co sector polo 44% (30 persoas) que afirman traballar actualmente no eido da cooperación para o desenvolvemento: 1 ten un vínculo de persoa voluntaria; 23 como persoa asalariada; 7 coma consultor/a experto/a; 1 técnica de incidencia política na área de dereitos da infancia e 1 como asistencia técnica á administración en réxime de autónomos. (Ao tratarse dunha pregunta con resposta múltiple pódese dar o caso de que haxa unha persoa que se vincule de dúas maneiras diferentes a este campo, por exemplo, persoa asalaria e consultora á vez; ou persoa asalariada e voluntaria á mesma vez).

Táboa 38: Tipo de colaboración establecida co mundo da cooperación das persoas bolseiras traballadoras na actualidade⁴³

Tipo de colaboración persoas bolseiras traballadoras na actualidade	Nº de respostas	%
1. Persoa voluntaria	1	3%
2. Persoa asalariada	23	77%
3. Consultor/a experto/a	7	23%
Outro (Por favor especifique)	2	7%
Respostas recollidas	33	
Persoas que responderon	30	

⁴³ Ao tratarase dunha pregunta con resposta múltiple, existen posibilidades de que máis dunha persoa respondera de maneira dobre ou tripla.

Como no caso anterior, analizando os items de lugar de traballo, ámbito, tipo de organización, distinguindo segundo se trate actualmente dunha persoa asalariada ou consultora, pódense observar os seguintes aspectos.

No que respecta ás persoas que actualmente teñen establecido coas entidades do sector unha relación de asalariadas:

1. No referido ao seu lugar de traballo actual (sede -incluíndo Galicia e resto de España ou exterior), chama a atención que existe moi pouca diferenza entre sede (10 persoas) e no exterior (11 persoas), habendo quen desenvolve o traballo de maneira mixta (1 persoa).⁴⁴

66

Táboa 39: Lugar de colaboración das persoas bolseiras que traballan como asalariadas actualmente

Lugar de colaboración persoas asalariadas (actualidade)	Nº de respostas	%
1. Sede	10	45%
2. Terreo	11	50%
Outro (Por favor especifique)	1	5%
Respostas recollidas	22	
Persoas que responden	22	

2. O ámbito de traballo que más destaca entre as persoas bolseiras que actualmente se desempeñan como asalariadas é a cooperación internacional ao desenvolvemento (14 persoas), seguido da educación para o desenvolvemento (5 persoas) e acción humanitaria (2 persoas).⁴⁵

Táboa 40: Ámbito de colaboración establecida co mundo da cooperación das persoas bolseiras que traballan asalariadas actualmente

Ámbito de colaboración persoas asalariadas (actualidade)	Nº de respostas	%
1. Cooperación Internacional ao Desenvolvemento	14	67%
2. Acción Humanitaria	2	10%
3. Educación para o Desenvolvemento e a Cidadanía Global	5	24%
Respostas recollidas	21	
Persoas que responden	21	

3. Polo que respecta ao tipo de organización no que traballan actualmente, destacan as persoas asalariadas que traballan en ONGD de ámbito estatal con sede en Galicia (8 persoas) ou fóra de Galicia (3). É importante tamén o número de persoas que traballan vinculadas á Administración pública estatal (4 persoas). No apartado de “outras”

⁴⁴Mostra: 22 persoas.

⁴⁵Mostra: 21 persoas.

atopamos 3 persoas que traballan: 1 nunha ONG Suíza; 1 nunha ONG internacional fóra do estado; e 1 na OTC de Guatemala.

Táboa 41: Tipo de organización na que traballan as persoas asalariadas actualmente⁴⁶

Tipo de organización persoas asalariadas (actualmente)	Nº de respostas
1. ONGD propriamente galega	0
2 ONGD de ámbito Estatal con sede en Galicia	8
3. ONGD de ámbito autonómica fóra de Galicia	1
4. ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia	3
5. ONGD local (países do Sur)	0
6. Plataformas ou Coordinadoras de actividades para o desenvolvimento	1
7. Plataformas de acción social	1
8. No ámbito dos outros axentes de cooperación (ONGs sociais, empresas e asociacións empresariais, universidades)	2
9. Administración pública galega	0
10. Noutra Administración pública autonómica diferente de Galicia	1
11. Administración pública estatal	4
12. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica Galega	1
13. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica fóra de Galicia	0
14. Como parte dun equipo dunha Consultora Nacional	0
15. Como parte dun equipo dunha Consultora Internacional	0
16. Organismos do Sistema das Nacións Unidas	1
17. Organismos da Unión Europea	1
Outro (Por favor especifique)	3
Respostas recollidas	27
Pessoas que responden	23

En relación ás persoas que actualmente traballan como consultoras expertas (7 persoas) e consonte aos ítem analizados:

1. Polo que se refire ao lugar de traballo, a maioría das persoas bolseiras que traballan actualmente como consultoras o fan no exterior (4), 2 delas traballa unicamente en sede, é dicir en España e 2 traballan ou de forma mixta, é dicir, en sede e en terreo (especificado no apartado de outros).

Táboa 42: Lugar de colaboración das persoas bolseiras que traballan como consultoras expertas actualmente

Lugar de colaboración persoas consultoras (actualidade)	Nº de respostas	%
1. Sede	2	45%
2. Terreo	4	50%
Outro (Por favor especifique)	2	5%
Respostas recollidas	8	
Pessoas que responden	8	

⁴⁶ Ao tratarse dunha pregunta con resposta múltiple pódese dar o caso de que haxa unha persoa que se vincule a dúas ou máis organizacións á vez.

2. Como ven sendo habitual maioritariamente, desenvolven a súa labor de consultoría no ámbito da cooperación internacional para o desenvolvimento, seguido da educación para o desenvolvimento.

68

Táboa 43: Ámbito de colaboración das persoas bolseiras consultoras expertas actualmente

Ámbito de colaboración persoas consultoras (actualidade)	Nº de respostas	%
1. Cooperación Internacional ao Desenvolvimento	7	88%
2. Acción Humanitaria	0	0%
3. Educación para o Desenvolvimento e a Cidadanía Global	1	13%
Respostas recollidas	8	
Pessoas que responden	8	

3. Respecto do tipo de organización na que se desenvolve o traballo, hai 3 persoas que traballan como consultoras en ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia, 2 que traballan no ámbito doutros axentes de cooperación (ONG sociais, empresas e asociacións empresarias, universidades), 2 que o fan como parte dun equipo dunha consultora autonómica galega, e 2 en outros lugares (1 coma consultora/asesora independente na área de identificación/formulación e avaliación de proxectos de saúde pública internacional, para ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia; 1 consultora para avaliación de proxectos de cooperantes españoles e de outros países europeos)⁴⁷

Táboa 44: Tipo de organización na que traballan as persoas consultoras expertas actualmente⁴⁸

Tipo de organización persoas consultoras (actualmente)	Nº de respostas
1. ONGD propiamente galega	0
2. ONGD de ámbito Estatal con sede en Galicia	0
3. ONGD de ámbito autonómica fóra de Galicia	0
4. ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia	3
5. ONGD local (países do Sur)	0
6. Plataformas ou Coordinadoras de actividades para o desenvolvimento	0
7. Plataformas de acción social	0
8. No ámbito dos outros axentes de cooperación (ONGs sociais, empresas e asociacións empresarias, universidades)	2
9. Administración pública galega	0
10. Noutra Administración pública autonómica diferente de Galicia	0
11. Administración pública estatal	1
12. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica Galega	2
13. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica fóra de Galicia	1
14. Como parte dun equipo dunha Consultora Nacional	1

⁴⁷Ao tratarse dunha pregunta con resposta múltiple pódese dar o caso de que haxa unha persoa que se vincule a dúas organizacións á vez.

⁴⁸Ao tratarse dunha pregunta con resposta múltiple pódese dar o caso de que haxa unha persoa que se vincule a dúas organizacións á vez.

15. Como parte dun equipo dunha Consultora Internacional	0
16. Organismos do Sistema das Nacións Unidas	1
17. Organismos da Unión Europea	1
Outro (Por favor especifique)	2
Respostas recollidas	14
<i>Persoas que responderon</i>	8

69

A modo de conclusión pódese dicir que a maioría das persoas bolseiras que actualmente traballa neste campo o fan como asalariadas en ONGD estatais, desempeñando o seu traballo no exterior, no ámbito fundamentalmente da cooperación internacional. En menor medida, fano en sede ou de maneira mixta (sede + terreo), tamén no eido da cooperación internacional, e, un pouco menos, en educación para o desenvolvemento e acción humanitaria.

En todo caso, parécenos importante, de cara a unha análise máis global do impacto das bolsas, afondar tamén en certos aspectos en relación a aquelas persoas que, sendo beneficiarias das bolsas non traballan actualmente neste sector, indagando se empregan ou non as competencias adquiridas na bolsa, xa que de ser o caso de empregalas, isto aumentaría o impacto das mesmas.

Neste sentido das 38 persoas que responden que non traballan actualmente no eido da cooperación, 29 responderon á pregunta “empregas as habilidades adquiridas coas bolsas noutros sectores ou ámbitos de traballo?”, sendo que das 29 persoas que responderon, 20 afirman que SI empregan as habilidades adquiridas coas bolsas nos traballos actuais fóra do eido da cooperación; 8 responden que NON; e 1 resposta non é computable. Poderíase afirmar polo tanto, que o impacto da bolsa é positivo xa que forma en aspectos que se poden empregar más alá da cooperación para o desenvolvemento.

Tamén é interesante mencionar que, das 38 persoas que responden que non traballan no eido da cooperación, algunas afirman que non atopan traballo neste ámbito en Galicia, o que pode relacionarse con feito xa mencionado de que o sector galego non ten capacidade de absorción de todas as persoas formadas coa bolsa.

Con respecto ao número de anos que levan recibido contraprestación económica pola súa labor no eido da cooperación as persoas bolseiras, de entre as 39 respuestas recollidas nesta pregunta, destaca que 23 persoas (59%) levan máis de 5 anos, 4 persoas (10%) entre 3 e 4 anos, 3 persoas (8%) entre 2 e 3 anos, 4 persoas (10%) entre 1 e 2 anos e 5 persoas (13%) menos de 1 ano.

Tendo en conta que 71 persoas contestaron á enquisa, aínda que fose de maneira parcial, pódese concluír, que máis do 50% destas 71 persoas recibiron algunha vez contraprestación

económica por traballar no eido da cooperación, e máis dun 30% levan percibido esta contraprestación máis de 5 anos.

Para rematar, e sendo conscientes das características e peculiaridades do traballo no ámbito da cooperación para o desenvolvemento, que te achega a culturas con formas de entender as cousas de maneira diferente; a contextos complexos de empobrecemento, desigualdade e violencia en ocasións; e te leva, como no caso das bolsas no exterior, a vivir soa, nun país que non é o teu, onde tes que construír a túa rutina dende cero; parécenos interesante deterse a analizar outros impactos más intanxibles, holísticos, éticos, que fan que moitas das persoas bolseiras consideren a experiencia da bolsa coma un punto de inflexión na súa vida, tanto profesional coma persoal, tal como se desprende das súas testemuñas:

- *Cambiou moi a miña ollada do mundo, era a primeira vez que tomaba contacto tan de cerca cunha desigualdade social tan acusada e iso fixome tomar maior conciencia da miña realidade privilexiada. Tamén era a primeira vez que pasaba tanto tempo fóra do meu contexto familiar e social de referencia e neste punto, a bolsa representou comezar de cero nun sitio novo e descubrir ferramentas persoais das que dispoñía para sentirme na casa a pesares da distancia e desenvolver un cometido que me apaixona e retaba a partes iguais. Simbolizou tamén oemerxe dun sentido de confianza na humanidade ao coñecer a historia de persoas implicadas que traballan día a día para construír oportunidades nos seus eidos; a experimentación da cercanía e do respecto mutuo ante as diferencias (culturais, ideolóxicas...); a toma de conciencia da beleza, biodiversidade e riqueza cultural da República Dominicana. Desa bolsa destaco tamén o regreso, recordo as primeiras impresións ao volver a Galicia. A nivel persoal precisei algún tempo para readaptarme.*
- *Foi unha experiencia única e marabillosa. Ecuador é un país excepcional e gustei moi de poder traballar alí. Foi unha magnifica experiencia laboral, formativa e persoal.*
- *Abriume as portas a iniciar unha carreira profesional no eido da cooperación internacional, no que sigo traballando despois de 12 anos. É moi difícil acceder a traballar en cooperación, sen experiencia laboral e estas becas son unha extraordinaria oportunidade para arrancar, aínda que haxa aspectos operativos mellorables é indubidable a utilidade deste programa de bolsas para poder integrarse laboralmente no eido da cooperación.*
- *Inmersión directa no contexto local permitindo “mudar as gafas”, superar prexuízos e establecer una relación bidireccional, enriquecedora e fluída. Traballo simultáneo con*

actores moi diversos: administración, academia, sector privado e sociedade civil. Inmersión directa no ámbito institucional.

- *Este programa de bolsas podería aproveitarse mellor cunha dedicación más concreta dos axentes implicados na formación dos bolseiros e bolseiras. Pero é unha experiencia moi enriquecedora e para min o cambio más significativo foi a oportunidade de poder traballar en terreo e coñecer de primeira man os proxectos, organizacións locais e persoas beneficiarias.*
- *A nivel profesional ofreceume unha formación increíble para enfrentar con seguridade diferentes tarefas dentro dunha entidade. A nivel persoal, foi a mellor experiencia da miña vida por enfrentarme a unha contorna totalmente nova.*
- *Coñecer á miña compañeira bolseira e poder facer propostas de tarefas que foron aceptadas e nos abriron as portas para crear un proxecto de vida propio.*
- *Traballar en cooperación ao desenvolvemento era un soño que tiña desde pequena, pero non sabía se as miñas expectativas eran reais ou non. Grazas a esta oportunidade que me deu a Xunta de Galicia puiden empezar a traballar en desenvolvemento estando arroupada por unha organización tan importante como é a AECID, da que aprendín unha parte fundamental do que aplico hoxe en día en terreo. 11 anos máis tarde, sigo traballando neste ámbito, segue sendo a miña paixón, e non creo que nunca chegase onde estou agora sen ter o respaldo da Xunta no momento da bolsa.*
- *Para min foi unha gran oportunidade porque decidín dar un xiro profesional aos 30 anos, un pouco tarde. Esta bolsa supuxo coñecer en profundidade como traballa a AECID e, grazas a ela, decidín opositor a unha das prazas de laboral fixo da AECID. E aprobei. Neste sentido, estou moi agradecida á Dirección Xeral de Relaciónes Exteriores e coa UE por brindarme esta excelente oportunidade.*
- *A experiencia persoal de vivir noutro país, con outra cultura, costume e forma de vivir. Ver outras opcións de vida. Ver outras formas de vida.*

71

Estas testemuñas son parte dos impactos positivos non previstos nas persoas bolseiras que non só, en moitos casos acadaron o obxectivo último de profesionalización e inserción laboral, senón que tamén construíron unha mirada diferencial na súa vida, tanto persoal, como profesional.⁴⁹

⁴⁹Existen moitas más testemuñas de persoas que traballan no eido da cooperación e que refiren que estas bolsas foron a súa porta de entrada. Foron escollidas algunas delas non tanto polo criterio de inserción laboral no eido da cooperación (impacto previsto), senón polo criterio de impactos non previstos.

Pero tamén existen persoas, unha minoría das que responderon á enquisa, que reflicten impactos non previstos negativos, como se pode observar nos seguintes comentarios:

- *Os meus problemas de satisfacción co programa de bolsas son más de fondo e non tanto sobre as cuestións de forma que trata este cuestionario. Para falar do cambio más significativo que a experiencia como bolseira produciu en min, houben de conectar as miñas expectativas no comezo da bolsa cas sensacións do final. A principal sensación que me deixou a andaina pola DXRREE foi de Desilusión, pois que o que eu más que nada esperaba atopar era un ambiente creativo onde o amor por esta área de traballo funcionase como piar, pegamento e carburante dun equipo diverso de persoas. Quitando escasas persoas con verdadeiro amor pola cooperación internacional en toda a súa amplitud conceptual, sobrecargadas de traballo as más das veces, o que más ben encontrei foi unha cultura institucional normalizada baseada no desinterese e no establecemento de redes de dependencia, excesivamente enfocada en cuestións de forma e moi pouco en tratar de entender a formación como un proceso de ida e volta, onde é preciso alimentar a un nivel profundo o pensamento crítico e a creatividade para poder xerar auténtico expertise. Para min, os bolseiros deberamos ser considerados algo más ca rapaces e rapazas que botamos un ano na institución para "mamar" o que alí se fai e ver de "colocarnos" despois laboralmente. Nunha sociedade en continua transformación, ós bolseiros debérasenos permitir, mellor dito facilitar, a constante achega das nosas impresións e maneiras frescas de facer, non só en apariencia, senón chegando a sentillas verdadeiramente recoñecidas e integradas no funcionar cotián da institución, quen, pola súa vez, gañaría parte do dinamismo e representatividade que lle faltan. Diría, xa que logo, que o principal cambio propiciado pola experiencia como bolseira foi, no meu caso, a reorientación cara a proxectos profesionais con mellor encaixe na miña escala de valores, derivada da desilusión devandita. E xa que veño de expor unha crítica, quixera rematar cunha suxestión de mellora: Penso que, para facer este proceso de avaliación más completo e interesante, habería que levar tamén unha enquisa ó interno dos organismos, dando voz ós que queiran contar que se aprendeu cos bolseiros e para que está servindo a experiencia de todos estes anos. Entendo que este proceso de avaliación procura, en última instancia, achegar luz sobre o sentido que ten este programa de bolsas, para o que me parece preciso entender a ámbalas dúas partes implicadas. Oxalá sexa valorada.*
- *Para min significou moito pero máis a nivel persoal, porque coñecín outra cultura e aprendín moito dela. Moi satisfactorio ese ano a tódolos niveis, excepto no eido*

*laboral, porque nunca volvín entrar no mundo da cooperación, un pouco porque se me
foron as ganas e outro pouco porque co meu tempo de experiencia só podía traballar
como voluntaria e xa era un tempo que tocaba gañar uns cartiños para poder
sobrevivir. Non me arrepinto, foi unha experiencia inmellorable en canto ao persoal
pero deixou moito que desexar no nivel profesional.*

CONCLUSIÓN E RECOMENDACIÓN

74

Para a elaboración das conclusións e recomendacións deste estudo tómase como referencia a súa propia estrutura. Deste xeito partírase daqueles aspectos relacionados coas características das bolsas, pasando logo a establecer as conclusións e recomendacións en referencia a cada un dos criterios de avaliación empregados.

Consonte ao analizado en relación coa **continuidade** do programa de bolsas de formación de persoas expertas en cooperación internacional para o desenvolvimento, que se ten publicado case ininterrompidamente durante os últimos 17 anos, ten quedado demostrado o interese, compromiso e capacidade da Xunta de Galicia co mesmo. Respecto desta continuidade, e tendo en conta os resultados e impactos acadados, recoméndase o mantemento do mesmo coa mesma periodicidade, publicando as bases da súa convocatoria tódolos anos.

Tal e como se observou, o **obxectivo do programa** de bolsas de “apoiar a formación de expertos/as en cooperación internacional, coa finalidade de complementar a formación académica dos titulados/as universitarios/as” mantívose ao longo dos anos, co fin de fomentar a especialización, profesionalización e o desenvolvimento dunha carreira profesional neste ámbito, favorecendo con isto o fortalecemento do sector da cooperación e os seus axentes. Consonte á análise realizada non parece necesario variar o obxecto das bolsas, sen embargo, se o que se quere é afondar no fortalecemento do sector da cooperación e os seus axentes no ámbito galego, parece necesario que estes, e en concreto as ONGD, como o axente de maior peso e importancia para a Cooperación Galega, estean más involucradas e se organice a súa participación no programa de bolsas dun xeito máis concreto.

De forma xeneralizada, teñen existido dúas **modalidades de bolsa** ao longo dos anos, as bolsas en sede, disfrutadas no departamento da Xunta con competencias na materia, e as do exterior ou terreo, disfrutadas nas OTC de países prioritarios. Houbo ademais un breve período (2006-2010) no que se introduciron as bolsas mixtas, que permitían ás persoas bolseiras en sede trasladarse un tempo ao terreo no exterior, con posibilidade de facelo a unhas intervencións concretas, as IDI⁵⁰, que contaban con financiamento da Xunta. Dada a importancia da experiencia de traballo en terreo ou no exterior neste sector, e a demanda, bastante xeneralizada de volver a este tipo de bolsas por parte das persoas participantes neste

⁵⁰ As IDI, foron unhas intervencións de desenvolvemento integral, financiadas pola Xunta de Galicia e executadas a través de ONGD, no Barrio de Santa Lucía en Santiago de los Caballeros, República Dominicana e no Municipio de Champerico, no Departamento de Retalhuleu, Guatemala, no período 2006-2014.

estudo, recoméndase valorar a posibilidade de incorporar bolsas mixtas en futuras convocatorias.

Podería tratarse de vincular estas dúas recomendacións e involucrar nas bolsas mixtas aos axentes de cooperación, concretamente ás ONGD, permitindo que as persoas bolseiras en sede pasen un tempo no exterior, concretamente en proxectos e intervencións que co financiamento da Xunta se executen por ONGD ou outros axentes, e que se consideren estratégicos pola Cooperación Galega.

75

Polo que se refire ao **número de bolsas**, que a pesar da súa variabilidade no tempo se ten estabilizado nos últimos anos en 6 (2 en sede e 4 no exterior) é recomendable o seu mantemento ou aumento, neste último caso sempre que se dea un aumento na AOD galega, establecendo o peso do programa de bolsas entre o 2,5% e 4% do orzamento operativo de cooperación para o desenvolvemento da Xunta de Galicia.

No caso da **duración das bolsas** considerase, a pesar das demandas de aumento ou posibilidade de prórroga das persoas participantes no estudo, que os 12 meses de duración actual son apropiados, áínda que se aumentara a súa duración podería haber unha consolidación maior dos coñecementos.

En relación aos **destinos das bolsas**, parece apropiado seguir destinando ás persoas ao Departamento da Xunta con competencias en cooperación e ás OTC de países prioritarios, pero tal como se mencionou, semella apropiado incorporar como posibles destinos, sobre todo no caso de volver a incorporar a modalidade de bolsa mixta, iniciativas que contén con financiamento da Xunta, que se executen polos axentes galegos e se consideren estratégicos para a Cooperación Galega.

Polo que respecta ao **orzamento e gastos subvencionables**, é recomendable seguir mantendo o vínculo entre orzamento e número de bolsas de xeito que se garanta unha dotación individualizada apropiada para cada bolsa. Podería intentarse incluso, para responder á demanda formulada por varias persoas, volver a adaptar a contía da bolsa ao destino concreto. Parece tamén apropiado seguir dotando de maneira diferente as bolsas en sede e no exterior, pero no caso de incorporar as bolsas mixtas, deberían estimarse gastos de traslado a terreo tamén para as bolsas en sede. Debería valorarse ademais a posibilidade de dar maior flexibilidade á xustificación dos outros gastos para que, no caso das convocatorias plurianuais, non teñan que vincularse a gastos de primeiro establecemento e podan xustificarse ao rematar a bolsa e non na primeira anualidade.

Como se mencionou no apartado referido aos **requisitos e proceso de selección das bolsas**, resulta salientable a progresiva facilidade para acceder á entrevista, e moi positiva a última

solución adoptada que garante unha cantidade de persoas entrevistadas que supón que haberá un mínimo de tres candidaturas por bolsa, criterio que debería manterse.

Tendo en conta a análise realizada das persoas destinatarias das bolsas, pódese dicir que o **perfil característico das persoas bolseiras** é o de unha muller, de 27 anos, con estudos superiores de licenciatura, na rama de ciencias sociais e xurídicas, concretamente de Ciencias Políticas e da Administración, con formación previa e específica en cooperación para o desenvolvemento na categoría de Máster, e con experiencia previa de colaboración con entidades do sector, fundamentalmente de voluntariado en ONGD.

76

Polo que respecta aos criterios de avaliación, comezando pola **pertinencia** e tal e como se desprende da análise realizada, o programa de bolsas amósase pertinente para dar resposta ás necesidades e problemáticas que enfrentan mozos e mozas universitarias que queren desenvolver a súa carreira profesional neste sector. Ano tras ano mantense nun bo nivel o número de solicitudes de bolsas e incluso o 54% das persoas fixeron máis dun intento, chegando a prepararse previamente para acadar a bolsa.

O programa de bolsas tamén é pertinente con respecto das políticas doutras axencias e organismos de cooperación ás que complementan, e coas que se favorece o establecemento de coordinacións concretas a través da sinatura de convenios de colaboración, coma no caso dos dous asinados, especificamente en materia de bolsas, coa AECID.

Como se viu, o programa é ademais pertinente en relación ás capacidades técnicas e económicas do departamento que as xestionan, que foi quen de darlle continuidade a pesar de contextos adversos.

No relacionado coa **eficacia** do programa, tendo en conta o cumprimento do seu obxectivo e a consecución do seus resultados, o programa de bolsas considérase eficaz, porque ten conseguido complementar dun xeito práctico a formación académica das persoas participantes, que están satisfeitas cos coñecementos adquiridos, así como das persoas responsables de OTC satisfeitas tamén coa presenza e desempeño das bolseiras. Observouse neste sentido, que o 80% das persoas bolseiras valoraron como alta (moito) ou moderadamente alta (bastante) a adquisición de coñecementos durante a bolsa, e que un 44% das persoas bolseiras están moi satisfeitas coa aprendizaxe, un 36% bastante satisfeitas e un 20% pouco, non habendo ningunha persoa que estivera nada satisfeita.

O programa é tamén eficaz en relación á tipoloxía de coñecementos adquiridos, xa que a maioría dos coñecementos e habilidades que son recollidos nas Ordes de bases das

convocatorias adquírense de maneira alta (moito) ou moderadamente alta (bastante). Ademais estes coñecementos e habilidades están invertidos nas cualificacións segundo as persoas desempeñen a súa bolsa no exterior ou en sede, creando perfís de expertos diferentes e á vez complementarios, pero en todo caso adaptados aos perfís profesionais requiridos no sector. As persoas en sede, sobre todo adquieren coñecementos e habilidades sobre xustificación de proxectos (valorados cunha adquisición dun 71%) e coñecementos e habilidades sobre formulación de proxectos (valorados como moderadamente altos nun 57% dos casos). Nas bolsas no exterior, as habilidades e coñecementos mellor adquiridos son o trato con persoas doutras culturas, valorado como “moito” cunha porcentaxe de 67%, e os coñecementos e habilidades sobre identificación de intervencións, valorado cunha porcentaxe de 67% na cualificación de “bastante”.

Ademais as persoas bolseiras, non soamente son formadas mediante o modalidade de práctica laboral que proporcionan as bolsas, senón que o 67% das persoas tivo a oportunidade de formarse noutros eidos de interese vincellados ás bolsas, entre os que destaca o tema de xénero e o ciclo de proxectos, mellorando así a súa especialización.

Sen embargo, esta eficacia vese un pouco limitada, xa que o 24% das persoas cuestionadas (17 sobre 70) reflicte que SI tiveron dificultades para acceder á adquisición de coñecementos e habilidades das propias bolsas, sen incluír as formacións externas, fronte a un 79 % das persoas que responderon a esta pregunta (53 sobre 70) que NON atoparon dificultades. Chama a atención que entre as que atoparon dificultades ningunha proviña da modalidade de bolsa en sede.

Entre as posibles causas que dificultaron a adquisición de coñecementos se atopan a falta de coordinación ou titorización efectiva, o que unido ao feito de que o método de formación empregado maioritariamente segundo o 57% das persoas bolseiras foi dunha aprendizaxe en servizo, é dicir, aprendendo a través das actividades diárias, e un 19% adquiriu os coñecementos a través dun plan de formación informal, sendo que só o 1% estivo suxeito a un protocolo de formación regulado, recoméndase de cara a futuras convocatorias, realizar un maior seguimento e apoio na formación das persoas, sobre todo daquelas baixo a modalidade de bolsa no exterior.

Polo que respecta á **eficiencia**, tendo en conta que segundo os resultados acadados o programa considérase eficaz, que a súa dotación orzamentaria ten permitido a continuidade no tempo do mesmo, adaptando o número de bolsas de maneira que se mantivese unha dotación individual apropiada coa que ademais están satisfeitas todas as persoas consultadas, pode dicirse que se trata dun programa eficiente.

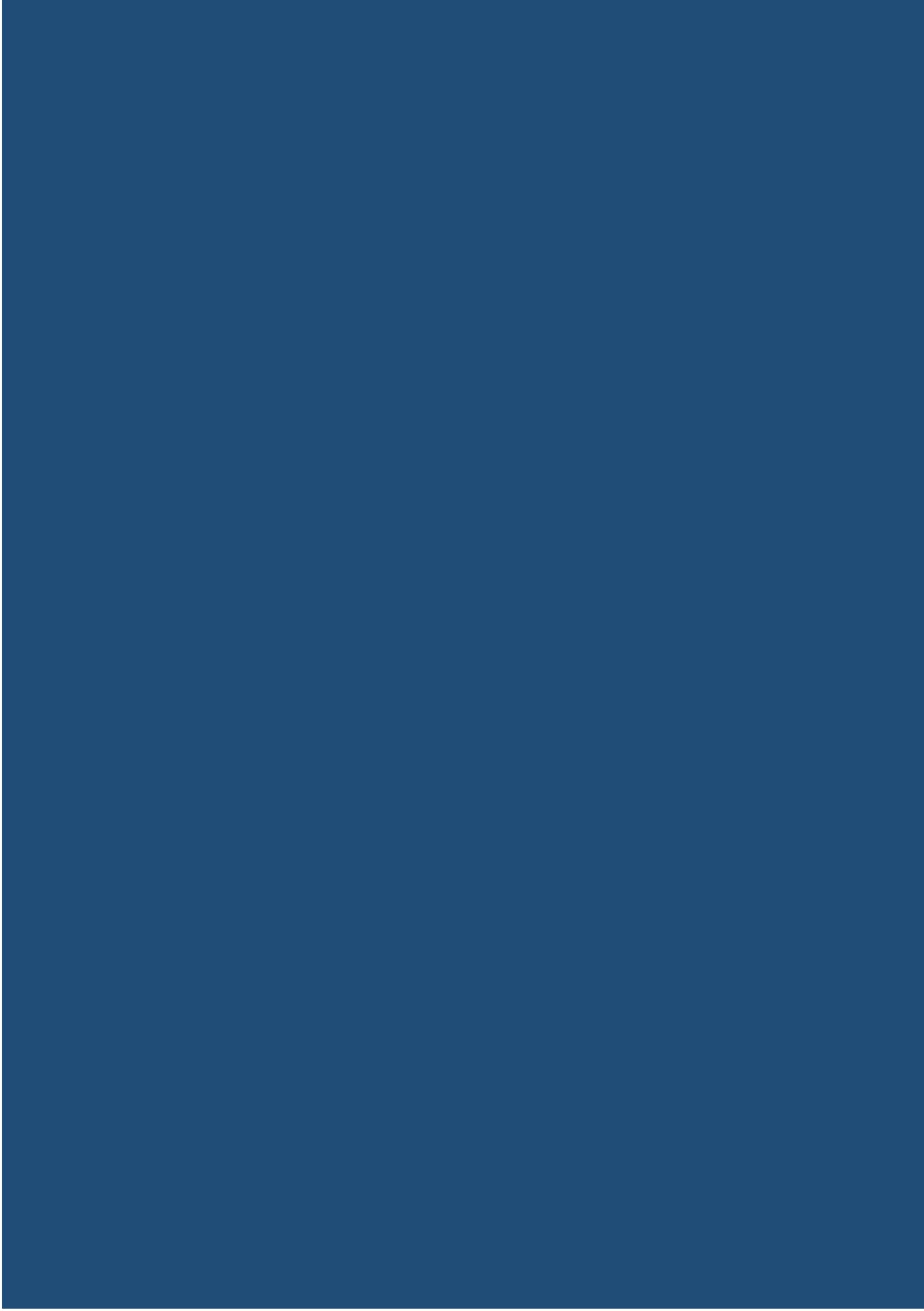
Por último, para medir o **impacto** do programa de bolsas consideráronse diversas variables. Polo que respecta á utilidade posterior dos coñecementos e habilidades adquiridos coas bolsas, obtemos que o 75% afirmaron utilizarlos e o 25% dixerón que non, o que nos leva a indicar que o impacto é positivo neste sentido.

No que se refire ao tipo de vínculo ou colaboración establecida co sector despois do disfrute da bolsa, sexa esta de voluntariado, asalariado o consultoría, obsérvase que nos primeiros 24 meses despois da bolsa o 79% das persoas bolseiras colaboraron nunha entidade de cooperación ao desenvolvemento. Dentro deste 79%, o 31% estableceu un vínculo como voluntaria, 57% como persoa asalariada, 28% como consultor/a experta, sendo que varias persoas colaboraron con máis dun vínculo á vez. Así que as persoas bolseiras que conseguiron insertarse no mercado laboral nos primeiros 24 meses despois da bolsa foi do 85% aproximadamente. Estas persoas que se insertaron fundamentalmente como asalariadas, pero tamén como consultoras, proviñan maioritariamente de bolsas en terreo e desempeñaron o seu traballo, nestes 24 meses, tamén en terreo e no ámbito da cooperación internacional para o desenvolvemento, seguido do ámbito da educación para o desenvolvemento. No caso das persoas asalariadas o traballo desenvolveuse en ONGD de ámbito estatal, dentro e fóra de Galicia; e no caso das consultoras, en ONGD de ámbito galego e nos outros axentes.

Actualmente, o 44% das 68 persoas que responderon á pregunta de se seguén vinculadas á ao eido da cooperación internacional para o desenvolvemento, o 14% que segue vinculado o fai como persoal voluntario, o 53% como asalariadas e o 21% como consultoras expertas. Así, a maioría das persoas bolseiras que actualmente traballa neste campo o fan como asalariadas en ONGD estatais, desempeñando o seu traballo no exterior, no ámbito fundamentalmente da cooperación internacional. E en menor medida en sede ou de maneira mixta, tamén en cooperación internacional, e un pouco menos en educación para o desenvolvemento e acción humanitaria.

Do restante 56% que a pesar de disfrutar da bolsa non traballan actualmente neste sector, destacan dous grupos: as persoas que deixaron de traballar en cooperación fai pouco e as persoas que traballan en temas afíns de acción social, relacións internacionais, proxectos europeos ou empoderamento persoal. Hai moi poucas persoas (11) cuxo ámbito de traballo non estea relacionado de ningunha maneira coa cooperación internacional para o desenvolvemento. Destas persoas, sen embargo cerca do 69% manifestan que seguén empregando algúna das habilidades e coñecementos adquiridos coa bolsa.

Parece, polo tanto, que o impacto das bolsas na inserción laboral das persoas destinatarias é tamén positivo, o que se complementa co feito de que máis do 50% das persoas participantes no estudo, recibiron algunha vez contraprestación económica por traballar no eido da cooperación, e más dun 30% levan percibido esta contraprestación máis de 5 anos.

BIBLIOGRAFÍA

Bibliografía e Referencias

81

Blanco Silva, F., López Díaz, A., López del Corral Matías, O. e Paz Penín, C. (2012). Las prácticas preprofesionales como herramienta de inserción laboral para ingenieros industriales: realización de auditorías de seguridad de instalaciones. Profesorado. Revista de Currículum y Formación de Profesorado, 16. [Data de Consulta 27 de Outubro de 2019]. ISSN: 1138-414X, pp 317-324. Disponible en <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=567/56724377018>

Bustelo Ruesta, M. (2003). ¿Qué tiene de específico la metodología de evaluación?. En Bañón, R. (comp.) 2003. La evaluación de la Acción y de las Políticas Públicas. Madrid: Díaz de Santos. Pág. 13-32.⁵¹

Escudero Rodríguez, R. (2016). Las prácticas no laborales y las becas como mecanismos para favorecer la transición de la formación al empleo de los jóvenes: entre la preparación para la inserción laboral y el abuso. En Ana Sanmartín Ortí (coord.) Jóvenes y empleo. Una mirada desde el derecho, la sociología y la economía. FAD, ISBN 978-84-92454-94-5, pp 61-84.

González Ortega, S. e Moreno Díaz, J.M. (2001). La beca como instrumento de inserción en el mercado laboral. Lan Harremanak- Revista de relaciones laborales. 4. ISSN 1575-7048, pp 177-205.⁵²

González Mancebo, J.A. e Osuana LLaneza, J.L. (coord) (2007). Manual de gestión de evaluaciones de la Cooperación Española. Secretaría de Estado de Cooperación Internacional. Dirección General de Planificación y Evaluación de Políticas para el Desarrollo. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación.

⁵¹ Referencia.

⁵² Referencia.

Plans Directores

- I Plan Director da Cooperación Galega para o Desenvolvimento (2006-2009)
- II Plan Director da Cooperación Galega para o Desenvolvimento (2010-2013)
- III Plan Director da Cooperación Galega para o Desenvolvimento (2014-2017)
- IV Plan director da Cooperación Galega para o Desenvolvimento (2018-2021)

82

Avaliacións dos Plan Directores

Avaliacións finais do I, II, III Plan Director da Cooperación Galega para o Desenvolvimento.

Plans Anuais

Plan Anual 2019.

Informes Anuais

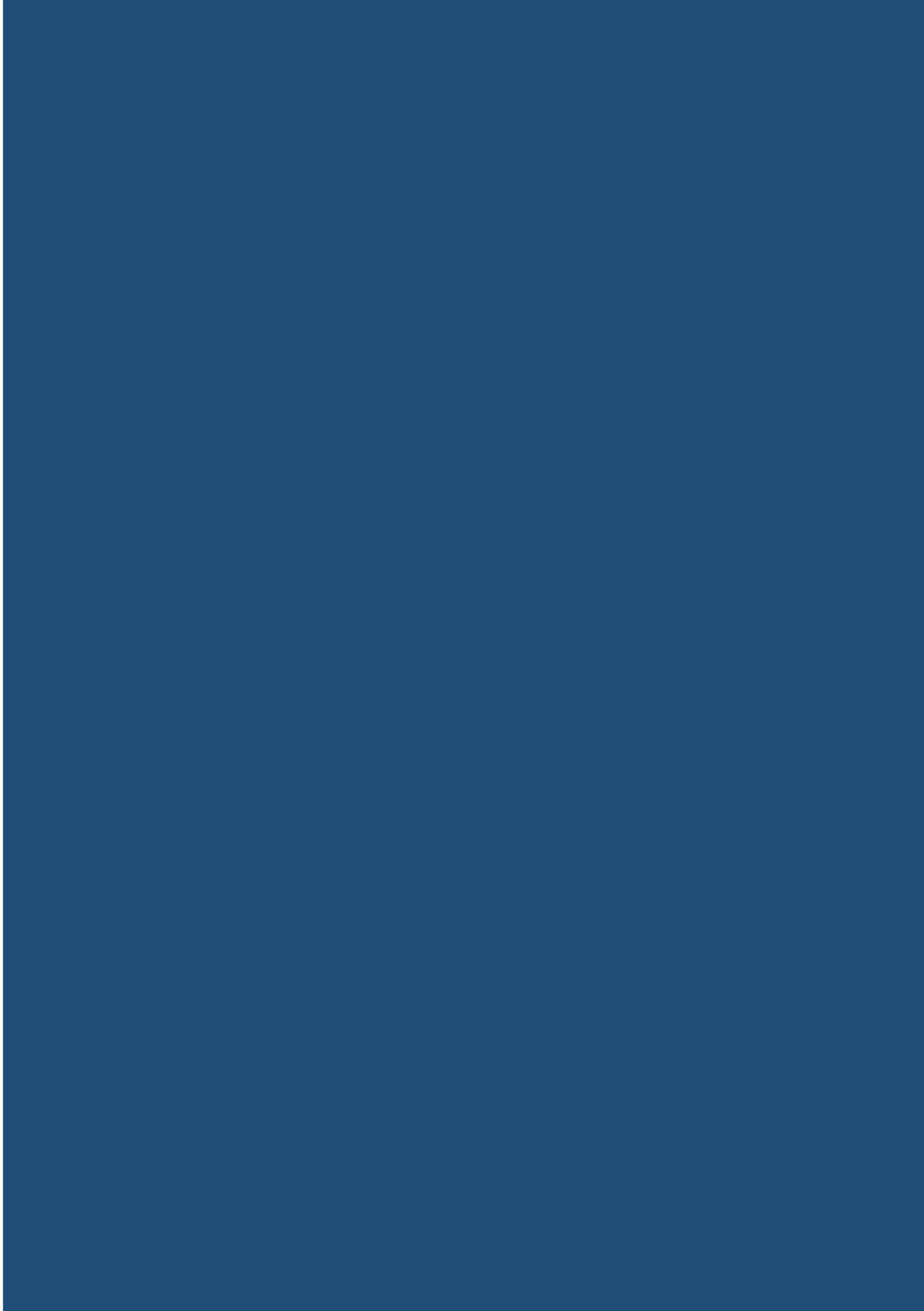
Informes Anuais 2005 – 2018.

Ordes e convocatorias

- Orde do 8 de outubro de 2002 pola que se convocan dúas bolsas para a realización de prácticas de cooperación internacional en Unidades de Cooperación Exterior da Axencia Española de Cooperación Internacional.
- Orde do 16 de maio de 2003 pola que se convocan dúas bolsas para a formación de expertos en cooperación internacional para o desenvolvimento na Secretaría Xeral de Relacións coa Unión Europea e Cooperación Exterior
- Orde do 26 de febreiro de 2004 pola que se aproban as bases reguladoras da concesión de bolsas de formación de expertos/as en cooperación internacional para o desenvolvimento nas oficinas técnicas de cooperación e pola que se convocan dúas bolsas.
- Orde do 26 de febreiro de 2004 pola que se aproban as bases reguladoras da concesión de bolsas de formación de expertos en cooperación internacional para o desenvolvimento na Secretaría Xeral de Relación coa Unión Europea e Cooperación Exterior e a Orde do 13 de maio de 2004 pola que se modifica a Orde do 26 de febreiro de 2004 pola que se aproban as bases reguladoras da concesión de bolsas de formación de expertos en cooperación internacional para o desenvolvimento na Secretaría Xeral de Relacións coa Unión Europea e Cooperación Exterior e pola que se convoca unha bolsa.

- Orde do 31 de marzo de 2005 pola que se aproba as bases reguladoras da concesión de bolsas de formación de expertos/as en cooperación para o desenvolvemento nas Oficinas Técnicas de Cooperación e pola que se convocan dúas bolsas.
- Orde do 31 de marzo de 2005 pola que se aproban as bases reguladoras da concesión de bolsas de formación de expertos/as en cooperación internacional para o desenvolvemento na Secretaría Xeral de Relacións co Unión Europea e Cooperación Exterior e pola que se convocan dúas bolsas.
- Resolución do 21 de agosto de 2006, da Secretaría Xeral de Relacións Exteriores pola que se aproban as bases reguladoras para a convocatoria de oito bolsas de formación de expertos/as en cooperación internacional para o desenvolvemento.
- Resolución do 16 de novembro de 2007, da Secretaría Xeral de Relacións Exteriores, pola que se aproban as bases reguladoras para a convocatoria de catorce bolsas de formación de expertos/as en cooperación internacional para o desenvolvemento.
- Resolución do 7 de novembro de 2008, da Secretaría Xeral de Relacións Exteriores, pola que se aproban as bases reguladoras para a convocatoria de catorce bolsas de formación de expertos/as en cooperación internacional para o desenvolvemento.
- Orde do 30 de novembro de 2009 pola que se aproban as bases reguladoras para a convocatoria de catorce bolsas de formación de expertos/as en cooperación internacional para o desenvolvemento.
- Orde do 30 de decembro de 2011 pola que se aproban as bases reguladoras para a convocatoria de doce bolsas de formación de expertos/as en cooperación internacional para o desenvolvemento.
- Orde do 26 de xuño de 2014 pola que se establecen as bases reguladoras para a concesión das bolsas de formación de persoal experto en cooperación internacional para o desenvolvemento e se procede a súa convocatoria para o ano 2014.
- Orde do 27 de abril de 2015 pola que se establecen as bases reguladoras para a concesión das bolsas de formación de persoal experto en cooperación internacional para el desenvolvemento e se convocan para o ano 2015.
- Orde do 6 de maio de 2016 pola que se establecen as bases reguladoras para a concesión das bolsas de formación de persoas expertas en cooperación internacional para o desenvolvemento e se procede a súa convocatoria para o ano 2016.
- Orde do 15 de maior de 2017 pola que se establecen as bases reguladoras para a concesión de bolsas de formación de persoas expertas en cooperación internacional para o desenvolvemento e se procede a súa convocatoria para o ano 2017.

- Orde do 24 de abril de 2018 pola que se establecen as bases reguladoras para a concesión de bolsas de formación de persoas expertas en cooperación internacional para o desenvolvemento e se procede a súa convocatoria para o ano 2018.

ANEXOS

Anexo I: Índice de Táboas

86

- Táboa 1: *Total persoas beneficiarias 2002-2018.*
- Táboa 2: *Total de persoas beneficiarias participantes na enquisa.*
- Táboa 3: *OTC seleccionadas para a enquisa e OTC participantes na enquisa.*
- Táboa 4: *Análise da continuidade, número de bolsas e duración .*
- Táboa 5: *Destino das persoas bolseiras.*
- Táboa 6: *Orzamentos das bolsas e orzamentos xerais.*
- Táboa 7: *Gastos subvencionables.*
- Táboa 8: *Valoración de méritos.*
- Táboa 9: *Media de idade das persoas bolseiras.*
- Táboa 10: *Estudos cursados segundo a rama ou área de coñecemento.*
- Táboa 11: *Estudos cursados polas persoas bolseiras.*
- Táboa 12: *Estudos previos específicos en cooperación internacional para o desenvolvimento.*
- Táboa 13: *Estudos de Máster ou postgrao previos diferentes a cooperación internacional ao desenvolvimento.*
- Táboa 14: *Vínculos de colaboración con entidades de cooperación ao desenvolvimento previos á bolsa.*
- Táboa 15: *Número de persoas solicitantes e beneficiarias das bolsas de 2002 a 2006.*
- Táboa 16: *Número de persoas solicitantes e beneficiarias das bolsas de 2008 a 2018.*
- Táboa 17: *Número de solicitudes por persoa bolseira.*
- Táboa 18: *Grao de satisfacción das persoas bolseiras coa aprendizaxe obtida durante a bolsa.*
- Táboa 19: *Grao de satisfacción das OTC co desempeño das persoas bolseiras a nivel xeral.*
- Táboa 20: *Grao de satisfacción das OTC coa presenza de persoas bolseiras na súa organización.*
- Táboa 21: *Porcentaxes Globais de Coñecementos Adquiridos ao longo das experiencia de formación das bolsas en SEDE.*
- Táboa 22: *Porcentaxes Globais de Coñecementos Adquiridos ao longo das experiencia de formación das bolsas NO EXTERIOR.*

- Táboa 23: *Cursos de formación financiados ás persoas bolseiras 2012-2018.*
- Táboa 24: *Porcentaxes globais das persoas que NON atoparon dificultades no proceso de adquisición de competencia e capacidades segundo destino.*
- Táboa 25: *Porcentaxes globais das persoas que SI atoparon dificultades no proceso de adquisición de competencia e capacidades segundo destino.*
- Táboa 26: *Porcentaxes globais sobre o método de formación segundo as persoas bolseiras.*
- Táboa 27: *Porcentaxes globais sobre o método de formación segundo as persoas responsables de OTC.*
- Táboa 28: *Tipo de colaboración establecida co mundo da cooperación das persoas bolseiras os primeiros 24 meses despois do desfrute da bolsa.*
- Táboa 29: *Destinos da bolsa das persoas asalariadas durante os primeiros 24 meses.*
- Táboa 30: *Destinos da bolsa das persoas consultoras expertas durante os primeiros 24 meses.*
- Táboa 31: *Lugar de colaboración das persoas bolseiras asalariadas os primeiros 24 meses despois da bolsa.*
- Táboa 32: *Lugar de colaboración das persoas bolseiras consultoras expertas os primeiros 24 meses despois da bolsa.*
- Táboa 33: *Ámbito de colaboración das persoas bolseiras asalariadas os primeiros 24 meses despois da bolsa.*
- Táboa 34: *Ámbito de colaboración das persoas bolseiras consultoras expertas os primeiros 24 meses despois da bolsa.*
- Táboa 35: *Tipo de organización na que traballaron as persoas bolseiras asalariadas os primeiros 24 meses despois da bolsa.*
- Táboa 36: *Tipo de organización na que traballaron as persoas bolseiras consultoras expertas os primeiros 24 meses despois da bolsa.*
- Táboa 37: *Pessoas que traballan actualmente no eido da cooperación.*
- Táboa 38: *Tipo de colaboración establecida co mundo da cooperación das persoas bolseiras traballadoras na actualidade.*
- Táboa 39: *Lugar de colaboración das persoas bolseiras que traballan como asalariadas actualmente.*
- Táboa 40: *Ámbito de colaboración establecida co mundo da cooperación das persoas bolseiras que traballan asalariadas actualmente.*
- Táboa 41: *Tipo de organización na que traballan as persoas asalariadas actualmente.*

- Táboa 42: *Lugar de colaboración das persoas bolseiras que traballan como consultoras expertas actualmente.*
- Táboa 43: *Ámbito de colaboración das persoas bolseiras consultoras expertas actualmente.*
- Táboa 44: *Tipo de organización na que traballan as persoas consultoras expertas actualmente.*

Anexo II: Índice de Gráficas

- Gráfica 1: *Total persoas solicitantes.*
- Gráfica 2: *Total persoas beneficiarias.*
- Gráfica 3: *Estudos cursado segundo categoría.*
- Gráfica 4: *Formación externa más cursadas polas persoas bolseiras.*
- Gráfica 5: *Orzamentos, número de bolsa e gasto total medio mensual por persoa.*

Anexo III: Instrumentos

CUESTIONARIO A LAS OTC/UCE SOBRE LAS PERSONAS BENEFICIARIAS DE LAS BECAS DE EXPERTAS EN CID DE LA XUNTA DE GALICIA

90

Con el fin de recoger los datos para evaluar el impacto que tiene el PROGRAMA DE BECAS DE FORMACIÓN DE PERSONAS EXPERTAS EN COOPERACIÓN INTERNACIONAL AL DESARROLLO, llevado a cabo por la Dirección General de Relaciones Exteriores y con la UE de la Xunta de Galicia, desde FAÍSCA Consultora (Marta Díaz del Río García), el equipo consultor formula una serie de parámetros relacionados con la selección, el aprendizaje y el rendimiento de las personas becarias destinadas en las OTC/UCE de la AECID.

El tratamiento de los datos se hará solamente por el equipo consultor, asegurando el anonimato de las personas que participan. Rogamos rellenen el cuestionario de la manera más natural posible.

Las preguntas que aparecen con asterisco son obligatorias, no se podrá avanzar si no son contestadas.

Cualquier duda o consulta puede ponerse en contacto con el equipo responsable en el teléfono 0034 660 354 357 o en el siguiente correo electrónico:
mdiazdelriog@faisciconsultora.com

¡Muchas gracias por su tiempo y su participación, sin la que esto no sería posible!

P.D.: Este cuestionario estará desde 25/10/2019 hasta 7/11/2019. Agradeceríamos su participación entre esas fechas.

¡Muchas gracias por todo!

INFORMACIÓN SOBRE TRATAMIENTO DE DATOS PERSONALES

La Xunta de Galicia – *Dirección General de Relaciones Exteriores y con la Unión Europea* – informa, a los efectos de lo previsto en el Reglamento general de protección de datos, que desde esta entidad y en base al cumplimiento de una misión de interés público (Ley 3/2003, de 19 de junio, de cooperación para el desarrollo), estamos tratando sus datos con la finalidad de evaluar la calidad y aprovechamiento de las bolsas de formación de personas expertas en cooperación internacional para el desarrollo. Dichos datos serán cedidos a la

consultora Marta Díaz del Río García, con DNI [REDACTED], para la gestión de dichas actividades de evaluación. Puede solicitar el acceso, rectificación, limitación, portabilidad y supresión de sus datos o comunicar la oposición a su tratamiento, así como obtener información adicional en <https://www.xunta.gal/informacion-xeral-proteccion-datos>. Contacto con el delegado de protección de datos e información adicional en <https://www.xunta.gal/informacion-xeral-proteccion-datos>

91

DATOS SOCIOCÍTRICOS

*1. País de la OTC/UCE (en caso de la UCE especificar):

*2. Sexo (respuesta única)

- Mujer
- Hombre
- Otro

*3. Nacionalidad

*4. Años de experiencia en cooperación (respuesta única)

- De 1 a 5 años
- De 5 a 10 años
- De 10 a 15 años
- Más de 15 años

5. ¿Qué puesto ha desempeñado cuando ha coordinado/ tutorizado a personas becarias de la Xunta de Galicia?

6. ¿Cuántas personas becarias de la Xunta de Galicia ha tenido a su cargo?

7. ¿Cuál ha sido su vínculo con ellas?

*8. ¿Cuál es su puesto actual?

92

*9. ¿Qué funciones desempeña actualmente?

EN LO QUE RESPECTA A LA SELECCIÓN DE PERSONAS BECARIAS

*10. Como sabe, en la modalidad de las becas de la Xunta de Galicia, existen becas que se disfrutan en el exterior, fundamentalmente en las OTC de los países prioritarios de la Cooperación Gallega, en este sentido, ¿cuanta la AECID o esa OTC con algún procedimiento establecido para solicitar o manifestar su interés en participara de este programa? (respuesta única)

- Sí
- No

11. Si la respuesta es positiva, ¿cuál es el procedimiento a realizar para solicitar la presencia de personas becarias?

12. Si la respuesta es negativa, ¿cómo se procede a su solicitud?

13. Una vez conocida la posibilidad de contar con una persona becaria de la Xunta de Galicia en su oficina, ¿se diseñan o se definen previamente los perfiles de estas personas? (respuesta única)

- Sí
- No

14. Si la respuesta es positiva, ¿cómo se diseña este perfil? ¿En base a qué?

15. En caso negativo, ¿consideraría positivo que existan estos perfiles concretos establecidos previamente que vinculen a la administración gallega a la hora de seleccionar candidatos (y que las personas destinadas a terreno cumplan con determinadas cualidades y capacidades ya adquiridas)? (respuesta única)

- Sí
- No

93

16. Razine la respuesta

POR LO QUE RESPECTA A LA FORMACIÓN Y APRENDIZAJE DURANTE EL PERÍODO DE LAS PERSONAS BECARIAS

17. Las becas tienen por objeto formar a personas expertas en cooperación para el desarrollo. En este sentido, ¿cómo de planificada está esta formación de estas personas en las OTC/UCE? (respuesta única)

- Existe un plan/protocolo de formación reglado (documento escrito y pautado).
- Existe un plan/protocolo de formación reglado (documento escrito), pero siempre flexible a las cuestiones que puedan surgir.
- Existe un plan de formación informal, es decir, una serie e pasos a seguir, no escritos, siempre flexibles a las cuestiones que puedan ir surgiendo.
- El aprendizaje es en servicio, se aprende haciendo en las actividades diarias.
- Otras formas de planificación de la formación... ¿cuáles?

18. Independientemente de la formación recibida por las personas becarias, ¿se observa una evolución positiva de estas personas en su desempeño a lo largo del periodo de la beca? (respuesta única)

- Sí
- No

19. Razine su respuesta

20. ¿Considera que la experiencia obtenida en el marco de estas becas forma a las personas becarias como expertas en cooperación internacional al desarrollo? (respuesta única)

- Sí
- No

94

21. Razine su respuesta

22. Valore, de 1 a 4, el grado de satisfacción con el desempeño que las personas becarias tienen a nivel general (siendo 1: nada satisfactorio; 2: poco satisfactorio; 3: bastante satisfactorio; 4: muy satisfactorio).

23. Valore, de 1 a 4, el grado de satisfacción con la presencia de personas becarias en la OTC/UCE (siendo 1: nada satisfactoria; 2: poco satisfactoria; 3: bastante satisfactoria; 4: muy satisfactoria).

24. Razine su respuesta

ASPECTOS DE MEJORA

25. ¿Qué elementos cree que son mejorables en el programa de becas?

¡Muchas gracias!

CUESTIONARIO ÁS PERSOAS BENEFICIARIAS DAS BOLSAS

Co fin de recoller datos para avaliar o impacto que ten o **PROGRAMA DE BOLSAS DE FORMACIÓN DE PERSOAS EXPERTAS EN COOPERACIÓN INTERNACIONAL AO DESENVOLVEMENTO**, da Dirección Xeral de Relaciónes Exteriores e coa UE da Xunta de Galicia, desde FAÍSCA Consultora o equipo consultor formula unha serie de preguntas que serven para analizar os coñecementos, habilidades, destrezas e/ou competencias adquiridas durante a bolsa e os impactos que dita formación tivo á hora da inserción laboral das persoas bolseiras, así como a satisfacción das mesma co programa.

95

O tratamento dos datos farase soamente polo equipo consultor, asegurando o **anonimato das persoas que participan**. Rogamos **que a enchades da maneira máis natural posible**.

As preguntas que aparecen con asterisco son obligatorias, non se poderás avanzar se non son contestadas.

Moitas grazas polo voso tempo e a vosa participación, sen ela isto non sería posible!

P.D.: Este **cuestionario** estará **activo** dende o **25 de outubro de 2019 ata o día 7 de novembro de 2019**. Agradeceríamos a vosa participación entre estas datas.

Moitas grazas por todo!

INFORMACIÓN SOBRE TRATAMIENTO DE DATOS PERSONAIS

A Xunta de Galicia – Dirección Xeral de Relaciónes Exteriores e coa Unión Europea – informa, para os efectos do previsto no Regulamento xeral de protección de datos, que desde esta entidade e en base ao cumprimento dunha misión de interese público (Lei 3/2003, do 19 de xuño, de cooperación para o desenvolvemento), estamos a tratar os seus datos coa finalidade de avaliar a calidade e aproveitamento das bolsas de formación de persoas expertas en cooperación internacional para o desenvolvemento. Devanditos datos serán cedidos á consultora Marta Diaz del Río García, con DNI [REDACTED], para a xestión das devanditas actividades de avaliação. Pode solicitar o acceso, rectificación, limitación, portabilidade e supresión dos seus datos ou comunicar a oposición ao seu tratamento, así como obter

información adicional en <https://www.xunta.gal/información-xeral-protección-datos>. Contacto co delegado de protección de datos e información adicional en <https://www.xunta.gal/informacion-xeral-protección-datos>

96

DATOS SOCIOCÍTRICOS

1. *SEXO (resposta única)

Muller

Home

Outro

2. *Nacionalidade

3. *Idade no momento de gozar da bolsa

4. *Primeiro ano que gozaches da bolsa

(2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2012, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018)

5. *Título universitario de licenciado/a, grao, arquitecto/a, enxeñeiro/a ou equivalente coa/s que concorreu á convocatoria da bolsa

6. *Estudos previos específicos en cooperación internacional ao desenvolvimento (resposta única)

Si

Non

7. Se a resposta é positiva, o nivel deste é (resposta múltiple)

Máster

Curso de postgrao

Curso de especialización

Outros

8. *Estudos de posgrao ou másteres noutros ámbitos distintos ao de cooperación para o desenvolvimento

97

9. *Número de meses que gozaches da bolsa en total (resposta única)

10. *Número de destinos nos que estiveches (resposta única)

- 1
2
3

11. *Destino/s (resposta múltiple)

- Dirección Xeral de Relacións Exteriores e coa UE/ Secretaría Xeral de Relacións coa UE e Cooperación Exterior
IDI República Dominicana
OTC República Dominicana
OTC Guatemala
OTC Nicaragua
OTC O Salvador
OTC Ecuador
OTC Perú
OTC Bolivia
OTC Mozambique
OTC Cabo Verde
OTC Senegal
OTC Angola
FAO Bolivia
FAO Guatemala
FAO Nicaragua
FAO Angola
ONU Mulleres Ecuador/ UNIFEM Ecuador
Outra... cal?

12. *Número de meses de goce da bolsa no destino correspondente (escribe o destino e ao lado o número de meses)

98

13. *Número de solicitudes presentadas á convocatoria destas bolsas, antes de obtela

14. *Colaboraches con algunha entidade de cooperación ao desenvolvemento antes de participar nas bolsas? (resposta única)

Si

Non

15. Se a resposta é positiva, cal era o teu vínculo? (resposta múltiple)

Persoa voluntaria

Persoa bolseira

Persoa asalariada

Consultor/a experto

16. *Situación laboral actual (resposta única)

Persoa empregada por conta alrea

Persoa desempregada

Persoa en réxime de autónomos

Outra... cal?

COÑECIMENTOS HABILIDADES E DESTREZAS ADQUIRIDAS

17. *Valora, do 1 ao 4, o grao de coñecemos e habilidades adquiridas durante o tempo da bolsa (sendo 1 nada; 2 pouco; 3 bastante; 4 moito)

1. Coñecemento da estrutura do organismo de destino.
2. Coñecemento da forma de traballar en destino.
3. Coñecemento da programación de traballo no organismo de destino.
4. Coñecementos e habilidades sobre identificación de intervencións.
5. Coñecementos e habilidades sobre formulación de proxectos.
6. Coñecementos e habilidades sobre seguimento de proxectos.
7. Coñecementos e habilidades sobre avaliación de proxectos.

8. Coñecementos e habilidades sobre xustificación de proxectos.
 9. Habilidades de trato coas persoas beneficiarias e/ou institucións destinatarias no marco dos programas ou proxectos xestionados.
 10. Habilidades de traballo en equipo e integración no mesmo no organismo de destino.
 11. Habilidades de trato con persoas doutras culturas.
18. En caso de ter adquirido outro tipo de coñecementos, habilidades ou destrezas, sinálaas a continuación.

19. *A bolsa ten por obxecto a formación de persoas expertas en cooperación para o desenvolvemento. A que tipo de proceso formativo de adquisición de destrezas e habilidades tiveches acceso? (resposta única)

- A un plan/protocolo de formación regulado (documento escrito e pautado).
- A un plan/protocolo de formación regulado (documento escrito), pero sempre flexible ás cuestións que poidan xurdir.
- A un plan de formación informal, é dicir, unha serie de pasos a seguir, que non está escrito.
- A un plan de formación informal, é dicir, unha serie de pasos a seguir, non escritos, sempre flexible ás cuestións que poidan xurdir.
- A unha aprendizaxe en servizo, aprendendo a través das actividades diárias.
- A outras formas de planificación da formación... cales?

20. *Dirías que tiveches dificultades no acceso ao proceso de adquisición de habilidades e competencias? (resposta única)

1. Si
2. Non

21. Se a resposta é positiva, describe as dificultades atopadas

22. *Participaches, ademais das actividades propias da bolsa, nalgúnha formación específica externa (curso, seminario, encontro, etc.) durante o teu tempo de bolseira/o? (resposta única)

1. Si
2. Non

100

23. Se a resposta é positiva, que tipo de actividade? Cal era a temática?

24. *Encontraches dificultades para acceder a este tipo de formación específica? (resposta única)

1. Si
2. Non

25. Se a resposta é positiva, describe as dificultades atopadas.

26. *De toda a formación que recibiches, cal che resultou máis interesante? E cal a que menos?

27. *Valora, do 1 ao 4, o grao de satisfacción co proceso de aprendizaxe que tiveches no organismo de destino (sendo 1 ningunha satisfacción; 2 pouca satisfacción; 3 bastante satisfacción; 4 moita satisfacción)

INSERCIÓN LABORAL

28. *Colaboraches con algunha organización de cooperación ao desenvolvemento durante os primeiros 24 meses despois de participar nas bolsas? (resposta única)

1. Si
2. Non

29. Se a resposta é positiva, cal era o teu vínculo coa organización? (resposta múltiple)

1. Persoa voluntaria
2. Persoa asalariada
3. Consultor/a experto/a

101

30. En que tipo de organización? (resposta múltiple)

1. ONGD propriamente galega
2. ONGD de ámbito Estatal con sede en Galicia
3. ONGD de ámbito autonómica fóra de Galicia
4. ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia
5. ONGD local (países do Sur)
6. Plataformas ou Coordinadoras de actividades para o desenvolvimento
7. Plataformas de acción social
8. No ámbito dos outros axentes de cooperación (ONGs sociais, empresas e asociacións empresarias, universidades)
9. Administración pública galega
10. Noutra Administración pública autonómica diferente de Galicia
11. Administración pública estatal
12. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica Galega
13. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica fóra de Galicia
14. Como parte dun equipo dunha Consultora Nacional
15. Como parte dun equipo dunha Consultora Internacional
16. Organismos do Sistema das Nacións Unidades
17. Organismos da Unión Europea
18. Outros organismos, cales?

31. Onde desenvolviches este traballo? (resposta múltiple)

1. Sede
2. Terreo

32. En que tipo de ámbito dentro da cooperación internacional? (resposta múltiple)

1. Cooperación Internacional ao Desenvolvimento
2. Acción Humanitaria
3. Educación para o Desenvolvimento e a Cidadanía Global

102

33. Explica brevemente as túas funcións.

34. *Traballas actualmente no eido da cooperación para o desenvolvemento? (resposta única)

1. Si
2. Non

35. Se a resposta é negativa, en que sector traballas ou traballaches con anterioridade?

36. No teu día a día, empregas as habilidades adquiridas coas bolsas nestes outros sectores?

En que sentido?

37. Se a resposta é positiva, cal é a túa relación actual coa Cooperación ao Desenvolvemento?

(resposta múltiple)

1. Persoa voluntaria
2. Persoa asalariada
3. Consultor/a experto/a

38. En que tipo de organización ou entidade organismo? (resposta múltiple)

1. ONGD propiamente galega
2. ONGD de ámbito Estatal con sede en Galicia
3. ONGD de ámbito autonómica fóra de Galicia
4. ONGD de ámbito estatal fóra de Galicia
5. ONGD local (países do Sur)
6. Plataformas ou Coordinadoras de actividades para o desenvolvemento

7. Plataformas de acción social
8. No ámbito dos outros axentes de cooperación (ONGs sociais, empresas e asociacións empresariais, universidades)
9. Administración pública galega

103

10. Noutra Administración pública autonómica diferente de Galicia
11. Administración pública estatal
12. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica Galega
13. Como parte dun equipo dunha Consultora Autonómica fóra de Galicia
14. Como parte dun equipo dunha Consultora Nacional
15. Como parte dun equipo dunha Consultora Internacional
16. Organismos do Sistema das Nacións Unidas
17. Organismos da Unión Europea
18. Outros organismos ¿cales?

39. Onde desenvolves este traballo? (resposta única)

1. Sede
2. Terreo

40. En que tipo de ámbito dentro da cooperación internacional? (resposta única)

3. Cooperación Internacional ao Desenvolvimento
4. Acción Humanitaria
5. Educación para o Desenvolvimento e a Cidadanía Global

41. Explica brevemente as túas funcións

42. Se é o caso, cantos anos levas recibindo unha contraprestación económica ou remuneración polo teu traballo no eido da cooperación ao desenvolvemento ou noutros sectores afíns? (resposta única)

1. Menos de 1 ano
2. De 1 a 2 anos
3. De 2 a 3 anos
4. De 3 a 4 anos
5. Máis de 5 anos

104

43. *No traballo que realizas diariamente, dirías que pos en práctica algunha das habilidades e coñecementos adquiridos durante a bolsa? (resposta única)

1. Si
2. Non

44. Se a resposta é positiva, nomea brevemente algunha destas habilidades e/ou coñecementos.

ASPECTOS DE MELLORA

45. *Que elementos engadirías ao programa de bolsas para melloralo?

46. *Que elementos xa existentes eliminarías do programa de bolsas para melloralo?

47. *Que elementos xa existentes reducirías do programa de bolsas para melloralo?

48. *Que elementos xa existentes aumentarías do programa de bolsas para melloralo?

PARA REMATAR

49. *Para rematar, queremos facerche unha pregunta un pouco máis persoal... cal é o cambio
máis significativo que representou para ti o participar no programa de bolsas?

105

50. Se queres contarnos a túa experiencia máis polo miúdo e afondar neste cambio
significativo, déixanos o teu contacto e o teu nome, e poñerémonos en contacto contigo.

Moitas grazas!

GUÍA DE ENTREVISTA EN PROFUNDIDADE

106

NOTA: No cadro de rexistro, consignar as características das persoas participantes e anotar a hora de inicio e a hora de finalización.

I. OBXECTIVOS:

- Obter os puntos de vista das distintas persoas ex-bolseiras voluntarias sobre aspectos relacionados coas bolsas.

II. CARACTERÍSTICAS TÉCNICAS

As características técnicas das entrevistas en profundidade a aplicar na mostra de persoas responsables no proxecto é a seguinte:

- O número de entrevistas recomendadas é de entre 10 e 12 que voluntariamente se presenten para participar na entrevista.
- A convocatoria deberá ser con varios días de anticipación e reconfirmada.
- Todos os aspectos tratados se rexistran mediante unha gravación para a súa posterior transcripción e análise.

III. METODOLOGIA

A discusión baséase nunha guía de traballo consistente nunha serie de preguntas. A sesión de traballo desenvólvese da seguinte maneira:

- Benvida e presentación do obxectivo da reunión (5 min)
- Solicitar o consentimento para gravar a sesión e iniciar a entrevista.
- Gravar datos xerais da entrevista (día, hora de inicio, quen é a persoa entrevistada, cargo, etc.)
- Apertura da sesión baseada na guía de preguntas do cuestionario (30-40 min)
- Despedida e agradecemento polo tempo empregado (2 min)

IV. CUESTIONARIO DE PREGUNTAS

Aplicarase un cuestionario a un número de entre 10 ou 12 persoas ex-bolseiras, se é posible, que voluntariamente queiran participar neste proceso.

107

CADRO DE REXISTRO ENTREVISTA EN PROFUNDIDADE

Nº de ENTREVISTA:

CENTRO:

NOME DA PERSOA ENTREVISTADA:

CARGO:

DATA:

HORA DE INICIO:

HORA DE FIN:

CARGO:

Nº de GRABACIÓN:

REALIZADA POR:

ENTREVISTA EN PROFUNDIDADE ÁS PERSOAS EX-BOLSEIRAS

PERTINENCIA DAS BOLSAS

1. Mirando cara atrás, correspón dese a formación obtida nas bolsas coas necesidades que ti tiñas no momento de acceder a ela?
2. Durante a bolsas, estas necesidades de formación foron cambiando?
3. Mirando cara atrás, os coñecementos que adquiriches foron beneficios para o traballo que desempeñaches despois?

108

EFICIENCIA

4. A mensualidade percibida foi suficiente para vivir no lugar de destino? Chegouche para aforrar? Tiveches que poñer diñeiro?

COHERENCIA

5. Segundo a túa experiencia, consideras que necesitabas esta formación laboral para completar a túa bagaxe no eido da cooperación? Abriuche camiño cara o traballo remunerado no eido da cooperación para o desenvolvemento?

COMPLEMENTARIADADE

6. Ao teu parecer, as bolsas complementan a nivel de práctica laboral a formación académica das persoas beneficiarias?
7. E o que está pedindo o mercado?

SOBRE A FORMACIÓN

8. De todos os coñecementos e habilidades adquiridas, cal aplicaches máis despois do período da bolsa? Cal menos?
9. Se che deran a escoller algunha formación complementaria no momento de facer as bolsas, e mirando cara atrás ao longo da túa traxectoria despois da bolsa, que temática consideras que sería imprescindible?

SOBRE A INSERCIÓN LABORAL

10. Foi doadoo para ti encontrar traballo despois de rematar as bolsas? Cal foi a túa traxectoria?

109

SOBRE MELLORAS NAS BOLSAS

11. Consideras necesario un período de estancia posterior ás bolsas na Dirección Xeral de Relacións Exteriores no que coincidan todas as persoas bolseiras dese ano?
12. Se a resposta é positiva, que temas trataría neste encontro?
13. Consideras imprescindible ter estudos en cooperación para acceder as bolsas?
14. Onde consideras máis importante inverter con respecto ás bolsas, no número de prazas dispoñibles, na duración ou no orzamento das mesmas?

PARA REMATAR

15. Gustaría engadir algunha cousa máis que non estivera mencionada con anterioridade?

